

BOREC

1972

LETNO KAZALO

BOREC 1972

LETNIK XXIV

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD BOREC, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10. REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: DR. ALEŠ BEBLER, DR. TONE FERENC, LJUBAN JAKŠE, RADKO POLIČ, ČRTOMIR ŠINKOVEC IN ZIMA VRŠČAJ. GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: ČRTOMIR ŠINKOVEC — TISKA TISKARNA »LJUDSKE PRAVICE«

ZGODOVINA

- Ivan Jan: Cankarjev bataljon v Dražgošah 1/1
- Anton Avsec: Ustanovitev bataljona Ljuba Šerčerja in njegovo delovanje 1/17
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 1/37
- Franci Strle: Po preboju štirih bataljonov na Pohorje 2/66
- Anton Avsec: Ustanovitev rakovške čete in Zidanškovega bataljona 2/81
- Ivan Jan: V gladu, mrazu in snegu Jelovice 2/90
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 2/100
- Milan Obradović: Posebni sovražnikovi oddelki za boj proti NOV 2/112
- Ivan Ferlež: Prva štajerska partizanska brigada 3/129
- Franci Strle: Po preboju štirih bataljonov na Pohorje 3/149
- Dr. France Škerl: Partijska konferenca na Sveti gori aprila 1942 3/156
- Dr. Tone Ferenc: Kdo je opozoril sovjetsko armado na začetek nemške ofenzive pri Kursku 3/161
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 3/177
- Matija Žgajnar: Ljubljana med bunkerji in bodečo žico 4/193
- Dr. France Škerl: Primorski partizani spomladi 1942 4/209
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 4/247
- Dr. Tone Ferenc: Sovražnik o Titu 5/271
- France Filipič: Politični jetniki v mariborski kaznilnici, med katerimi je bil tudi tovariš Tito 5/275
- Lado Ambrožič-Novljan: Gubčeva brigada na pohodu za osvoboditev Ljubljane 5/287
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 5/297
- Miroslav Luštek: Ernest Eypper — prvi talec v Ljubljani 5/314
- Franci Strle: Proletarske enote na Slovenskem 6—7/321
- Lado Ambrožič-Novljan: Spomini na peto grupo odredov in na roško ofenzivo 6—7/329
- Dr. Tone Zorn: Koroški Slovenci med anšluzom in napadom na Jugoslavijo 6—7/341
- Anton Avsec: Osvoboditev Loške doline 6—7/357
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 6—7/379
- Jože Levstik-Vid: Izvajanje agrarne reforme med NOB na Dolenjskem 7—8/417
- France Smrke-Još: Kronika OF Suhe krajine 7—8/429
- Franci Strle: Proletarske enote na Slovenskem 7—8/433
- Lado Ambrožič-Novljan: Ofenziva sedmega korpusa v maju 1944 7—8/449
- Radko Polič: Ustanovitev belokranjskega partizanskega odreda 7—8/473
- Emil Cesar: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943 7—8/489
- Milan Guček: Serčerjeve brigade vroče poletje 1943 10/513
- France Smrke-Još: Kronika OF Suhe krajine 10/525
- Dr. France Škerl: Ustanovitev Gregorčičevega bataljona 10/549
- Lado Ambrožič-Novljan: Ustanovitev Cankarjeve brigade 11/577
- Maks Zadnik: Tridesetletnica pokola in požigov v Brkinih 11/587
- Dr. Tone Zorn: Iz povojnih spomenic koroških Slovencev 11/618
- Vlado Habjan: Prispevek k vprašanju boje štajerskega bataljona na Čreti in pohoda na Kozjansko 11/623
- Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada v svojem začetnem obdobju 12/641

SPOMINI — ZAPISI

- Mile Pavlin: Odpor ljubljanske dijaške mladine 1/27
- Jan Plestenjak: Talcem — trem bratom, bratrancu in stricu 1/44
- Ferdo Godina: Nacetu Horvatu-Imretu v spomin 1/50
- Vladimir Ognjev: O humanizmu in človeški pameti 1/52

Ferdo Kozak: Beseda o Prešernu (odlomek) 2/65
Milica Ostrovška: Štajerski splavar — sovjetski vojni obveščevalec 3/165
Drago Suhi: K partizanom iz Novega mesta 3/171
Jaka Avšič: Spomini na Borisa Kidriča-Petra 4/225
France Šušteršič: Tudi mati je dvignila pest 4/229
Jens Kruuse: Operacija Oradour 4/234
Milan M. Miladinović: Tito — humanist in revolucionar 5/257
Jean F. Steinar: Treblinka 5/305
Drago Suhi: K partizanom iz Novega mesta 6—7/367
Poslednje pismo Toneta Čufarja 6—7/374
Drago Suhi: Beli krvniki na delu 6—7/375

Maks Burgar: Ob tridesetletnici ustanovitve partizanskih zvez 6—7/393
Ferdo Godina: Na Loško dolino ne sije sonce 7—8/463
Ignac Koprivec: Sprejem v Ptuj 7—8/485
Izet Sarajlić: Nazim Hikmet — trubadur naših dni 10/543
France Lubej-Drejče: Ob tridesetletnici streljanja talcev — Sokolov 10/555
Ferdo Godina: Na Loško dolino ne sije sonce 11/603
Emil Cesar: Talec Viktor Gregorač in tovariši 11/630
Ferdo Godina: Na Loško dolino ne sije sonce 12/659
Drago Suhi: Italijanska ofenziva na Gorjance 12/671
Emil Cesar: Talec Viktor Gregorač in tovariši 12/691

PESMI

Cene Vipotnik: Pesem Simna Sirotnika 1/35
France Kosmač: Zdravica borcem štirinajste 1/36
Branko Žužek: Spominu pohorskega bataljona 1/43
Franci Lakovič: Pismo z onega sveta 1/49
Branko Žužek: Obisk 2/75
Branko Žužek: Samogovor 2/111
Miran Jarc: Elegija 2/119
Branko Žužek: Smrt 3/147
Vien Fong—Minatti: Na pomlad bo najina svatba 3/148
Giang Nam—Minatti: Moja domovina 3/164
Branko Žužek: Vojna 3/170
Che Van Lein—Minatti: Ne trgaj cveta 3/176
Franci Lakovič: Rdeči oblaki 4/207
Benjamin Gracer: Zapis o domovini 4/208
Črt Šinkovec: V požgani vasi 4/223
Branko Žužek: Ognjena smrt Matije Gubca 4/224
Le Tan Tai—Minatti: Sprašujem 4/233
Andrej Kokot: Besedi 5/269
B. Brecht—M. Klinar: Hvalnica komunizma 5/270
Branko Žužek: Prvi maj v zaporu 5/274
Vasilij Koprivec: Star prijatelj 5/286
Črtomir Šinkovec: Natale Colombo 5/296
Črtomir Šinkovec: Bombniki nad vasjo 6—7/328
Lojze Krakar: Upokojeni zločinci 6—7/340
Lojze Krakar: Za dobro žetev 6—7/340
Lojze Krakar: Spomenik padlim 6—7/352
Andrej Kokot: Danes 6—7/352
Branko Žužek: Nemoč 6—7/356

Benjamin Gracer: Človeku 6—7/366
Lojze Krakar: Razvoj turizma 6—7/366
Luu Trong Lu—Minatti: Dekle z reke Gianh 6—7/391
Lojze Krakar: Civilizacija 6—7/398
Nazim Hikmet—Minatti: Pismo izza rešetk 7—8/428
Benjamin Gracer: Nevarna basen 7—8/448
Benjamin Gracer: Misel 7—8/448
Benjamin Gracer: Balada brez konca 7—8/462
Črtomir Šinkovec: Samotni grob 7—8/472
Edvard Kocbek: Za časa boja 10/524
Janez Menart: Kolona 10/542
Janez Menart: Pravljica 10/542
Nazim Hikmet—Minatti: Avtobiografija 10/544
Nazim Hikmet—Minatti: Pisma izza rešetk 10/546
Nazim Hikmet—Minatti: Kaj je najlepše 10/548
Nazim Hikmet—Minatti: Moj pogreb 10/548
Črtomir Šinkovec: Pesem o bratu in dekletu 10/564
Cene Vipotnik: Žalostinka 11/586
Milena Mohorič: Pogovor na križišču 11/602
Alojz Gradnik: Mrtvi vojak v tujini 11/622
Miha Klinar: Hrepenenje 11/629
Miha Klinar: Zeleni torzo 12/684
Nazim Hikmet—Minatti: Delitev 12/689
Dragutin Domjanič—Žužek: Ciklame, krvave ciklame 12/690
Nazim Hikmet—Minatti: Pesimistična pesem 12/700

PROZA

Lojze Kerenčič: Zimska podoba (odlomek) 1/57
Mitja Hribovšek: Usodna vrstica 2/120
Vanko Messner: Krušejev Job, zadnji slovenski konj v Celovcu 6—7/353
Matevž Hacc: Obisk pri partizanskem stražarju 6—7/399

Pavla Rovan-Jana: Oživljeno poslanstvo 6—7/405
Vinko Trinkaus: Poslednji boj v Murnicah 7—8/495
Vasja Ocvirk: V vročem obroču 12/685

POLEMIKA

- Radko Polič: Ob tridesetletnici velike odločitve 1/45
Dr. Tone Ferenc: Ni vseeno, kdaj smo kaj storili 2/73
Matija Žgajnar: Prekmurje v NOB ali odgovor na opombo v Godinovem članku »Zakaj si prišel domov« 3/188
Franci Strle: Odgovor in pojasnilo o bojih pri Turjaku 7—8/505
Dr. Cene Logar: Partizanska breza 10/560

LIKOVNA UMETNOST

- Stane Kumar: Nekaj misli o »Zemlji« 1/60
Vera Visočnik: Likovna dejavnost na temo revolucije v jubilejnem letu 1971 3/184
Stane Kumar: Lojze Šušmelj 6—7/409
Janez Mesesnel: Razstava ilustracij Ivana Seljaka-Copiča 7—8/510
Stane Kumar: Slikar Franjo Golob 10/565
Črtomir Šinkovec: Grafik in slikar Jože Srebrnič 11/633

SODELUJOČI LIKOVNI UMETNIKI

- Evgen Sajovic: 1/3
Ivan Seljak-Copič: 1/29
Maksim Gaspari: 2/65
Evgen Sajovic: 2/92
Niko Pirnat: 2/108
Božidar Jakac: 3/179
Ivan Seljak-Copič: 4/231
Ivan Seljak-Copič: 4/237
Vlasto Kopač: 5/268
Remigij Bratož: 5/275
Božidar Jakac: 5/283
Vlasto Kopač: 6—7/343
Ivan Seljak-Copič: 6—7/359
Ivan Seljak-Copič: 6—7/363
Evgen Sajovic: 6—7/394
Ivan Seljak-Copič: 6—7/403
Stane Kumar: 6—7/411
Lojze Šušmelj: 6—7/412
Vlado Lamut: 10/565
Franjo Golob: 10/570
Franjo Golob: 10/571
Franjo Golob: 10/571
Jože Srebrnič: 11/634
Jože Srebrnič: 11/634
Jože Srebrnič: 11/635
Jože Srebrnič: 11/636
Jože Srebrnič: 11/636
Evgen Sajovic: 12/673

KNJIZNE OCENE — BIBLIOGRAFIJA

- Slavko Rupel: Knjižna žetev v letu 1971 1/61
Franci Strle: Revolucija in umetnost 1/64
Prejeli smo v oceno 1/64
Mile Pavlin: Od kmečkih uporov do slovenske državnosti 2/125
Slavko Rupel: Kajuhovo zbrano delo 2/126
Slavko Rupel: Dve knjigi o notranjih problemih Amerike 2/127
Gojmir Demšar: Partizanski samospevi 2/128
Obvestilo o Kajuhovih nagradah 2/128
Slavko Rupel: Statist na diplomatskem odru 3/190
Ivan Križnar: Dražgoška bitka 3/191
Prejeli smo v oceno 3/192
Slavko Rupel: Črna dolina 4/255
Prejeli smo v oceno 4/256
Slavko Rupel: Dve knjigi naših voditeljev 5/319
Prejeli smo v oceno 5/320
Slavko Rupel: Veliki atlas sveta 6—7/413
Slavko Rupel: Dišave, zlato in kadilo 6—7/413
Slavko Rupel: Jalovost 6—7/414
Slavko Rupel: Dobro jutro, svoboda 6—7/415
Prejeli smo v oceno 6—7/416
Slavko Rupel: Tri novosti zavoda Borec 7—8/511
Prejeli smo v oceno 7—8/512
Črtomir Šinkovec: Partizanski zdravnik 10/572
Črtomir Šinkovec: Vesela pomlad 10/573
Slavko Rupel: Pripoved o neki generaciji 10/574
Slavko Rupel: Zgodovina človeštva 10/575
Slavko Rupel: Slikarjeva knjiga o portretih maršala Tita 10/576
Prejeli smo v oceno 10/576
Zdravko Klanjšček: Gubčeva brigada 11/637
Slavko Rupel: Revolucija teče dalje 11/639
Prejeli smo v oceno 11/640
France Filipič: Druga grupa odredov in štajerski partizani 1941—1942 12/701
Črtomir Šinkovec: Lik mladih komunistov v revoluciji 12/702
Slavko Rupel: Živi in mrtvi 12/703
Prejeli smo v oceno 12/704

FOTOGRAFIJE

- Ivan Jan 1/1
 Sve Šubic 1/5
 Legendarna Bičkova skala 1/9
 Nemci so Dražgoše spremenili v pogorišče 1/13
 Anton Avsec 1/17
 Ljubo Sercer 1/19
 Mile Pavlin 1/27
 Emil Cesar 1/37
 Matej Bor 1/39
 Jan Plestenjak 1/44
 Radko Polič 1/45
 Nace Horvat-Imre 1/50
 Na smrt utrujenim in lačnim je tudi v snegu prijeten počitek 1/55
 Jože Kerenčič 1/57
 Franci Strle 2/66
 Narodni heroj Ivan Kovačič-Efenka 2/67
 Komandant Sercerjeve brigade Mičo Došenović in politični komisar Miha Butara-Aleks 2/69
 Obveščevalec Tomšičeve brigade Jože Novak 2/71
 Tone Ferenc 2/73
 Turjaški grad, kakršen je bil pred septembrom 1943 2/75
 Miloš Zidanšek 2/83
 Po zasneženi planjavi k cilju, ki je še v dahljavi 2/85
 Oton Župančič 2/102
 Miran Jarc 2/106
 Tone Seliškar 2/108
 Mestece Rudo, rojstni kraj jugoslovanske ljudske armade 2/122
 Ivan Ferlež 3/129
 Skupina borcev II. grupe odredov na Kremenjku 3/131
 Simonova četa iz II. grupe odredov na Kremenjku 3/135
 Kuhinja II. grupe odredov 3/139
 »Naša pest«, informacijski vestnik štaba II. grupe odredov 3/145
 Rudi Furlan 3/151
 Del štaba Sercerjeve brigade na Graški gori 3/153
 Ludvik Pušnik-Janez 3/155
 France Škerl 3/156
 Andrej Kumar: Stric Marko 3/157
 Ivan Mohorčič: Tiger in Anton Sibelja: Stjenka 3/159
 Ena izmed redkih fotografij tankovske bitke pri Kursku 3/163
 Milica Ostrovska 3/165
 Prežihov Voranc 3/179
 Dr. Fran Mesesnel 3/181
 Matija Žgajnar 4/193
 Racije v Ljubljani februarja in marca 1942 4/195
 Španski jezdec in fašistične straže na Tromostovju 4/199
 Bunker ob žici obkoljene Ljubljane 4/201
 Ljubljana, obkoljena z bodečo žico in bunkerji 4/203
 Milan Špacapan-Igor 4/211
 Gornji del Vipavske doline z Nanosom v ozadju 4/215
 Martin Greif-Rudi 4/217
 Janko Premrl-Vojko 4/219
 Jaka Avšič 4/225
 Dom Borisa Kidriča na Knežcu pri Rogaški Slatini 4/227
 Boris Kidrič, borec in mislec 4/228
 France Sušteršič 4/229
 Ivan Rob 4/251
 Jože Moškrič-Ciril 4/253
 Josip Broz-Tito 5/259
 Josip Broz-Tito, generalni sekretar KPJ in vrhovni komandant NOV in POJ 2/261
 Josip Broz-Tito v pogovoru z delegati 5/263
 Tovariš Tito v družbi z dr. Ivanom Ribarjem na Zelengori 5/264
 Josip Broz-Tito podpisuje deklaracijo o proglasitvi federativne ljudske republike Jugoslavije 5/265
 Tovariš Tito in književnik Miroslav Krleža pri šahu 5/266
 Vrhovni komandant JLA Josip Broz-Tito na manevrih »Svoboda 71« 5/267
 Prva grafična podoba tovariša Tita 5/268
 Vrhovni komandant NOV in POJ maršal Tito na Visu 5/273
 France Filipič 5/275
 Policijski posnetek Josipa Broza iz leta 1928 5/277
 Josip Broz in Moša Pijade na robiji v Lepoglavi 5/279
 Josip Broz-Tito 5/283
 Vračajo se v dolino in v svobodo 5/286
 Poslednji boji za osvoboditev Ljubljane 5/289
 Ljubljana na dan osvoboditve 5/291
 Med cvetjem in nedopovedljivo srečo 5/293
 Igo Gruden 5/299
 Fran Albreht 5/301
 Ernest Eypper, prvi talec v Ljubljani 5/316
 Tone Tomšič, organizacijski sekretar CK KPS 5/318
 Tone Tomšič v zaporu 6—7/323
 Stane Semič-Daki 6—7/325
 Alojz Založnik-Nikola 6—7/327
 Zloglasna italijanska generala Robotti in Roata 6—7/331
 Skica, ki predstavlja četrto fazo velike italijanske ofenzive 6—7/333
 Začetek italijanske velike ofenzive 6—7/335
 General Mario Robotti si ogleduje mrtvo partizanko 6—7/336
 General Robotti na kočevski cesti 6—7/337
 Italijani so se neusmiljeno znašali nad nedolžnimi domačini 6—7/338
 Italijani so 22. julija 1942 ustrelili štiri domačine iz Zavrha nad Cerknico 6—7/339
 Tone Zorn 6—7/341
 Razglednica, ki je opozorila Slovence na fašistično in nacistično nevarnost 6—7/343
 Belogardistična »Legija smrti« v ofenzivi proti partizanom 6—7/371
 S sovražnikom je odkrito nastopila blagoslovljena bela garda 6—7/377
 Bogo Flander — Klusov Joža 6—7/381

Miran Jarc 6—7/383
Delavski pisatelj Tone Čufar 6—7/387
Kurirji postaje G-10 (Gorenjsko) ob prevzemu zastave 6—7/395
Kurirji, ki so vzdrževali zvezo prek nemško-italijanske meje 6—7/397
Matevž Hace 6—7/399
Požgane hiše v Starem trgu na Notranjskem 6—7/401
Jože Levstik-Vid 8—9/417
Grad Mokrice 8—9/419
Mogočna zgradba gradu Klevevž 8—9/421
Razvaline nekdanj mogočnega gradu Hmeljnik 8—9/423
Razvaline gradu Prežek pod Gorjanci 8—9/425
Grad Soteska pred požigom 8—9/426
Grad Snežnik 8—9/427
France Smrke-Još 8—9/429
Dr. Aleš Bebler 8—9/437
Ivan Jakič-Jerin 8—9/439
Ivan Kavčič-Nande 8—9/441
Niko Šilih — Boris Nikič 8—9/443
Bojna zastava bataljona »Tone Tomšič« 8—9/445
Viktor Avbelj — Rudi Hrast 8—9/451
Zafara — spomin na hude boje za Žužemberk 8—9/453
Mogočni žužemberški grad 8—9/455
Del Gubčeve brigade v Otovcu v Beli krajini 8—9/459
Tretji bataljon Gubčeve brigade 8—9/461
Mima Kovačeva 8—9/465
Andrej Verbič 8—9/467
Vinko Kristan 8—9/469
Štab 2. bataljona Brodske brigade 8—9/471
Planinski dom na Mirni gori 8—9/475
Skupina borcev drugega bataljona belokranjskega odreda 8—9/377
Dušan Majcen-Nedeljko 8—9/479
Dušan Pirjevec-Ahac 8—9/481
Ivan Majnik-Žems 8—9/482
Jože Lacko na ptujski ulici 8—9/497
Milan Majcen 8—9/497
Ruševine hiše v Murnicah 8—9/499
Drugi bataljon Tomšičeve brigade 8—9/507
Partizanka Rezika in Jože Novak 8—9/509
Milan Guček 10/513
Komandni kader Šerčerjeve brigade 10/515
Mirko Bračič, Bojan Polak-Stjenka in Langi 10/517
Milovan Šaranović 10/519
Dragan Jevtič 10/521
Ljubo Šerčer 10/522
Frata, osrednje zbirališče prvih dolenskih partizanov 10/527
Dolina Krke pri Zužemberku 10/529
Rajonski odbor OF za Zužemberk 10/531
Mlini ob Krki so mleli tudi za partizansko vojsko 10/539
Jože Lemut-Saša 10/551
Martin Greif-Rudi 10/553
Dušan Podgornik 10/557
Lojze Lubej 10/558
Ivan Porenta 10/559
Gradnja CMD šole pri Sv. Treh kraljih na Kobanskem 10/567
Na Sušmeljevem domu na Janževi gori 10/569
Štab tretjega bataljona Cankarjeve brigade na Čatežu 11/579
Štab Cankarjeve brigade pri Št. Vidu pri Stični 11/580
Štab Cankarjeve brigade v Trebelnem 11/581
Kulturniška skupina Cankarjeve brigade 11/582
Cankarjeva brigada na proslavi obletnice oktobrske revolucije 11/583
Milka Šobar-Nataša 11/585
Maks Zadnik 11/587
Oddelek iz drugega bataljona škvadristov »Emiliano« 11/589
Fašisti požigajo Gornjo in Spodnjo Bitnjo 11/595
Italijanski vojaki gonijo naropano živino iz Podstenj v Knežak 11/597
Italijani so do tal požgali tudi Kilovče 11/598
Trg v Ilirski Bistrici — na kostanje na desni so fašisti obesili Čeligoja in Pecmana 11/599
Jože Čeligoj 11/600
Pirčeva mati z Rakeka 11/605
Matija Knap 11/607
Knapova mati iz Žerovnice 11/609
Lojze Mlakar-Ljubo 11/611
Stari trg pri Ložu 11/613
Štab notranjskega bataljona 11/615
Naslovna stran glasila Zidanškovega bataljona 11/615
Slavko Kovač-Smeli 11/617
Vlado Habjan 11/623
Pečina na Dobrovljah 11/625
Ivan Kozmelj-Strukeljca 11/627
Tesnikova domačija na Dobrovljah 11/628
Viktor Gregorač 11/631
Nekdanje stanovanje Jožeta Srebrniča 11/633
Mirko Fajdiga 12/641
Skupina partizanov iz Zidanškove brigade 12/643
Franc Komel-Franta 12/645
Zidanškova brigada v Bočni 12/647
Boris Čizmek-Bor 12/651
Zidanškova brigada na pohodu 12/655
Cveto Močnik-Florjan Notranjc 12/662
Franc Mlakar-Gerik 12/665
Mara Avsec-Marta 12/666
Josip Pravhar v Loškem potoku 12/669
Belogardisti v boju za »sveto vero in Kristusa kralja« 12/679
Belogardisti se s fašisti pripravljajo na strel ... 12/681
Belogardističnim morilcem je zadoščeno ... 12/683
Marija Zupan 12/693
Tugomir Vidmar 12/695
Karel Kozjek 12/697
Jože Zalokar 12/699

SLIKE NA NASLOVNIH STRANEH OVITKA

Borec št. 1: Štirinajsta na Štajerskem

Borec št. 2: Počitek v snegu

Borec št. 3: Belokranjske žene in dekleta za prehrano borcev

Borec št. 4: Pomlad prihaja — prijateljica partizanov

Borec št. 5: Milo Milunović: Mladinska napisna akcija

Borec št. 6—7: Tomšičeva brigada na pohodu

Borec št. 8—9: Pihalna godba VII. korpusa

Borec št. 10: Partizanska kolesarska četa

Borec št. 11: Grobišče talcev na ljubljanskih Žalah

Borec št. 12: Partizanski posvet v zasneženem gozdu

BOREČ

1972

**Cankarjev bataljon v Dražgošah
Ustanovitev bataljona Ljuba Šercerja in njegovo
delovanje**

1

**Odpor ljubljanske dijaške mladine
Slovenska partizanska književnost
Ob tridesetletnici velike odločitve
O humanizmu in človeški pameti**

revija za zgodovino NOB in ohranjevanje revolucionarnih tradicij

Ustanovitelj revije: Glavni odbor Zveze borcev Slovenije

Izdaja: Zavod Borec

Uredniški svet: dr. Aleš Bebler, dr. Tone Ferenc, Rudi Janhuba, Ljuban Jakše, Franc Konobelj-Slovenko, dr. Lojze Krakar, Radko Polič, Tone Svetina, Črt Šinkovec, dr. Julij Titl, Vera Visočnik, Zima Vrščaj

Uredniški odbor: dr. Aleš Bebler, dr. Tone Ferenc, Ljuban Jakše, Radko Polič (predsednik), Črt Šinkovec (gl. in odg. urednik) in Zima Vrščaj

Uredništvo sprejema sodelavce vsak ponedeljek, sredo in petek od 10. do 12. ure

Rokopise pošljite na naslov: Uredništvo »Borca«, Ljubljana, Beethovnova 10

Poštni predal 203, telefon 21-901

Nenaročenih rokopisov ne vračamo

Vsebina

- 1 **Ivan Jan**: Cankarjev bataljon v Dražgošah
- 17 **Anton Avsec**: Ustanovitev bataljona Ljuba Šercerja in njegovo delovanje
- 27 **Mile Pavlin**: Odpor ljubljanske dijaške mladine
- 35 **Cene Vipotnik**: Pesem šimna Sirotnika
- 36 **France Kosmač**: Zdravica borcem štirinajste
- 37 **Emil Cesar**: Slovenska partizanska književnost do septembra 1943
- 43 **Branko Žužek**: Spominu pohorskega bataljona, pesem
- 44 **Jan Plestenjak**: Talcem — trem bratom, bratrancu in stricu v spomin

Polemika

- 45 **Radko Polič**: Ob tridesetletnici velike odločitve
- 49 **Franci Lakovič**: Pismo z onega sveta, pesem
- 50 **Ferdo Godina**: Nacetu Horvatu-Imretu v spomin
- 52 **Vladimir Ognjev**: O humanizmu in človeški pameti
- 57 **Jože Kerencič**: Zimska podoba, odlomek

Likovna umetnost

- 60 **Stane Kumar**: Nekaj misli o »ZEMLJI«

Književnost

- 61 **Slavko Rupel**: Knjižna žetev v letu 1971
- 64 **Franci Strle**: Revolucija in umetnost
- 64 **Prejeli smo v oceno**

Slika na ovitku je iz fotoarhiva Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani

Naročila in reklamacije pošljite upravi na naslov: Zavod Borec — za revijo »Borec«, Ljubljana, Beethovnova 10, telefon 22-607, poštni predal 203, ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 501-3-360/1, naročniki v tujini pa na račun pri Ljubljanski banki v Ljubljani 502-61806-250-514. Celoletna naročnina znaša 35 dinarjev, polletna 17,50 dinarja. Posamezna številka 3 dinarje. Tisk: Ljudska pravica v Ljubljani.

Zgodovina

Cankarjev bataljon v Dražgošah

NOV

Ivan Jan

Sirjenje vstaje je bilo zaradi silovitih nemških sunkov tudi v Poljanski dolini zaustavljeno. Po vsestranski presoji in po tako srditih bojih je partizanskemu štabu postalo jasno, da se bo treba močnejšim nemškim silam, sredi katerih so se znašli na Pasji ravni in Valterskem vrhu, nekako umakniti.

Štab je odločil, da bodo krenili v Selško dolino in da jim bo prvi cilj Mohor. Tam so bili ljudje pripravljene pomagati, poleg tega pa bi sovražnika, ki je pričakoval prehod na italijansko stran, zmedli. Niso pa smeli pozabiti na novince-domačine, ki so želeli ostati v domači dolini.

Mira Svetina pravi o tem vprašanju:

»Še posebej je bilo treba kmete-partizane iz Poljanske doline prepričevati, da bodo morale partizanske enote manevrirati po vsem gorenjskem področju, da se ne bo mogoče vedno zadrževati samo v domači dolini. O tem je na eni izmed sej PK posebej poročal Lojze Kebe. Opisal je, kolikšne težave ima štab prav s temi lokalističnimi težnjami. Zato je bil premik iz Poljanske v Selško dolino in proti Dražgošam zelo pomemben, čeprav jih je na tem pohodu veliko »zaostalo« in so se potem, ko so »izgubili zvezo«, do spomladi skrivali v domačem okolju. Vse to je bilo treba tolmačiti pripadnikom OF po vsej Gorenjski, za kar se je angažiral zlasti PK.«¹

Kot že rečeno, to ni bilo lahko delo in vedenje domačinov, posebno mož z družinami, je bilo zaradi znanih okoliščin čisto razumljivo, čeprav hkrati tudi nevarno in škodljivo.

Toda — kako se prebiti iz obroča?

Z izvidniki so v štabu ugotovili, da so Nemci, razen proti Škofji Loki, obroč okoli njih zaprli. Večina v poveljstvu je bila kljub temu zato, da se skozi nemške položaje prebijejo na zahodu proti Kremeniku (705 m — nižje od Pasje ravni), ter se naokrog pretolčejo na drugo stran poljanske Sore. Toda obveljal je predlog komandirja Jaka Bernarda, ki je predlagal, da bi udarili proti Škofji Loki, kjer ni bilo Nemcev.

Bataljon se je proti večeru 27. decembra pripravil za pot.

Tako so namesto proti zahodu, kakor so vsi računali, udarili prav v nasprotno smer: navzdol proti Škofji Loki.²

Pred odhodom so v štab poklicali Pavleta Kavčiča iz Škofje Loke, ki je teren dobro poznal. Naročili so mu, naj jih popelje čez Soro proti Lubniku nad Škofjo Loko. Da bi bil pohod in preboj čim zanesljivejši, je poklical na pomoč še domačina Gašperja Dolinarja.³

Pavle Kavčič to opisuje takole:

»Po Žagarjevem naročilu smo se od kmeta Koširja na Valterskem vrhu na Pasji ravni spustili v smer proti Lubniku. Odšli smo pozno ponoči 27. decembra. Bilo je napeto, a šlo je brez strela; v Breznico in Sopotnico smo prigazili šele proti jutru naslednjega dne. Pot je bila naporna. Štab se je naselil pri kmetu Rohotniku pod blegoško cesto, vojska pa se je nastanila pri sosedih v Sopotnici, kjer smo ostali le en dan.

Drugi dan smo torej krenili dalje, namenjeni čez Selščico na sv. Mohorja, ki je bil že tedaj nekakšno zatočišče v sili. Tega dne zvečer smo šli čez Sv. Tomaža za Lubnikom, čez Lušo. Čez Selščico in čez cesto mimo Knapov na Mohorja. Že v Sopotnici je bilo domenjeno, da bo Mohor samo prehodno postajališče.«⁴

Rafael Buh pa opis tega preboja in pohoda dopolnjuje in je zanimiv zato, ker nam razkrije, kje so prekoračili poljansko Soro.

»Bali smo se te poti, ker smo bili prepričani, da je grapa zastražena. Še danes pa se mi zdi čudno, da smo to nevarno mesto zlahka prešli. Sefertski most nam je ljubeznivo priskočil na pomoč, da nam ni bilo treba močiti nog v ledeni Sori. Tako smo nemoteno prišli v Sopotnico. Utrujeni seveda in neprespani, kajti noč je bila, borba na Pasji ravni pa nas je pošteno utrudila. Menili smo, da se bomo tu vsaj malce odpočili, pa s to željo ni bilo nič. Šli smo naprej do Sv. Tomaža.

Sv. Tomaž od Sopotnice ni daleč. Hiše po obronkih so bile v tistem obilnem snegu videti kot prijazne koklje, ki vabijo, da bi se pri njih pogreli.

Toda to je bila le naša pobožna želja; kdo bi si upal kar tako v hišo, ko pa si vedel, da je trenutek zatem že lahko potrkal na gostoljubna vrata — Nemec. Tako se tudi tu pri Sv. Tomažu nismo zadrževali. Željo o počitku nam je uresničil šele Mohor.«⁵

O tistih tesnobnih dneh, ko se je bataljon premikal nazaj v Selško dolino, pravi Ive Šubic:

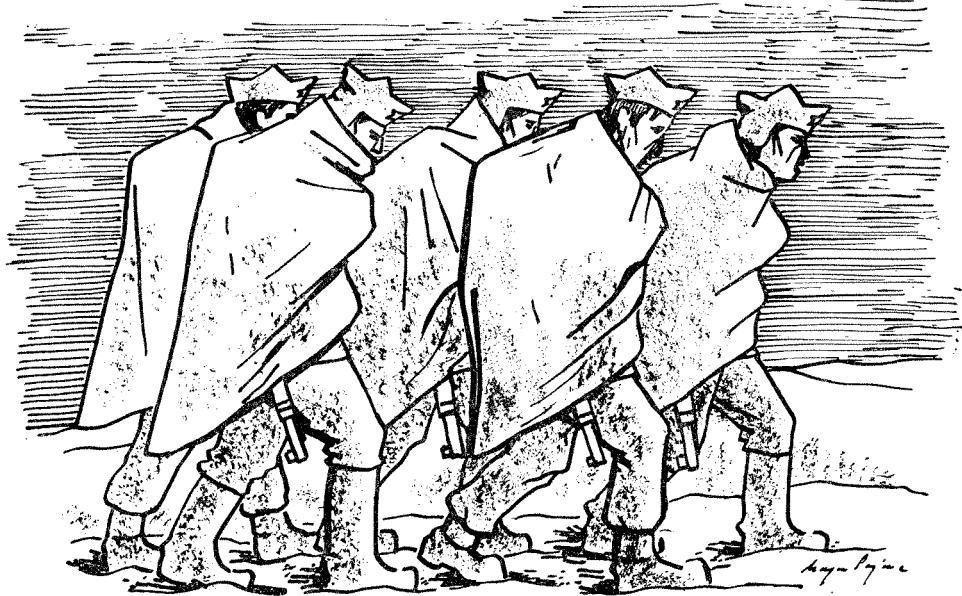
»Vse od odhoda s Pasje ravni do Mohorja smo dostikrat našli prazna ležišča, na njih pa celo puške, odeje, nahrbtnike z opremo in z jedili, med katerimi so bile zaradi praznikov tudi potice.

Zgledi tistih, ki so se vračali domov, so čudno delovali. To je bila pač podoba teže boja, ki smo ga začeli tedaj. Na Mohorju, kjer že ni bilo več tistih, ki so mislili nazaj, smo se zadrževali le dva dni. Od Koširja na Valterskem vrhu je odšlo še kakih 260 borcev, na Mohor pa jih je prišlo le še nekaj nad 200. Zima, negotovost, nagli in hudi udarci Nemcev, naporen umik, grožnje in obljube, vse to je premotilo in zbegalo ljudi, da so uhajali. Nazadnje so ostali iz Poljanske doline le mladi fantje, nevešči bojevanja, pripravljeni na vse, in seveda stari cankarjevci, jedro bataljona.⁶

Bataljon se je na Mohorju ustavil v Zabrekvah, kjer so se borci začasno naselili po hlevih.

Med potjo se je skupina z ranjenci ustavila v bližini Bukovščice pri Kocjanu, da bi tu oddali ranjence v oskrbo.⁷

Bataljon je že na Mohorju zvedel, kaj se je zgodilo po naseljih na Pasji ravni in na Valterskem vrhu. Okrepljeni policijski bataljoni, ki so jim onstran demarkacijske črte štitali položaje tudi italijanski grenadirji, so udarili na partizanske položaje, toda v prazno. Bataljon se je umaknil pravočasno. Na

Evgen Sajovic: Ljubezen do svobode je močnejša kakor mraz in ledeni zimski viharji ...

Valterskem vrhu so zaradi sodelovanja s partizani in v opomin drugim' ustrelili kmeta Janeza Demšarja, po domače Jakobca in njegovega hlapca Janeza Šubica. Razjarjenim zaradi izgub prejšnjega dne, in razočaranim, ker jim s tako številnimi enotami udarec proti partizanom ni uspel, ta zločin ni zadoščal, zato so požgali še domačije.

Divjali so tudi na Črnem vrhu. Iz istih razlogov so tam ubili kmeta Silvestra Buha, ženo Marjano in sina. Zažgali so jim tudi hišo in hlev, njihova trupla pa zmetali v plamene.

Tako so besneli in mučili ljudi tudi drugod. Ko so 3. januarja 1942 v zvezi z zimsko vstajo v Begunjah streljali talce, sta bila med njimi tudi kmet Janez Peternej-Brdar in njegov sin Ferdinand iz Vinharjev.⁸

Veliko tistih, ki so se vrnili domov, so Nemci postrelili ali pa odpeljali v taborišča. Nek nemški dokument, ki ga navaja dr. Tone Ferenc, pravi med drugim o teh aretacijah:

»V okraju škofja Loka smo aretirali kakih 150 ljudi, ki so se v času vstaje v škofjeloškem okraju priključili banditom in so se nato vrnili domov.«⁹

Ob tem je zanimivo tudi poročilo blejske podružnice državnega propagandnega urada NSDAP za Koroško z dne 3. januarja 1942.

Takole ugotavljajo:

»Tolpe delujejo še naprej in se zdi, da je vsa dežela preprejena z odlično obveščevalno službo. Obe dolini Sore, kjer se je največja tolpa držala v božičnih dneh, sta odrezani od vsakega avtobusnega prometa. Zato seveda težko posredujemo naše propagandno gradivo tamkajšnjemu prebivalstvu.

Tolpo je naša policija obkolila, a nam je prizadejala velike izgube — mrtvih in ranjenih — ter se prebila na sever proti Bledu in Radovljici...«¹⁰

To je veliko priznanje osvobodilnemu gibanju, hkrati pa izraz tudi razmera dobro in gosto spletene mreže vohljačev in ovaduhov. Mnogo so Nemci zvedeli od tistih, ki so se vrnili in ki so tako nesrečno končali v njihovih zaporih.

Iz tega lahko sklepamo, da so Nemci vedeli, v katero smer se je premaknil partizanski bataljon, pa tudi to, da je še na pohodu, sicer bi ga gotovo napadli.

Vedeti moramo, da Nemci upora in njegovih sil niso podcenjevali. Policijski general Schreyer je namreč realno ugotovil:

»... računati je treba z zelo hudimi spopadi, na pomirjenje pa bo treba čakati še precej dolgo.«¹¹

Poveljstvo je zdaj premišljalo o kraju, kam naj bi šli v prihodnjih dneh. Da bi ostali na Mohorju, ni bilo moč niti pomišljati, kajti ljudje so nekako zvedeli, kje so partizani in žene tistih novincev iz Poljanske doline, ki so še držali med partizani, so prišle celo na Mohorja ter tudi h Kocjanu v Bukovščico. Na vsak način so hotele, da se moške vrnejo. V resnici je tudi tam marsikdo izginil, sicer pa je ta proces vračanja domov potekal vse do 6. januarja.¹²

Pri presoji in iskanju primerne kraja, kamor naj bi gorenjski bataljon odšel prezimovat in se urejati, je najverjetneje imel precej besede Ivan Tomažin, ki je te vasi najbolje poznal. Izbrali so Dražgoše, ker je kraj za obrambo zelo ugoden. Skupina borcev, ki je bila poslana naprej, je imela nalogo, da si ogleda vas in pripravi najosnovnejše za prihod glavnine. Vodil jo je Ivan Tomažin, z njimi pa je bil tudi štab. V Dražgoše so prišli na Silvestrovo 1941. Nastanili so se v Sokolskem domu Na pečeh, štab pa je šel k Birtu-Selancu. Kocjanova mama iz Bukovščice, ki je zdravila ranjence, piše v svojih spominih, da je bilo »v noči na 31. december težko slovo od sina Ivana in od ostalih že zdravih tovarišev, ki so odšli v Dražgoše« . . .¹³

Birt-Karel Jelenc pa je povedal:

V del vasi Na peči so prišli partizani 31. decembra 1941. Štab se je naselil v naši hiši. Poleg Staneta Žagarja in Jožeta Gregorčiča so bili v štabu še Ivan Bertoncelj, Ivan Tomažin in Oskar Pogačnik. Bilo je tudi nekaj drugih.

Naslednji dan so se nastanili tudi v delu vasi Pri cerkvi . . .¹⁴

Preostali del bataljona je prišel v Dražgoše v treh skupinah, tako da so bili partizani v vasi dokončno zbrani na Novo leto 1942.

Ob premiku v Dražgoše so mislili tudi na vojaške in sabotažne akcije, ki bi jih opravili pred ali med potjo ter se poleg tega založili še s hrano. Načrt je bil naslednji:

— prva skupina bo pri Praprotnem postavila zasedo in napadla nemške kamione;

— druga skupina borcev, dobro oboroženih in večjih, bo šla minirat železniški most pri Besnici;

— tretja, večja skupina, bo odšla na Dobravo pri Kropi, od koder so izselili številne družine, ter od tam odpeljala in prinesla hrano;

— glavnina moštva, čez sto ljudi, pa se bo z Mohorja odpravila za skupino, ki je odšla že prejšnji dan, naravnost proti Dražgošam in uredila tam vse potrebno.¹⁵

BREGOVI V OGNJU

Večtisočglavi, do zob oboroženi in vsestransko opremljeni nacistični stroj je bil sprožen 8. januarja 1942 zvečer.

Po dolini ob Selščici iz Škofje Loke navzgor so se premaknile kolone kamionov, ki so prevažale napadalne oddelke. Kamione in povelja je bilo slišati vso noč. Največ vozil se je ustavilo na Češnjici, sicer pa so stala vse do Zeleznikov.

Milka Lotrič, zdaj poročena pri Birtu v Dražgošah, doma v gostilni »Ratitovec« v Češnjici pravi:

»K nam, v našo gostilno so prišli Nemci med sneženjem 8. januarja med 20. in 21. uro. To so bili mladi vojaki, vsi premraženi in mokri. Ko je prišel

Ive Šubic, akad. slikar, je kot mlad partizan doživel Dražgoše

potem nek gestapovec, jih je nagnal ven, da so se mi celo smilili. Za tem, naslednje jutro ob svitanju je prišel k nam njihov štab. Oficirji so bili mrki, vendar pa ne surovi. Bila jih je polna hiša. Pri nas so ostali tri dni, seveda ločeni od nas, morali pa smo jim kuhati. Naseljeni so bili v gostilniških prostorih. Takoj so prebivalstvu prepovedali gibanje zunaj hiš.

Dolgo nismo vedeli, kaj se godi okoli nas. Le iz telefonskih pogovorov smo potem ujeli kakšno novico . . . Komandiral je neki general — to smo slišali — bil pa je podložen gestapovcu, ki je bil nižji po činu kakor on . . .¹ Na partizanski strani pa je bilo to noč mirno. Vendar so morale biti straže in patrolje budnejše kakor običajno.

Opreznost ni bila odveč.

Ko je minila polnoč, sta bila na Jelenščah v Bičkovem vodu na straži tudi Jože Kovačič in Franc Čopi.

Naenkrat je Kovačič daleč spodaj zagledal dve premikajoči se luči in takoj za njima so se zasvetile še nove.

Poklical je tovariša. Kmalu sta zaslišali zamolklo brnenje. To je bil glas avtomobilskih motorjev. Luči so se pod njima bližale in bilo jih je čedalje več. Vsa dolina je bila kmalu posuta s svetlimi, grozeče mežikajočimi očesci!

Jože in Franc pa sta štela . . . in naštela 95 dvojnih luči!

To je pomenilo prav toliko vozil. In sta računala: če jih je na enem samo 20 ali 25, prihaja po dolini najmanj 1900 do 2300 napadalcev! Več ko preveč!

Potem je eden naglo skočil, zbudil Bička in mu povedal, kaj vidita, vodnik pa je brž obvestil štab.

Sumljivo premikanje Nemcev so opazile tudi druge straže. Najlepši pa je bil razgled z Jelenšč. Zato so prihajali tudi drugi tovariši in med štetjem luči ter ugibanjem gledali, kaj se dogaja v dolini.²

Bataljon je še pred zoro dobil ukaz, naj zasede določene položaje. Fronta se je raztegnila na dobre tri kilometre, položaji pa so segali od Jelenšč na vzhodu, kjer je bil Bičkov vod, tja do razpotja na zahodu, kjer so bili borci Pečnikovega voda.

Silvo Štibelj je bil v tej noči v svojem oddelku določen za komandirja straže. V spominu mu je ostalo tole:

»Ker je bil mraz in je razen tega rahlo naletaval sneg, ni bilo lahko stražiti. Nismo vedeli ali bodo Nemci napadli še ponoči ali šele z dnevom?!

Zaradi mraza je vsak stražil le po eno uro, kar je bilo še vedno precej. Pri nekem obhodu mi je stražar poročal, kako je malo prej šinilo nekaj po bregu nizdol. Z žepno svetilko sem previdno ogledoval tam okoli in našel smučine. Bil sem hud, zakaj stražar na tisto ni streljal, pa se je ta izgovarjal, da je tisto »gmoto« ustavljal, a da se nihče ni hotel ustaviti. Potem da je sprožil, a je puška zatajila. Stražarja sem takoj zamenjal, misleč da je nezanesljiv, vendar sem potem pregledal še njegovo puško. Bila je resnično sprožena, toda zamrznjena udarna igla je dosegla le polovico svoje poti!«³

Okrog štirih zjutraj se je vrnila tudi utrujena patrulja osmih mož, gazeč visok sneg, ki je med potjo spet naletaval. Videli so slabo in zato so še teže gazili sneg. Zaspali so kot ubiti.

Ni pa še minila ura, ko so jih že zbudili. Na položaje! Medtem se je namreč vrnila že patrulja, ki je šla zamenjat zasedo k Selcam. Vodil jo je šestnajstletni skojevec Stanko Mlakar iz Senčurja, ki mu je leto dni starejši brat Janko padel pred dvema tednoma. Z njim so bili še Justin Dolinar z mitraljezom, njegov brat Gašper in Ivan Franko.⁴

Šli so čez Smrečje v smeri Selc. Pri kapelici, četrta ure od Selc, jih je Mlakar, ki je že imel pripravljeno puško, opozoril, naj bodo previdni. A komaj je utihnil, je že zadonelo iz teme:

»Halt!«

Mlakar se ni dal zbegati. Vprašal je, kdo je, hkrati pa ustrelil proti postavam v belih zaščitnih plaščih. V gruči je nekdo kriknil, takoj zatem pa so tudi proti njihovim glavam prižvižgale krogle. Na petelina je pritisnil tudi mitraljezec Dolinar, a zapirač je le počasi lezel v ležišče. Mitraljezec je bil ves v ivju. Patrulja se je naglo umaknila in poročala štabu, kaj se je zgodilo. Ranjen ni bil še nihče, a bilo je jasno, da so Nemci že zasedli vse dohode proti Dražgošam, da se že pripravljajo za napad. Pozneje so domačini iz Selc povedali, da so že na vse zgodaj tja pripeljali nekega ranjenca, takoj nato pa so ga z avtom prepeljali v Škofjo Loko.⁵

Končno se je počasi začelo daniti. Nemci so lezli v hrib in spotoma mobilizirali vodiče, ki so morali z njimi. Dražgošani in partizani so jih bolj čutili, kakor videli. Nekaj časa jih je skrivala tema, potem pa megla, grmovje in bela oblačila. Kolona, usmerjena proti levemu krilu bataljona, je kmalu prišla v Lajše do kmeta Toneta Peternelja-Jakša, ki je bil naklonjen Nemcem. Policisti so ga vzeli s seboj, da jih je vodil. A živ se ni več vrnil. Še preden se je vnela bitka, je počil zgoraj osamljen strel. Pozneje so mrtvega Jakša prinesli domov sami Nemci. Ali so ga počili sami ali Luksemburžani, ki so se upirali že na Pasji ravni? Verjetno so ga partizani.⁶

Na samotno Novakovo domačijo onkraj globeli, kjer ni bilo partizanov, je prva nemška kolona 9. 1. 1942 prišla že ob štirih zjutraj. Bilo jih je okoli 150, se pravi ena četa. Takoj so začeli poizvedovati po partizanih, toda Novakovi niso »nič vedeli«. A le dva dni prej so partizani iz Dražgoš prišli po telico in jo zaklali. Iz previdnosti je gospodar Filip poskrbel, da so čreva in ostalo zakopali v gnoj. Sicer pa so k Novaku prihajali partizani že vse od poletja. Na hitro so potem pregledali hišo in hlev, domače zaprli v kamro, okna zavarovali z žimnicami in se z dnevom razmestili na primernih položajih. Te so izbirali največ pod in nad hišo, kjer so postavili tudi težke strojnice tako, da so bile usmerjene čez globel proti Dražgošam. Tam so bili odlični, a za partizane nevarni položaji.

Večina je bila na smučeh in oblečena v bele halje. Novak je postopoma ugotovil, da je ta četa prišla iz Radovljice, orožje pa so jim morali prepeljati vozniki (4—5) iz Češnjice.

Kaže, da je bila to specialna planinska četa, ker ji je poveljeval major. Bili pa so zmerni vojaki, med njimi tudi Čehi, gradiščanski Hrvatje in Avstrijci. Imeli so tudi radijsko postajo in jo večkrat uporabljali.

Tam so potem čakali, dokler se ni začel napad na Dražgoše.⁷

Tudi z jamniške strani je pritiskala kolona, da bi cankarjevce napadla z boka. Šla je čez Besnico, Nemilje in Podblico in se zjutraj okrog sedmih ustavila pri Tovcinu, kjer so imeli štiri mladoletne otroke. Očetá že tako niso več imeli. Tisto jutro so jih vrgli iz postelj Nemci. Potem so v sneg postavili mizo, nanjo pa položili prestrašene in premražene otroke. Čeprav je od tam do Dražgoš še tri četrt ure hoda, je bila ta hiša zanje že dražgoška, pa so jo zažgali.⁸

Andrejčkov Janez, takrat šestnajstletni fantič, pravi o tem jutru:

»V našo hišo je prišla Dacarjeva trojka s strojnico, ki pa še dolgo ni ropotala.«⁹

Robnikov vod, ki je bil tudi v sestavu druge čete, je zasedel položaje severozahodno od Dražgoš. Obrambna črta je tako potekala od strme Jelovice do poti, ki pelje iz grape proti Rudnem in po kateri prideš tudi h kmetu Novaku onstran globeli. Potem je ta črta tekla po poti vse do prvih hiš. Vodnik Robnik je kar na smučeh obiskal položaje.

Mitraljez so namestili tudi v cerkveni zvonik, od koder je bilo moč obvladovati vso bližnjo okolico.

In tako je bila zdaj prva — jeseniška četa — razporejena predvsem na območju vasi Na pečeh. Tam je bila tudi bataljonska rezerva, ki jo je sestavljalo 15 borcev in se je zadrževala v Hkavščevem hlevu. Tako je bila bliže štaba.¹⁰

Pomemben položaj je bil tudi ob stebrišču žičnice, ki je bila med zgornjo in spodnjo vasjo. Tam je bila postavljena mitralješka trojka Vinka Žaklja. Ta položaj je bil strateško zelo dober, vendar so bili borci močno izpostavljeni sovražnikovem ognju, predvsem topništvu!

Na Jeleščah, na levem krilu in na najvišji točki fronte, nekakšnem vozlišču obrambe, pa je bil razporejen preizkušeni Bičkov vod, kjer sta bila v začetku mitraljezca vodnikov brat Henrik in Maks Krmelj. Ves vod je pričakoval Nemce z jamniške in selške strani . . .¹¹

Pod Bičkovimi položaji, na razpotju pri križu pa je bila desetina, v kateri so bili v glavnem Škofjeločani in je predstavljala nekakšno stražo. Njena naloga je bila preprečiti prodiranje kolone od Sv. Jere. Tik pod njimi je bila strma, skoraj neprehodna grapa. Tja je poveljstvo razporedilo desetino iz dveh razlogov: zaradi sledov zjutraj vračajoče se Mlakarjeve patrolje, in pa zaradi oblike terena. Kdor bi poskušal priti v Dražgoše, bi to poskusil verjetno najprej s te strani, pri čemer ne bi potreboval večjih sil.

In resnično, okoli devetih se je nasproti Ilijeve desetine pokazala kolona Nemcev, ki so ugibali, kod naj bi prodirali. Nemci so bili že dobro vidni, toda Ilijevi borci so čakali, da bodo prišli še bliže. Bilo jih je kakih 200.¹²

Z jamniške strani se je bližala nemška kolona! Ta je bila usmerjena prav tja, kjer so bili Bičkovi položaji. Tretja kolona Nemcev se je pomikala iz Rudnega proti Pečem, četrta je silila na vzhodni strani čez Lajše, peta pa bi rada prišla čez Novaka na desno krilo dražgoških branilcev. Tako bi vas obkolili od vseh možnih strani, za hrbtom pa je zapirala pot prestrma in zasnežena Jelovica.¹³

Sleherni izmed Ilijevih borcev je medtem že lovil na muho svojega moža.

Po tihih in zasneženih dražgoških bregovih je odjeknil prvi strel... Sledil je drugi in potem je nastalo splošno streljanje. Prvi mah ni bilo razločiti, kdo je pravzaprav začel, potem pa se je pokazalo, da so začeli partizani! Obojestransko streljanje je trajalo toliko časa, da je padel tudi poveljnik nemške kolone, zato so se napadalci za nekaj ur umaknili.

Streljanje pri Ilijevi skupini pa ni bilo dolgo osamljeno. Začelo je ropoti po vseh strminah, na vsej okoli tri kilometre dolgi fronti.¹⁴

Na tako dolgi fronti se partizani doslej še niso spoprijeli! To je bilo presenetljivo tudi za same cankarjevce, ki so tedaj računali, da spopad nemara ne bo tako dolgotrajen, kajti Nemci se najkasneje zvečer vedno umaknejo!

Nemške kolone so že v prvem naletu hotele priti v Dražgoše, vendar jim to ni uspelo niti na enem oddelku. Ustavili so jih dobro merjeni partizanski streli!

Po nekakšnem kratkem zatišju se je zgodilo nekaj novega: iz doline so bruhnili nemški topovi in po dražgoških bregovih so padle prve granate! Topovi so stali na Rudnem pri Novakovi žagi in bruhali v Dražgoše ogenj, da so se domačini naglo umikali v kleti! To je bil obenem tudi dokaz, da nemški pehoti ni uspelo priti v Dražgoše. Tako se je vnela prva bitka, ki ni bila »samo vaja« za nemško vojsko, kakor se je hvalil pred tem nemški oficir!

Nemci so imeli s seboj tudi radijske oddajnike in sprejemnike, s čimer so si zagotovili naglo zvezo in obveščanje, cankarjevci pa so si po partizansko pomagali s požrtvovalnimi kurirji.¹⁵

Zelo vroče je bilo tisti dan tudi na Bičkovih položajih. Najhujši pritisk Nemcev so čutili prav na levem krilu obrambe. Bičkov vod je, zgoraj nad Ilijevo desetino, mogel biti razporejen le bolj naredko. Fantje so bili 50 do 60 metrov vsaksebi in vodnik jim je zabičal, da v prazno ne smejo streljati. To je pomenilo pustiti napadalce čisto blizu. Motila jih je tudi megla, ki se je plazila pa pobočju in včasih izginjala. Ko se je megla dvignila, so pred seboj že zagledali Nemce. V belih oblačilih so bili skoraj nevidni. Prihajali so v velikem številu. Borci so udarili po Nemcih, jih zaustavili in razbili. Toda za tem valom je takoj pritisnil navzgor naslednji, ki pa se mu ni godilo nič bolje kot prvemu! Napadalci so se morali umakniti!

Vodnik Biček je hodil po položajih in borcem dajal navodila. Del fantov je bilo razmeščenih za zadnjimi hišami in pod skalo, del pa na Hudi njivi. Zdaj ni bilo težko opaziti, da nameravajo Nemci prav tu prebiti njihove položaje. Zato je vodnik poslal h Gregorčiču kurirja s sporočilom:

»Povej komandantu, kako je tu in naj nam takoj pošlje pomoč. Nevarnost je, da nas bodo izrinili, ker Nemci močno pritiskajo iz lajške in jamniške strani. Pohiti!«

Ko je v štab prihitel Bičkov kurir, je Gregorčič takoj vedel, da je nujno. Poznal je Bička in pomembnost Jelenšč. Ukrepal je hitro in poslal tja Tončkovo desetino z naročilom:

»Pohitite in takoj užite po Nemcih, da vas ne bodo prehiteli!«

Zdaj je šlo, kot gre lahko samo še v filmu: nemški smučarski oddelki so lezli od strani, njihova pehota je pritiskala od spodaj, v to smer pa je hitel z desetino tudi mitraljezec Tonček Dežman, ki ga je poslal tja komandant Gregorčič. V ušesih so mu še vedno zvenele besede, naj pohiti, ko se je s skupino že bližal Bičkovim položajem. Streljanje je bilo bolj in bolj srdito...

Proti Jelenščam so tako hiteli z dveh strani: nemški smučarji, ne da bi Biček za to vedel in Tončkova desetina. Biček je bil že v skrbeh. Vendar pa je še naprej uspešno zadrževal napadalce. Neredko je bilo vmes slišati vpitje njihovih oficirjev: »Vorwärtz!«, »Schnell!«, »Links!«, »Rechts!«.

*Legendarna
Bičkova skala
(desno), spodaj
Dražgoše
in Selška dolina*

Nenadoma so tik pod njihovimi, Bičkovimi položaji, opazili še v belo oblečene smučarje, ki so se odtrgali iz megle. Udarili so jim v bok. Le stežka bi jih opazili, a so jih izdajale smuči in streljanje. Bila jih je dolga kolona, več kot sto... To je bil nevaren poskus, kajti vse je kazalo, da so jim hoteli priti ne le v bok, temveč tudi za hrbet. Biček je težko čakal na pomoč, za katero je z vso gotovostjo vedel, da pride. Z daljnogledom je lovil spremembe na vseh straneh in še dosti zgodaj opazil nenadno napadalno kolono smučarjev...

Med tem pa so od spodaj nenehno pritiskali nemški pehotni oddelki. Zdaj je bilo povsem jasno, da hočejo najprej zavzeti to dominantno točko, kar je pomenilo, da so jo oboji cenili kot ključ obrambe. Visok снег pa je naredil svoje in tudi megla je k temu pripomogla: nemški smučarji so prisnučali malo prenizko. Znašli so se prav pred Bičkovimi puškami.

Prav v tem je prihitela tja gor tudi Tončkova desetina. Zdaj se je zgodilo nekaj, kar se je malokrat. Ko so Nemci udarili na Bičkov vod, se je z druge strani pojavila partizanska pomoč. Nemci so bili presenečeni: prišli so v križni ogenj Bičkovega voda in Tončkove skupine. In četudi jih je bilo več kot partizanov, so se morali naglo umikati.

Ostalo nemško pehoto so medtem oficirji s pištolami priganjali navzgor, da bi vsaj odvedli ubite in ranjene »kamerade«. Tako so Dražgoše za Nemce, ki so streljali tudi s topovi, postale resnična fronta.

Tončkova desetina pa ni mogla več ostati pri Bičkovih. Vrnila se je spet k štabu, ki je večkrat potreboval to majhno rezervo za različne in nagle intervencije.¹⁶

Ugled Bičkovega voda in Tončkove skupine je še ta dan močno porasel, kajti to je bil redek vojaški uspeh!

Nemci so še vedno napadali in pošiljali v boj nove enote. Niso pritiskali samo na levo krilo, kjer je bil Biček, temveč so skušali omajati in zlomiti partizanski odpor na vsej črti.

Na položajih Bernardove čete Pri cerkvi in zahodno od nje prvega dne bojev nemški pritisk ni bil kdove kako hud. Napadalci so vse bolj silili na Peči, kjer je bila jeseniška četa in štab ter proti dvignjenim Jelenščam.¹⁷

Med tistimi, ki so bili na položajih na Pečeh, je bil tudi Cveto Novak iz rašiškega voda, in takole pripoveduje o začetku dražgoških bojev:

»... Ko so se Nemci vzpenjali proti nam, smo doživljali dolge in vznemirljive trenutke. Bilo je tisto grozeče zatišje, po katerem se razdivja vihar... V začetku so Nemci nekaj obračunavali med seboj... Šele kasneje smo zvedeli, da Luksemburžani niso hoteli v boj pred ostalimi nemškimi enotami, kakor so od njih zahtevali oficirji. Pri tem so uporabili celo orožje. Zato kasneje Luksemburžanov niso več uporabljali za spopad z gorenjskimi partizani. Šele, ko so med seboj obračunali so se Nemci zagnali proti nam. Kamor si pogledal, povsod je gomazelo, toliko jih je sodelovalo pri napadu.

Čez čas smo jih opazili čisto blizu naših položajev, tik pod prvimi hišami in pod žičnico... Pustili smo jih priti zelo blizu, na petdeset metrov in še manj! Bili so nam tako blizu, da bi jih mogli zadeti s kamni. Takrat smo začeli streljati. Priznam, da sem pred Nemci čutil spoštovanje. Zato mi je tembolj igralo srce, ko sem videl, kako jih kosimo. Dotlej Nemcev še nismo videli bežati, zdaj, v Dražgošah, sem že prvi dan bojev to doživel! Umikali so se pred našimi streli in vlačili s seboj ubite in ranjene. Da pa bi mi zaplenili kaj prida orožja, ne bi mogel reči, ker so vse ubite skrbno in za vsako ceno spravili iz našega dosega.

Nemci so napadali silovito. Poganjali so se z juriša v juriš. Niso gledali na žrtve! Včasih so padli »kameradi« služili za kritje tistim, ki so prihajali za njimi. Toda Dražgoše in tisti bregovi so bili kot ustvarjeni za obrambo!¹⁸

Cveto Novak in drugi dražgoški borci, prav tako pa tudi domačini iz Češnjice, Rudnega in Dražgoš vedo o protihitlerjevsko nastrojenih Luksemburžanih povedati, da partizanov niso hoteli napasti. O tem še ni izrečena zadnja beseda, vendar pa ob tej priložnosti po pripovedovanju Staneta Šinkovca, ki je bil tedaj sekretar skoja v Kranju, zvemo tudi tole: »Največ Luksemburžanov je bilo v Škofji Loki. Po pripovedovanju pokojnega sekretarja skoja za Gorenjsko, Staneta Žagarja ml., se spominjam, da so z Luksemburžani posredno vzdrževali zveze in da so partizanom včasih povedali, kam bodo šli hajkat.

Pri napadu v Dražgošah je moralo sodelovati okoli 250 Luksemburžanov, ki pa so se že prvi dan uprli. Niso hoteli v napad proti partizanom in odvrgli so celo orožje. Zaradi tega jih je policijsko poveljstvo, kakor vse kaže, pobilo kar tam okoli 40, ostale pa so razorožili in jih odpeljali v taborišča.¹⁹

Karel Kravcar iz Tržiča je ležal blizu Sokolskega doma in takole pravi: »... Že ko so Nemci začeli napadati, je Jože Gregorčič neprestano hodil po položajih ter nas opozarjal in hrabril. Posebno tam, kjer so Nemci najbolj pritiskali. Na našem odseku ni bilo take nevarnosti, ker je bil svet strm in so

Nemci po visokem snegu le s težavo lezli navzgor. Ukaz je bil, da je treba z municijo zelo varčevati in da ne smemo streljati v prazno!

Ležanje v snegu je povzročilo, da sem bil ves otekkel. Opazil me je komandant Gregorčič, čeprav je med bitko imel veliko skrbi. Takoj me je premestil za pomočnika mitraljezca Jerneju Slaparju, ki je streljal izza nekega hleva. Prav k Slaparjevemu mitraljezu je Gregorčič prihajal zelo pogosto. Mitraljezcu je naročal, naj strelja v dolino, kjer so Nemci hoteli postaviti topove in, da pod nobenim pogojem tega ne sme dovoliti. Jernej je bil zelo dober borec in tako so Nemci mogli en top privleči šele ponoči.

Ko je Gregorčič spet prišel k nam, so bili Nemci že tako blizu, da smo slišali njihovega oficirja, ki je svoje vojake poganjal natanko pred naše cevi. Skrit je bil za drevesom in podrejenim grozil s pištolo. Gregorčič mu je tedaj zavpil, naj pride naprej sam, če si upa. Pri tem ga je zmerjal in izzival, da je strahopetec. Oficir pa je vpil nazaj in nas obkladal s kletvicami in zmerjal z banditskimi svinjami.

Gregorčič nam je naročil, naj na tega oficirja dobro pazimo, da jo ne bo potegnil kam drugam. Nekaj časa je še kričal proti nam, »banditom« in nad svojimi vojaki, potem pa se je le malo preveč sklonil izza drevesa. Tedaj so naše krogle opravile svoje. Zmerjanje za drevesom je utihnilo, vojaki pod nami pa so se nehali plaziti v hrib, ker jim oficir ni več grozil s pištolo...

V strmini je bilo vedno več okrvavljenih drč, ki so kazale, kod so napadalci odvlekli svoje ranjence in padle...²⁰

Ko pehota ni nič opravila, so Nemci udarili po dražgoških pobočjih tudi s topovi. Ti so bili spočetka sicer manjšega kalibra, toda granata je granata. Sprva so topovi delovali celo na borce zastrašujoče, kaj šele na goloroke domačine, ki so se stiskali po hišah in po kleteh.

Že prvi dan je več granat padlo v bližino Birtove hiše. Kazalo je na to, da Nemci vedo kje je partizanski štab. Padale so tudi na Sokolski dom in na sosednjo hišo, kjer je bila glavna kuhinja z intendanturo. Po vasi na Pečeh so padale zelo na gosto. Prav čudno, da ni bilo več žrtev. Več granat je bilo zažigalnih, in tako je že prvi dan pogorela Žerelnikova hiša. Vmes se je vnel tudi kakšen senik. Sicer pa je največ granat zbučalo čez vas, kjer so orale zasneženo pobočje.²¹

Tik pod vasjo so napadalci poskušali postaviti tudi minometalec, a so jim partizani to preprečili z dobro merjenimi strelji in celo z ročnimi bombami.

Topništvo pa je usmerjalo svoj ogenj zdaj na to, zdaj na drugo pobočje dražgoškega ozemlja, kakor se jim je pač zdelo najprimernejše. Prvi dan so tolkli le štirje topovi kalibra 40 mm, a tudi to ni bilo malo. Ker so imeli dober pregled in so bili njihovi položaji razmeroma blizu, so užgali takoj in na vse, kar se je le malo premaknilo.

Med gostim streljanjem je bilo borce težko primerno braniti. Vsak premik je pomenil veliko tveganje. A kljub temu so tovariši raznašali hrano na položaje, kajti borci so začeli slabeti. Zlasti nevarni so bili težki mitraljezci, ki so jih Nemci že ta dan postavili po Novakovem hribu, na Površnici in na Slemenju. To so vzpetine, s katerih so streljali v Dražgoše in na tamkajšnje položaje skoraj vodoravno. Razen tega partizani niso imeli zaščitnih oblek, da bi se skrivali pred nevarnimi nemškimi mitraljezci.²²

Zahodno od Peči, blizu cerkve, se je prvi dan v glavnem spopadla le skupina ob poti, ki je odbila Nemce tudi s te, najzahodnejše strani, ko so hoteli prodreti med hiše. Vodnik Rudi Robnik se je s smučmi spustil na ogroženi kraj in z brzostrelko pomagal desetini, ki se je spopadla z napadalci. Zvečer je nemški oficir v Rudnem pripovedoval, da se partizani vozijo na smučeh kot sami vragi in da so strelci, kakršnih še ni srečal.²³

Tisti dan so dobili borci Pri cerkvi hrano okrog enajstih in to je bilo za ta dan tudi vse. Nemci so preveč našigali v to smer. Hrano jim je v košu prinesel nek domačin.

Vse nemške granate pa niso eksplodirale, čeravno jih je ta dan padlo zelo veliko. Posebno Na peči! Borci in domačini so govorili, da je veliko granat delo sabotaže ali pa so tempirane tako, da bodo eksplodirale šele pozneje!²⁴

Nemci so takrat imeli nekaj tovarn municije tudi v drugih okupiranih deželah — na Češkem, v Belgiji ali v Holandiji. Morda so bile po sredi tega res roke tamkajšnjih rodoljubov — antifašistov, ki so se oprijeli te vrste boja proti Hitlerju. Marsikatero življenje je bilo s tem ohranjeno in prav zanimivo bi bilo vedeti, od kod so te granate prišle?

Ker so bile strojnice od začetka poledenele od zmrzali, jih je orožar Drago Vraničar z mitraljezci ogreval nad plamenčkom v hiši, kjer si je uredil majhno delavnico. To je bilo važno opravilo, kajti na položajih je bilo nad dvajset partizanskih strojnic. Te so bile hrbtnica obrambe! Bile so v rokah mitraljezcev: Ivana Zajca, Maksa Krmelja, Henrika Bička, Janeza Ogrina-Templavovega, Franca Jerale, Maksa Ržena, Vinka Žaklja, Miha Fistra, Pavla Ingliča, Franca Potočnika, Franca Dacarja, Tončka Benedičiča, Danka Padovana, Lojzeta Goloba, Draga Jakopiča, Milana Bajca, Jerneja Slaparja, Karla Mlakarja, Pavla Platiše, Toneta Dežmana, Justina Dolinarja in še nekaterih drugih, kajti mitraljezci so se tudi menjavali. (Med naštetimi danes živi samo še Tone Dežman).²⁵

Ko se je dan nagibal k večeru, so se številni napadalci, ne da bi dosegli svoj namen, morali umakniti pod vznožje strmin, od koder so začeli napadati zjutraj.

Jože Kovačič se tega večera še živo spominja:

»Ko smo čutili, da je zrak bolj čist, nas je Biček, razporejene v strelce, poslal raziskovat prizorišče borbe. Previdno smo gazili po hribu in pri tem našli več parov smuči, palic in nekaj orožja. V hiši, ki smo se ji potem približali, sta bila doma samo gospodar in gospodinja. Možakar, svojih šestdeset let star, je bil ves zmešan. Pripovedoval nam je, da so imeli Nemci veliko mrtvih in ranjenih, in da so jim v njegovi hiši nudili prvo pomoč. O tem so zgovorno pričali tudi krvavi madeži. Vrnili smo se pozno ponoči, se okrepili in kmalu spet odšli na položaje.

Noč pa ni prinesla nobene spremembe in jutro smo dočakali vsi premrazeni. Po dolini pa so spet brneli kamioni... našemu vodu je kuhal oče²⁶ in to samo ponoči. Vročo hrano in čaj nam je prinašal celo na položaje.

Jožetovo pripovedovanje je dopolnil Franc Biček:

»Tiste skale nad nami prvi dan še nismo videli, vendar smo že s teh prvih položajev Nemce krepko namahali. Tončkova pomoč pa je prišla res o pravem času.

Ves dan me je grizlo, da nismo imeli belih plaščev kakor Nemci. Potem bi bilo drugače. Tako pa se čez dan nismo smeli kdove kako premikati. Morali smo se dobro prikrivati... Proti večeru, ko smo začutili, da so se Nemci umaknili, smo se spustili tja, kamor so čez dan udarjale svinčenke. Naše svinčenke!

V okrvavljenem snegu smo naleteli na različno vojaško opremo. Fantje pa, ki so tako prezebali, so najprej planili po toplih, s kozuhovino podloženih plaščih, da bi se bolje oblekli. Poleg smuči in zaboja municije smo dobili tudi eno strojnico in osem pušk, ki jih Nemci niso utegnili odnesti.

Ko med trupli nisem vzel nobene bunde, so me borci začudeno gledali: »Ti si pa izbirčen! Kaj bi pa rad?«

Nemci so Dražgoše spremenili v pogorišče, zidove pa razstrelili

Bili smo dobre volje in razposajeni po tako čudovitem uspehu, zato sem se jim smejal in iskal dalje... In tudi našel tisto, kar sem hotel dobiti, našel sem padlega Nemca z belo zaščitno obleko. Potem sem pri Grogovcu okrvavljeno obleko opral in jo ponoči posušil na peči. Zjutraj sem jo že oblekel. Tega so me naučili Nemci. Opazoval sem jih še podnevi. Tedaj sem si rekel: Franc, to pa ni neumno! Hodiš sem in tja, pa te nihče ne vidi!

Strojnico pa bomo preiskusili v kleti. Zaropotalo je, da je bilo veselje: Bila je brezhibna! To je bil tisti dan naš najdragocenejši plen!«

To potrjuje tudi izjava Grogovčeve Ivanke, ki je povedala, kako so tisto noč preizkušali mitraljez v njihovi kleti.²⁷

Ko je legla noč, so partizani tudi Na pečeh nabrali nekaj vojaške opreme, štiri puške in nekaj smuči. In še nekaj: dobili so tudi glicerin, ki ga je bil zlasti vesel orožar in mitraljezci.²⁸

KO JE MINIL PRVI DAN BOJEV

Led je bil prebit, nemški napad se je izjalovil. Najvažnejše pa je bilo, da so imeli cankarjevci samo enega ranjenca, medtem ko med vaščani ni bil nihče zadet. Izgube napadalcev pa so bile zelo velike. Franc Ržen z Rudnega je povedal, da so mrtve vozili ponoči, in so bili zmrznjeni kot drva! Sicer je bilo v vasi že nekaj pogorišč, toda kaj je to proti življenjem! Ta so vendar glavna!²⁹

Ljudje so tisto noč prespali večinoma v posteljah, podnevi pa so iskali zavetje po kletih. Spočetka niso računali, da se bodo cankarjevci tako trdo-

vratno upirali številnim in močnim napadalcem! Kljub temu pa so neprestano mislili na konec, ki ga trenutno še niso videli, čeprav je boj zvečer pojenjal.«³⁰

Vso noč med 9. in 10. januarjem je bilo slišati brnenje kamionov. Samo stražar Čopi je z Bičkovih položajev naštel luči devetindvajsetih kamionov. Verjetno je bila to okrepitev.³¹

Po uvodni bitki je bil na položajih v glavnem mir. Tišino je pretrgal le kak osamljen rafal ali strel, včasih pa je siknila proti nebu svetla raketa, dokaz, da se Nemci niso umaknili. Vsaka stran je tipala, kako je z nasprotno, vsi pa so bili potrebni počitka in toplote.

V štabu so se znašli pred vprašanjem, kaj storiti. Ali se umakniti, ali ostati in se bojevati naprej? Skrbno so pretehtali dogodke tega dne in potem sklenili, da zaradi dobre obrambe ostanejo. Ugotovili so, da je bil najhujši pritisk na Jelenšče, kjer je bil Bičkov vod, največji topovski ogenj pa je bil usmerjen na Peči, kjer je bila jeseniška — prva četa — in štab. Sicer so napadalci skušali skozi obrambo prodreti na vsej črti, vendar ne povsod z enako močjo. Razen tega je bilo čutiti, da del napadalcev ne napada z veseljem, saj so jih njihovi oficirji celo z orožjem priganjali navkreber!

Tisti borci, ki so utegnili, so ponoči malo legli, vendar oblečeni in pripravljeni, da takoj spet zasedejo položaje. Zunaj so ostale le menjajoče se straže in nekaj patrolj.

Prvi dan so partizani dobili tudi nekaj sanitetnih potrebščin in pošto od Toneta Dolinška iz Kranja. To je prinesel Zdravko Tomažin, ki pripoveduje:

»Prvi dan bitke v Dražgošah sem bil poslan v Kranj. Pri lekarnarju Rahu sem dobil nahrbtnik z obvezami, pri Kumerdeju v Stražišču — tedaj je bil še doma — pa dve pištoli in pošto za Žagarja. Z nočjo sem brez ovir prišel domov v Bukovščico, se malo odpočil in okoli polnoči odgazil proti Dražgošam. Pot ni bila lahka, ker je zapadlo precej novega snega... V Lajšah sem že naletel na sledove bojov. Hiše so bile videti prazne, v snegu pa so bile krvave srage. Bližal sem se prvi hiši. V eni roki sem stiskal pištolo, v drugi bombo. Priklical sem neko žensko, ki je povedala, da so se Nemci umaknili v dolino. Tam sem dobil celo zaboj municije, ki so jo Nemci v naglici pozabili v hiši. Odšel sem naprej in malo pred Dražgošami me je pozdravila prva straža. Rekli so mi, naj pohitim, če še pred bojem hočem priti v štab. Začelo se je po malem že svitati, Nemci pa so medtem že lezli proti Rudnu in ob vsem vznožju.«³²

Noč na Pečeh je sicer potekala v miru...

Drugače pa je bilo v Bernardovi četi. Janez Žvan se tega spominja takole:

»Komandir Bernard nas je zvečer zbral v Prosvetnem domu in povedal: Utrujeni, premraženi in počitka potrebni smo vsi, zato se bomo na straži in pri dežuranju menjavali vsako uro! Nemci še niso odšli. Kdor bo na straži zaspal, ga bom pri priči počil. Hodil bom naokoli! Tisti, ki počivajo, morajo počivati brez skrbi! Se strinjate?!

Ta strogi, toda pravični predlog je sprejel ves kolektiv. Vsem je bilo znano, da Jaka besedo vedno drži in čeravno smo vedeli, da je nevarnost velika, smo spali mirno.

Moja zaseda je bila v mrliški vežici ob cerkvi. Gledal sem skozi odprto okno. Zato je bilo zelo mrzlo. Naša zaseda je bila najzahodnejša. Vmes sem skrbel tudi za zvezo in stražaril. Moral sem biti zelo previden. Drugi del zveze je vzdrževal velik, močan in rdečeličen možak. Z njim sem se srečaval sredi najine poti. Veselila sva se, da bo boja verjetno kmalu konec, tako kot vsak večer. Ob nekem takem srečanju sva začula sumljiv šum in nekakšno govorjenje. Pomislila sva, da mora biti tam naša umikajoča se skupina, ki je bila spodaj v zasedi, a ni bilo nič videti, niti senc ne. To je bilo čudno? Zato sem

v temo vprašal. Kdo je tam? Iz teme je prišel neznan in zamolkel glas: »Petelin!« Kdo naj bi bil to in kaj naj pomeni? Med nami nisem poznal nobenega Petelina! Ob tem se mi je zabliskalo: to morajo biti nemški smučarji!

Segel sem za pas, prijel bombo, jo sprožil in jo vrgel v »petelinovo« smer. Močno je zagrmelo. Umaknila sva se in to povedala vodniku Pečniku. Potem je zaropotalo nekaj rafalov, nato je bilo vse tiho. Našli smo okrvavljen sneg in ostanke obvez. Bomba ni udarila v prazno . . .³³

Tisti prvi večer se je z zahodne strani hotela prikrasti in prebiti skupina smučarjev, ki se je tja približala od Novaka z nasprotnega hriba. Vendar so jih partizanske zasede pregnale.

O tem ve povedati tudi Bernardov kurir Jože Galičič:

»Večidel borcev je šlo zvečer k počitku, ostali so stražili na položajih. Okoli enajstih so nas od Novaka sem hoteli presenetiti nemški smučarji. Prodrli so že tako daleč, da so streljali na naše stražarje v vasi. Z vodnikom Pečnikom smo potem šli do skale, toda Nemcev ni bilo več. Medtem jih je pregnal še Robnik na smučeh, ki je imel brzostrelko. Zalegla je tudi bomba našega soborca in nekaj rafalov bližnje zasede. Videli smo tudi madeže krvi, v zrak pa so se dvignile rakete.

Spat potem nisem smel, kajti bil sem med tistimi, ki so bili poslani na spodnjo pot. Nad nami je bilo pokopališče in naš mitraljez. Sredi noči so proti nam začeli streljati, da je kar žvižgalo okoli ušes. Kmalu bi nas potolkli naši, ki očitno niso vedeli, kje smo mi.

Iz tiste zasede smo že ponoči slišali brnenje kamionov in gledali njihove luči. Ko so se spodaj približevale, so bile vedno večje. Zato smo rekli: Še bo hudič, ko prihajajo novi!³⁴

Nemci so poskusili priti v Dražgoše od Novaka ter prek potoka Češnjica in Jazbenka. Na Krasu, zahodno od vasi, pa so jih pričakali partizani in kljub noči močno udarili po njih. Nemci so bili na smučeh in v belih oblačilih. Pri umiku je eden izgubil celo smuči. To so pripovedovali »furmani«, ki so jih prisilili, da so jim že zjutraj vozili municijo. Tako so z Nemci vred padli v partizansko zasedo, vendar so imeli srečo, da ni bil nihče izmed njih zadet. Nemci so se umaknili nazaj proti Novaku, vozniki pa so vso noč prečepeli zunaj v skalnatih votlinah. Šele zjutraj so se lahko vrnili v vas. Nemci so imeli tedaj dva zadeta. V tem spopadu sta se zelo izkazala vodnik Rudi Robnik in Janez Šinkar, ki je bil poleg Robnika tudi eden najboljših smučarjev.

»Previdno sva se spuščala navzdol po zasneženi strmini,« se spominja Miha Demšar, a tam ni bilo opaziti nobene nevarnosti. Svež in mehak sneg nama je omogočil, da sva hodila čisto potihno . . . Potem sva začutila Nemce, ki so se pogovarjali tam spodaj. Pretihotapila sva se tako blizu, da sva pripela tiste papirje na najbližje drevo. Rečeno je namreč bilo, da se bodo gestapovcem in oficirjem uprli tudi nekateri nemški vojaki in obrnili orožje proti njim.

Ko sva to opravila, sva zadovoljno odšla nazaj v Dražgoše in legla. Toda počitek ni bil dolg. Komaj sva si ogrela premrle kosti, že je prišlo povelje:

»Na položaje!³⁵

Po dolini pa so prihajale policijske okrepitev.

Opombe

¹ Mira Svetina, pismena izjava v juniju 1971, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj.

² Jože Galičič, ustna izjava jeseni 1959.

³ Niko Kavčič: Loški razgledi 1955, str. 7—8.

⁴ Gašper Dolinar, ustna izjava jeseni 1959.

⁵ Pavle Kavčič, ustna izjava, prav tedaj.

5 Rafael Buh v oddaji »Se pomnite, tovariši«, 5. 1. 1969, stran ropokopa 3—4 — pripravil Marijan Krišelj. Arhiv RTV.

6 Ive Subic, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

7 Frančiška in Zdravko Tomažin, pismena izjava junija 1971; Janko Bernik, pisani spomini jeseni 1959, oboje v arhivu Pokrajinskega muzeja v Kranju, fasc. 12—13.

8 Poročilo o divjanju fašistov v času okupacije v občini Poljane nad Skofjo Loko 19. 12. 1953., tipkopis je iz arhiva Tončka Peternelja-Igorja, Ljubljana, Aleševčeva 6.

9 »TV-15«, št. 32, 1968.

10 Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV-15«, št. 34, 1968. Navodilo vodstva državnega propagandnega urada NSDAP za Koroško, arhiv IZDG, fasc. 1003.

11 Dr. Tone Ferenc, prav tam, št. 28, 1968: Poročilo državnega propagandnega urada NSDAP, kakor zgoraj.

12 Zdravko Tomažin, pisani spomini junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13; Milan Žakelj: Ob dvajsetletnici dec. vstaje, Loški razgledi 1961, str. 29.

13 Frančiška Tomažin, Guncilje, dnevnik, osebna last avtorice.

14 France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, Loški razgledi 1955, str. 22, pripovedi Dražgošanov.

15 Izvleček iz mesečnega poročila Gorenjskega štaba po »Slovenskem poročevalcu« z dne 8. februarja 1942, Zbornik NOV VI/2, dok. št. 16, str. 38—39.

1 France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, pripoved Milke Lotrič, Loški razgledi 1955, str. 24;

— ustno dopolnilo Milke Lotrič, por. Jelenc v Dražgošah jeseni 1959.

2 Jože Kovačič, Kranj, pismena izjava jeseni 1959, arhiv pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

3 Silvo Stibelj, Javorje, pismena izjava, prav tako.

4 Janko Bernik, Skofja Loka, prav tako.

5 Gašper Dolinar, Skofja Loka, prav tako.

6 Janez Lušina, Dražgoše, ustna izjava jeseni 1959.

7 Filip Novak, Dražgoše, ustna izjava v juniju 1971 Janezu Lušini in avtorju.

8 Janez Lušina, Dražgoše, ustna izjava jeseni 1959.

9 Janez Lušina-Andrejčkov, Dražgoše, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

10 Anton Dežman, Radovljica, pismena izjava julija 1971. Kopija v Pokraj. muzeju Kranj.

Franc Biček, ustna izjava jeseni 1959.

11 Franc Biček, ustna izjava jeseni 1959; — France Planina: Usodni dogodki v Dražgošah, izpoved Ivanke Lotrič-Grogovčeve z Jelenšč, Dražgoše 76, Loški razgledi 1955, str. 25.

12 France Kavčič, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

13 Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964, str. 460.

14 Anton Dežman, prav tam; — France Štular, ustna izjava jeseni 1959.

15 Anton Dežman, prav tam;

— Ivan Bertonec, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13;

— France Štular-Ilija, prav tako kot pod 17;

— France Kavčič, pisani spomini jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

16 Franc Biček, Skofja Loka, pismena izjava jeseni 1959; arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13;

— Anton Dežman, Radovljica, kakor pod 16 in njegovo ustno dopolnilo jeseni 1959;

— Karel Jelenc-Birt, Dražgoše 38, pripoved v Loških razgledih 1955, str. 23 in njegovo ustno dopolnilo jeseni 1959.

— Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini, jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

— pripoved Ivanke Lotrič-Grogovčeve v Loških razgledih 1955 na str. 25.

17 Janez Lušina, Dražgoše, ustna izpoved jeseni 1959;

— France Kavčič, pisani spomini, jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

— Ivan Bertonec, prav tako.

18 Cveto Novak, pisani spomini januarja 1960, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

19 Ing. Stane Šinkovec, Kranj, ustna izjava septembra 1971.

20 Karel Kravcar: Takrat je zmrzovala celo obleka, radijska oddaja »Se pomnite, tovariši«, 13. I. 1963, arhiv RTV Ljubljana.

21 Karel Jelenc, Dražgoše, pripoved v Loških razgledih 1955, str. 23 in ustno dopolnilo jeseni 1959;

— Janko Bernik: V Dražgošah, radijska oddaja »Se pomnite, tovariši«, 3. I. 1960.

22 Ivan Bertonec, Kranj, pisani spomini februarja 1960, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13 in ustno dopolnilo v istem času;

— Anton Dežman, kakor pod 16, str. 462.

23 Milan Žakelj: S Cankarjevim bataljonom v novo 1942. leto. Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964, str. 766;

— Janez Lušina, ustna izjava po pripovedovanju domačinov iz Rudna, zapiski iz januarja 1960;

— Janez Zvan, Gorje, ustna izjava januarja 1960.

24 Jakob Potočnik, Dražgoše, iz dnevnika, ki je objavljen v Loških razgledih 1955, str. 29;

— Janez Lušina, prav tako;

— Drago Vraničar, Skofja Loka, ustna izjava, zapisana decembra 1960. Vraničar je bil bataljonski orožar.

25 Seznam mitraljezcev je sestavljen po podatkih bataljonskega orožarja Draga Vraničarja v februarju 1960 ter na osnovi izjav Antona Dežmana, Ivana Bertonec, Rafaela Buha, Milana Zaklja, Franceta Kavčiča, Janeza Zvana, Gašperja Dolinarja, Jožeta Kovačiča in Silva Stibelja.

26 Jože Kovačič, Kranj, pisani spomini na dražgoško bitko jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

27 Franc Biček, ustna izjava januarja 1960;

— Ivanka Lotrič-Grogovčeva, Dražgoše, pripoved, zapisana v Loških razgledih 1955, str. 25;

— Anton Dežman: Cankarjev bataljon, Vstaja jugoslovanskih narodov 1941, VIZ JNA »Vojno delo« 1964, II., str. 461.

28 Drago Vraničar, kakor pod 27 in 28.

29 Franc Ržen, Rudno, ustna izjava jeseni 1959.

30 Karel Jelenc, Dražgoše 38, po pripovedi v Loških razgledih 1955, str. 23, ter ustno dopolnilo jeseni 1959.

31 Franc Copi, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokraj. muzeja Kranj, fasc. 12—13.

32 Zdravko Tomažin, pismena izjava junija 1971, arhiv Pokraj. muzeja Kranj.

33 Janez Zvan, Gorje, ustna izjava jeseni 1959, zapisana v arhivu avtorja.

34 Jože Galičič, Ljubljana, ustna izjava jeseni 1959.

35 Miha Demšar, Lipce pri Blejski Dobravi, pisana izjava jeseni 1959, arhiv Pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13.

Ustanovitev bataljona Ljuba Šercerja in njegovo delovanje

Anton Avsec

Navzlic hudi italijanski oktobrski ofenzivi, ki se je že 28. oktobra končala z razbitjem krimskega polbataljona pri Debelem vrhu nad Loškimi potokom, so se decembra 1941 zbirali preostali borci krimskega bataljona v novem taborišču med Kožljekom in Slemenom nad Borovnico.¹

V novo partizansko taborišče so prihajali tudi novi borci iz Ljubljane in iz zbirne čete, ki je taborila na Samatorici nad Horjulom.²

Taborišče je pomagal postaviti skupno z Bogomilom Gabrcem-Husom in Antonom Popkom-Maksom iz Bezuljaka, Anton Bavec-Cene, domačin iz Šmarate pri Kozariščah.³

Dne 10. decembra je Janez Hribar pripeljal v taborišče trinajst tovarišev, med temi: Jožeta Jakomina-Crnega, Franca Avblja-Lojka, Albija Vojteha in druge.⁴ V bataljon je prišel tudi tov. Smeli.

Komandant bataljona je bil v začetku decembra Aleš Bebler, za njim pa Miloš Zidanšek-Zdravko, politkomisar Dušan Pirjevec-Ahac, namestnik komandanta do srede januarja je bil Janez Hribar, ki ga je zamenjal pozneje Mirko Bračič.⁵ Bataljon, ki je štel približno 140 ljudi, se je imenoval III. partizanski bataljon Ljuba Šercerja, po Ljubu Šercerju, komandantu krimskega polbataljona. Njega so Italijani po napadu na Lož ujeli v Ljubljani in ga 22. decembra 1941 ustrelili v Tomišlju.⁶

Ko se je bataljon organizacijsko in politično utrdil, je dobil naloge, ki so bile formulirane in sprejete na posvetovanju notranjskih funkcionarjev zadnji teden leta 1941 na Blokah. Posvetovanja, ki ga je vodil tovariš Aleš Bebler, so se udeležili (po spominih Aleša Beblerja): Janez Hribar, Stane Semič-Daki, Dušan Pirjevec-Ahac in Franc Popit-Jokl.⁷

V smislu navodil Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in CK KP Slovenije so razpravljali o pripravah na vstajo. Planirali so nove akcije, zlasti pa razpravljali o tem, kako osvoboditi večje ozemlje, in sicer za daljši čas. Nalogo so utemeljili takole: »Trebaja je na določenem področju ustvariti trajnejšo premoč partizanov nad okupatorjem, relativno in začasno sicer, toda vendarle premoč.«⁸

Šercerjev bataljon je že v začetku januarja 1942 začel z živahno dejavnostjo. Že sredi januarja 1942 je v izredno slabih vremenskih nepravilnostih, ko je bilo čez meter snega in —15 do —25 stopinj C mraza, ustvaril obsežno osvobojeno ozemlje, ki je obsegalo sledeče vasi in naselja: Kožljek, Strnišče, Žibevni, Otave, Kržišče, Pikov-

nik, Župeno, Koščake, Kresnice, Hruškarje, Hribljane, Soro, Reparje, Cajnarje, Kremenco, Slugovo, Milanovo, Ponikve, Gašič, Mahmete (verjetno Mahnete), Podsetavnico (pravilno Podslivnico, op. p.), Otonico in Topol.

Begunje nad Cerknico so bile le na pol osvobojene in so bile zaradi bližnje močne postojanke v Cerknici stalno kontrolirane. Prav tako je bila na pol osvobojena Rahiturska planota, ker je niso mogli povsem zaščititi.⁹

To ozemlje so čete branile na odsekih Pokojišče-Rakitna-Cajnarki z zasedami in patroljami. Štab bataljona z ambulanto je bil na Gori.¹⁰

Osvobojeno ozemlje je bataljon držal osem dni.¹¹

V teh dneh je vodstvo Osvobodilne fronte v Loški dolini napotilo prvo skupino mladih in predanih fantov v partizane, Viktor Strle-vulgo Valkov iz Markovca, ki je vstopil v partizanske vrste okrog 7. januarja 1942. leta,¹² je na petek odpeljal Vilka Strleta in Franca Mlakarja iz Viševka, na torek pa še Ernesta Nelca in Rudija Mlakarja prav tako iz Viševka. S patrolo se je vrnil k svojim tovarišem tudi partizan Jaka, ki je bil na okrevanju pri Zigmundovih na Vrhnikih.¹³ Zaradi konspiracije so dobili vsi partizanska imena: za Franca Mlakarja je znano, da je imel partizansko ime »Sulc«, Vilko Strle pa »Rudi« — po puški, na kateri je bilo vrezano ime Rudi in je bila last ujetega in ustreljenega borca Rada Kogoja.¹⁴ Za ostale partizanska imena niso znana.

Za prisotnost in živahno delovanje bataljona je okupator kmalu zvedel. Z neprenehnim patroljiranjem je hotel na vsak način ugotoviti številčno jakost in moč bataljona.

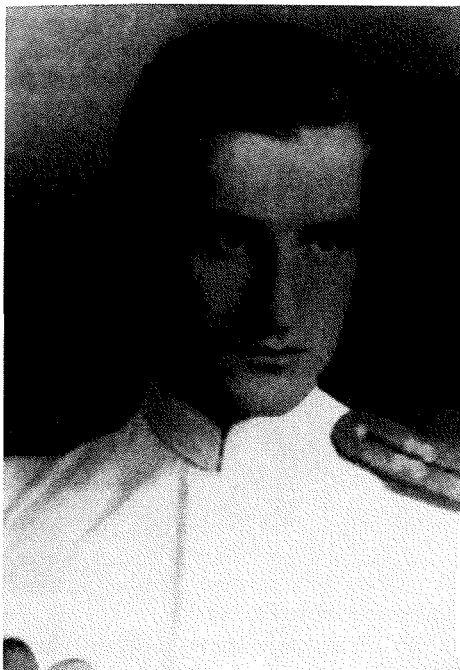
15. januarja je po zasludi izdajstva 40 karabinjerjev in financerjev obkolilo na Vandkovem domu v Bezuljku nad Cerknico 6 partizanov, in to:¹⁵ komandirja 4. voda Miha, Iztoka, Djura^{15a} Ludvika, političnega delegata IV. voda, Maksa in Vojteha.¹⁶ Po kratki, a hudi borbi sta dva borca padla, ostali pa so bili ujeti. Med ujetimi je bil komandir Miha — bivši orožnik Frangež z Rakeka, lažje ranjeni politični delegat Maks-Popek¹⁷, težko ranjeni Anton Pezdir-Vojteh in verjetno Ludvik. Ujete borce so Italijani odvedli v Cerknico, od koder jih je vodstvo bataljona nameravalo z dvema četama in s pomočjo cerkniške narodne zaščite pod vodstvom Ludvika Lovka-Bobnarja, osvoboditi. Do akcije ni prišlo, ker so ujetnike takoj odpeljali v Logatec.¹⁸

Komandant XI. armadnega korpusa general Robotti omenja v svojem poročilu z dne 5. marca 1942 poveljstvu 2. armade o napadu na postajo Verd, da je do spopada prišlo 16. januarja na Kožljeku. (Ta podatek je omenjen tudi v knjigi Pregled zgodovine NOB I. del, stran 277 — Metod Mikuž. Huso pa pravi, da je bil napad 17. januarja 1942, in da so ujetnike v Logatcu zasliševali kraljevi karabinjerji.^{18a} Po zaslišanju je bil komandir IV. voda Miha — Frangež z Rakeka — obsojen na smrt in ustreljen marca 1942.¹⁹ Ludvik Obreza, doma iz Bezuljaka — verjetno s partizanskim imenom Ludvik — je bil od fašističnega sodišča v Ljubljani obsojen na dosmrtno ježo.²⁰ Usoda ostalih dveh ujetnikov ni znana.

O italijanskih izgubah pravi partizansko poročilo, da sta v tem spopadu bila 2 Italijana mrtva, dva pa ranjena. V tem boju je padel italijanski marešalo.²¹

Po zaslišanju in nadaljnem borbenem poizvedovanju ter spopadu 18. januarja na Otavah in nad Padežem²² so Italijani ugotovili, da je »približno uro in pol hoda severno od Kožljeka taborišče s 4 barakami, v katerih biva 60 upornikov.«²³

Ker je osvobojeno ozemlje in prisotnost bataljona pomenila veliko nevarnost za južno železnico, je štab divizije Granatieri di Sardegna pripravil načrt za uničenje bataljona in s tem očiščenje ozemlja. Akcija se je po odobritvi štaba XI. armadnega korpusa začela 2. februarja.²⁴ Spadala je v okvir načrta »A«, ki ga je Robotti izdelal kot previdnostni ukrep za borbo proti narodnoosvobodilnim četam. Po načrtu »A« je formiral posebno manevrsko skupino, ki jo je sestavljal posebni kombinirani bataljon iz Logatca, posebni bataljon iz Planine in Vrhnike,

Ljubo Šercer, komandir molniške čete, ustreljen v Strahomeru v bližini Tomišlja 22. decembra 1941. Z njim so bili ustreljeni še: Ivan Verbič, Valentin Kariš, Rado Kogoj, Karel Kranjc in Ignac Žagar

posebna grupa artilerije XI. armadnega korpusa in posebna kemična formacija za določena požiganja. Ta je bila pod njegovim neposrednim poveljstvom.

Italijanska ofenziva ni potekala po predvidenem načrtu, ker jih je med tem prehitela akcija Šercerjevega bataljona.

Bataljon je nameraval pred Verdodom ustaviti tovorni vlak z bencinskimi cisternami in ga s polno paro pognati nazaj na obnovljeni borovniški viadukt, ki bi se zaradi prevelike brzine sigurno zrušil in promet bi bil dalj časa zaustavljen. Istočasno so nameravali demonstrativno napasti postajo Verd, vse dotlej, dokler ne bi kompozicija zrušila viadukt.

Bataljon je odšel v akcijo 1. februarja 1942 zvečer in prispel na cilj okrog polnoči.²⁵

Načrt ni v celoti uspel, ker je italijanska patrola, ki se je vračala po progi, odkrila zasedo. Partizani so vžgali po patroli in istočasno napadli postajo in bunker ob mostu. Kljub odlično organizirani obrambi so postajo kmalu zavzeli in ujeli 3 italijanske vojake, 1 oficirja in 2 vojaka pa ranili. Pri bunkerju so ranili še 3 vojake. Na postaji so razbili prometne naprave, z mino pretrgali 80 cm spojne proge in obstreljevali tovorni vlak s cisternami, ki je nemoteno zdrvel mimo postaje proti Logatcu.²⁶

Po enourni borbi se je bataljon, ki je imel 1 mrtvega in 3 laže ranjene, umaknil na Padež, vodeč s seboj ujetnike, ki so jih kasneje izpustili.²⁷

Na Padežu se je bataljon razdelil po skupinah za prenočevanje. Ena skupina, približno 20 mož,²⁸ je šla na Zavrh, druga na Pristavo, tretja proti Dobcu, četrta pa je ostala na Padežu.²⁹

Okupator je ostro reagiral na napad. Čim je izvedel Robotti za podrobnosti napada, je ukazal 2 manevrskima enotama ojačiti napadeno področje in Štampetov most, z ostalimi deli pa takoj »zasledovati upornike, zadržati jih in jih uničiti skupno z vsemi tistimi, ki bi jim karkoli pomagali ali jim dali zatočišče«.³⁰ Tega dne sta v akcijo stopili tudi manevrska skupina 550 mož iz 2. grenadirskega polka na črti Preserje—Rakitna—Cona Krimčeka in mobilna skupina 250 mož iz 5. inženirskega

železniškega bataljona na črti Borovnica—zahodno pobočje Krimčeka, z nalogo, da zapreta prehod tudi vzdolž neprenehodnega zahodnega pobočja v predelu Krimčeka—Soj v smeri črte Sabočevo—Brezovica—dolina Prusnice.³¹ Tako se je nič hudega slutečemu Šercerjevemu bataljonu pripravljala zelo nevarna past: zaprta črta, ki mu je onemogočala umik proti Bloški planoti, za bataljonovo sledjo pa sta prodirali 2 močni skupini Italijanov.³²

Bataljon je zasledovala mešana edinica grenadirjev in inženircev pod poveljstvom kapetana Nardija iz XI. bataljona 1. polka grenadirjev in je proti jutru prišla do razpotja na Zavrhu, kjer so se razšli. Grenadirji so krenili proti Pokojišču, inženirci pa proti Zavrhu z nalogo, da pregledajo in očistijo obe naselji.

Inženirci so na Zavrhu iznenadili skupino partizanov in jo napadli. Partizani so se zaradi premoči umikali, medtem so jih grenadirji napadli v hrbet. 6 partizanom je uspelo prebiti obroč in se rešiti, ostali so se zatekli v neko gospodarsko poslopje.

V tej skupini sta bila tudi Nelc in Rudi Mlakar. Italijani so gospodarsko poslopje obkolili in zažgali. Ogenj je prisilil 5 partizanov, da so prišli iz poslopja in se predali. Dva izmed teh sta bila ranjena. Na pogorišču so našli še 3 zoglenela trupla. Po izjavah ujetih partizanov so morali zgoreti še 4 partizani in ena ženska.

Robotti, kateremu je bila z Mussolinijevim odlokom od 19. januarja 1942 dalje poverjena obramba javnega reda na ozemlju ljubljanske pokrajine,³³ je takoj ukazal ustreliti 4 do 5 ujetih partizanov; dva od teh sta bila ranjena. Odslej so med italijanskimi hajkami gorele slovenske vasi in padale nedolžne žrtve.

Na Zavrhu so aretirali tudi 25 civilistov, ki so jih kasneje izpustili. V tej akciji sta padla tudi mitraljezec Jaka in intendant Mohor.³⁴

3. februarja ponoči je začela hajko s 3 kolonami skupina, ki je imela nalogo napasti taborišče.

1. kolona je krenila z Rakitne čez Pikovnik na Župeno. V bližini vasi Pikovnik sta na kolono naletela 2 partizana — smučarja. Bližnjega so ujeli, drugi pa jim je ranjen ušel. Popoldne so vdrli v prazno taborišče, ga uničili in se vrnili v Borovnico. Spotoma so zažgali vse žage v bližini in nekaj hiš v Pikovniku, v Beču in na Pristavi.

2. kolona je krenila na Koželjek. V bližini Koželjka so ujeli in ubili »osebo avstralske narodnosti«. To je bil Colin Cargil, ki je 9. decembra 1941 ušel z Martinom Gingerjem in Johnom Denvirom iz ujetniškega taborišča v Mariboru. Zatekli so se v Ljubljano, kjer so našli zvezo z OF. Protí koncu decembra 1941 je ob neki italijanski akciji izginil Martin Ginger. John Denvir-Frenk in Colin Cargil-Ivan Glavič sta šla v začetku januarja 1942 na Samotorico.

Colina so Italijani ustrelili v Borovnici pri mostu. Pokopali so ga na Žalah. (Cit.: Borec 1955 in 7—8 str. 242—245.) V vasi so požgali nekaj hiš, katerih stanovalci so bili utemeljeno osumljeni.

3. kolona je šla iz Rakitne v Borovnico in šla nato naproti ostalima kolonama ter se z njima združila v Otonici. Združena skupina se je vrnila v Borovnico in nato v Ljubljano.³⁵

V noči 5. februarja se je na Otavah skoncentriral bataljon in še isti večer izvršil nočni napad na kolono, ki je prenočevala na Županem, vendar brez večjega uspeha.³⁶

7. februarja se je bataljon premaknil na nove položaje. Za bataljonom sta ostala komandant bataljona Miloš Zidanšek in njegov pomočnik Mirko Bračič. Zatekla sta se h kmetu Alojzu Krašovcu, vulgo Tonclu, na Hribarjevem.³⁷ Tu sta se namestila odpočiti in posušiti.

Medtem se je zaselku približala italijanska kolona z Velikih Blok, ki po vsej verjetnosti ni bila iz sestava manevrske skupine. Italijane so najprej opazili domači, ki so tovariša takoj opozorili na nevarnost. Skočila sta iz hiše skozi okno. Najprej Bračič, za njim Zidanšek. Pognala sta se v bližnji gozd. Italijani

so ju opazili in streljali za njima. Bračić se je srečno rešil, Zidanška pa je nekaj metrov pred rešilno mejo zadela sovražna krogla v glavo.

Italijani so za tem oplenili in zažgali hišo, gospodarja z družino pa odpeljali najprej na Bloke in od tam v internacijo. Tudi mrtvega Zidanška niso pustili pri miru. Naložili so ga na sani in ga odpeljali s seboj na Velike Bloke, kjer so ga tudi pokopali.³⁸

Vest o smrti komandanta III. partizanskega bataljona »Ljubo Šercer« in člana CK KPS je objavil Slovenski poročevalec št. 7 dne 14. februarja.

Z Zidanškovo smrtjo so notranjski partizani izgubili odličnega poveljnika, partija pa skromnega in predanega tovariša, ki je »izpolnil do kraja svojo slovensko in proletarsko dolžnost«.³⁹

9. februarja so Italijani pričeli z drugo fazo očiščevalnih operacij proti Šercerjevemu bataljonu. Napadali so z desetimi kolonami. 11. februarja je prišlo do hudih spopadov v bližini Otav, Pikovnika in Hribarjevega. Italijani niso dosegli nikakih uspehov, čeprav so bili partizani stalno na položajih, pretrujeni zaradi stalnih premikov ter vsi mokri in premraženi, so s svojo visoko borbena moralo in samopremagovanjem vzdržali in bili stalno aktivni.⁴⁰

12. februarja, po štirih dneh bivanja na prostem pod neugodnimi vremenskimi razmerami (sneg, vihar, temperatura med -9 in -15°C), so se italijanske edinice umaknile.⁴¹

RAZDELITEV NA DVA POLBATALJONA

Šercerjev bataljon, izčrpan od neprestanih borb in pohodov, se je takoj po ofenzivi razdelil na dva polbataljona. Tretja in četrta četa sta se pod poveljstvom Stjenke premaknili na Mokrc v Lenčevo gozdarsko kočo. Prva in druga četa pa sta pod poveljstvom Smelija krenili proti Loški dolini.

V novo taborišče jih je vodil Daki, ki je te kraje najboljše poznal.

Pot je bila dolga in zaradi visokega snega naporna in tudi nevarna. Borci, izmučeni in izčrpani ter za borbo takorekoč nesposobni, so morali biti na vsakem koraku pripravljene na spopad. Na pohodu so morali za sabo brisati sledove, da bi se otresli neprestanega sovražnikovega zasledovanja. Ker sami niso mogli popolnoma zabrisati sledov za seboj, so med potjo mobilizirali nekaj kmetov, da so s konji vlekli hlode za kolono približno 5 km daleč. Na Bloški planoti pa je to delo odlično opravila burja. Ko so prišli na sredo planote, so se morali zaradi izčrpanosti, če so hoteli doseči cilj, ustaviti. Ustavili so se pri nekem kmetu na Rudnem vrhu, 5 km jugovzhodno od Nove vasi, najbližje italijanske postojanke. Tu so ostali preko dneva. Počivali so v hlevu ter se sušili v hiši. Kmet jim je kuhal hrano zaradi varnosti v kotlu. Stražo z mitraljezom so postavili pod streho, v hlevu pa pri oknu, tako da jih ni bilo moč od zunaj videti. Ko je prišla tistega dne italijanska patrolja v vas — biti je moralo v petek, 13. februarja — ni opazila v vasi nič sumljivega, zato je hitro odšla. Zvečer, preden so borci odšli, jih je kmet oskrbel še s popotnico. Zahvalili so se mu in odšli v noč. Zaradi meteža so kmalu zgrešili pot in se zopet znašli pred vasjo. V vasi so se nato malo odpočili in vnovič krenili na pot.

Tokrat so našli pravo pot. Ko so prišli v Racno goro, so si mislili postaviti barako, vendar so se odločili, da gredo na Dolnje Poljane. Na Dolnjih Poljanah so nameravali ostati le nekaj dni, toliko pač, da bi se pošteno odpočili in posušili. Prebivalce je ob prihodu navduševalo tako veliko število partizanov, še bolj pa njihova oborožitev.⁴²

Vaščani so borce lepo sprejeli, saj so bili že vsi seznanjeni s cilji OF, z vestnimi borbami naših partizanov. Borce je terenski odbor OF nastanil po hišah. Tako so npr. pri Urhovich vzeli v oskrbo 6 borcev, prav tako tudi pri Okoliševih, drugod pa manj.⁴³

Med vaščani in partizani se je kaj hitro razveljal pogovor o ciljnih NOB, o življenju partizanov, o trpljenju našega ljudstva, o splošni svetovno politični situaciji itd. Kmalu so vaščani vzljubili »nove prebivalce« kot svoje lastne otroke. Z njimi so delili prav vse, kar so premogli. Ko so slišali, da nameravajo oditi, so jih prepogovorili, da so v vasi ostali še nekaj dni.⁴⁴

Za varnost vasi sta skrbeli stražarski mesti na obeh dohodih v vas, v okolici pa so neprestano švigale patrolje na smučeh. Patroljirali so tudi po gozdovih in bližnjih vaseh. Ob večerih so čedalje bolj zahajali v vasi v dolino. S TOOF so organizirali redno preskrbo hrane. Na Poljane so jo vozili na saneh. Prevoze so stalno spremljale patrolje. Obveščevalna služba OF jih je sproti obveščala o delovanju in premikih okupatorja. Akcij zaradi izredno visokega snega (do 1 m in pol) niso izvajali, zato so ves prosti čas s pridom izkoristili za vojaške in politične ure, katerih so se udeleževali tudi domači fantje, člani Narodne zaščite.

Ob večerih so večkrat priredili mitinge. Posebno priljubljen je bil medicinec Strela.⁴⁵

Tovariš Daki omenja v sestavku Spomini narodnega heroja,⁴⁶ da se je polbataljon premaknil iz Dolnjih Poljan na Gornje Poljane in od tam v novo taborišče, ki je bilo približno 3 km za Gornjimi Poljanami. V novem taborišču so jim domači fantje pomagali zgraditi barake. Deske so jim do polovice poti zvozili kmetje. Postavili so dve baraki.⁴⁷

Ta podatek se ne ujema z izjavami domačinov. Edvard Škrbec iz Dolnjih Poljan trdi, da je polbataljon odšel iz Dolnjih Poljan takoj v novo taborišče. Tovariš Franc Kordiš z Gornjih Poljan izjavlja, da so se partizani premaknili v Kovačevo lovsko kočjo. Ker je bila kočja premajhna, da bi sprejela ves polbataljon, so zgradili zraven še eno barako. Podobno izjavlja tudi Tone Zigmund, doma iz Trzen na Vrhniki, ki je taborišče večkrat obiskal.

Kakšno je bilo videti taborišče, je opisala Anica Hribar-Smilka, ki ga je obiskovala s skupino aktivistov iz Loške doline.⁴⁸ Takole pravi: »Steza je bila močno utrta, teren se je nekoliko nižal in lahko bi zadel ob streho barake in ne bi videl, da si že pri njej, če ne bi videl svetlega ognja in drv, ki so bila z vejami razmetana po snegu poleg nje. Drugo presenečenje: pred barako so bili postrojeni partizani, kar jih je izven službe ostalo doma. Visoko na bližnjem drevesu je visela zastava. Skupno smo jo pozdravili s petjem.« Glede prostorov pa: »Baraka je bila razdeljena v kuhinjo in spalnico. Kuhinja je bila obita s kožami jelenov in srnjadi. V spalnici so bili enonadstropni pogradi, slama in smrečje sta bila strta, same deske. Špranje v stenah so bile skrbno zamašene z mahom in papirjem. Prehod med pogradi je bil zelo ozek. Stene barak so bile vse od sreža. V baraki niso kurili.«

Polbataljon je bil nad Loško dolino približno mesec dni.

ITALIJANSKI OKUPATORJI NA DELU

Poglejmo še, kaj so v tem času delali italijanski okupatorji.

Italijanska posadka v Starem trgu je po odhodu okrepitev, ki so bile poslane po Loškem napadu, v glavnem ždela in mirovala. Zaradi visokega snega in še bolj zaradi strahu pred partizani je svoje delovanje omejila le na patroljiranje okrog postojanke. V obrobne gorske vasi se v tem času sploh niso upali. Patroljirali so večinoma le podnevi, noči so se bali. Po odhodu mladincev iz Viševka v partizane so postali še bolj previdni.

Italijansko neaktivnost so s pridom izkoristili partijski in terenski aktivisti OF. Nemoteno so hodili iz kraja v kraj, organizirali vrsto sestankov in razgovorov s svojimi somišljeniki.

Prebivalci okoliških vasi so v tem času pozabili na »Coprifuoco« — policijsko uro. Takšna brezskrbnost bi se bila na Vrhniki kmalu končala s težkimi posledicami. Ponoči je v vas prišla neopaženo močna italijanska patrolja, ki je postavila

zasedo na koncu vasi ob poljanski poti, del pa se je razkropil po vasi. V gostilni pri Komidarju so aretirali precej vaščanov, fantov in mož. H Komidarju so privleli tudi vse moške, ki so v gostilni pri Anžetovih vasovali ob umrlem gospodarju. V zasedo sta — nič hudega sluteč — padla Janez Zigmund in Anton Sterle, po domače Gregorček, ki sta se tedaj prisankala iz Dolnjih Poljan, kjer sta pomagala ustanoviti terenski odbor OF. Vse aretirane so Italijani odpeljali čez Viševk v Pudob, kjer so nekatere zaradi pomanjkanja dokazov izpustili, ostale pa odpeljali v Stari trg. Med slednjimi sta bila tudi Zigmund in Sterle. Ker nihče od njiju ni imel ničesar bremenilnega in ker sta se dobro zagovarjala, so ju takoj izpustili.⁴⁹

Italijani so dobili vtis, »da na tem področju ni organizacije, ki bi vodila in podpirala zločinsko dejavnost oboroženih band.«⁵⁰ Niso pa vedeli, da je bilo med aretiranimi več članov partije, več kot polovica pa simpatizerjev OF.

Prve konkretnejše podatke o prvih partizanih iz Loške doline in njihovih sodelavcih so zvedeli šele po akciji na Verd od izdajalca Fundla z Blok. Zato so zadnje operacije Robottijeve februarске ofenzive, ki so bile določene za 14. in 15. februar, a bile zaradi slabe prehodnosti terena preložene na 20. februar — da bi zajeli vodje organizacije — zajele tudi Loško dolino.

V četrtek, 19. februarja, je v ranem jutru prispelo v Loško dolino približno 15 do 20 kamionov vojaštva, ki je v Ložu obkolilo Kovačevo in Hribarjevo hišo. Pri Kovačevih, po domače Stroškovich, so izvršili preiskavo in povpraševali po Slavku. Ker ga niso našli, so aretirali očeta Rudolfa Kovača in sina Rudolfa Kovača. Odvedli so ju na kamion.⁵¹ Medtem je druga skupina izvršila preiskavo na Hribarjevem domu. Gospodarja Janeza so spraševali po sinu Janezu. Ker ga niso našli, so hoteli očeta odpeljati s seboj, a so ga, ker je bil že priletel, pustili doma.⁵²

Iz Loža je kolona kamionov šla skozi Stari trg in se ustavila v Belem malnu pri Markovcu. Tu se je vojaštvo izkrcalo in odšlo po poti do Žagarjeve žage (po domače Špetnakov), od koder je šla ena skupina po poti proti križišču sredi Markovca, druga pa mimo Špetnakovih hlevov, za Potočnovim vrtom proti gozdu.

Približno ob 7.30 je skupino, ki je prihajala proti križišču na vasi, opazil Janez Mohar-Haraš, ki je bil ravno pri zajtrku. Hitro je pogledal še na drugo stran in tudi tam zagledal prihajajočega zelenca. V hipu je spoznal, da je vas obkoljena. Zato je hitro skočil v hlev in izpregel precej nevarnega vola in ga gnal na vodo. Vol je po cesti skakal in Italijani so se pred njim umikali ter zadovoljno smejali. Medtem je Mohar ugotovil, da je že prešel obroč. Pustil je žival pri vodi in odšel čez ozko brv pri Špetnaku proti Šici v gozd.

Medtem so Italijani prišli k Moharjevem. Sestro Anico (poročeno Hribar) so hoteli spraševati, kje ima brata. Povedala jim je, da so ga srečali na cesti, ko je gnal vola napajat. Vodja marešalo se je prijel za glavo, saj je takoj spoznal, da ga je polomil. Izvršili so temeljito preiskavo, Anico pa pretepli in oklofutali.⁵³

Istovčasno je del vojaštva obkolil Strletovo, po domače Valkovo hišo. Prvi, ki je vstopil v hišo, je po slovensko vprašal, kje imajo Viktorja. Spraševali so vsakega člana družine posebej, a vsi so enako odgovarjali, da se je Viktor skregal z očetom in odšel ter da ne vedo za njega. Nato so izvršili preiskavo. Stikali so zlasti za njegovimi slikami, toda nič niso našli. Zatem so aretirali gospodarja Matijo, 17-letnega Stanka in 15-letnega Ludvika. Odpeljali so jih v Beli malen in od tam v Lož, kjer so spotoma aretirali še zaščitno sestro Fabjanovo (ali Fajnovo). Iz Loža so odšli v Cerknico, kjer so se ustavili in prenočili. Naslednjega dne se je na Rakeku vkrcala na vlak vsa kolona. Odpeljali so se v Ljubljano.⁵⁴

V Ljubljani so jih 45 dni vsak drugi dan zasliševali in pretepali. Na vsak način so hoteli zvedeti kaj več o Hribarju.⁵⁵

23. aprila 1942 so izpustili Matijo Strleta, vse ostale pa odpeljali v Gonars. V internaciji je umrl Rudolf Kovač st., oče Slavka-Smelija.⁵⁶

Rezultat akcije: zaprli so Smelijevega očeta in brata, Viktorjevega očeta in dva mladoletna brata ter zaščitno sestro iz Loža.⁵⁷

Število odgovorja Robottijevemu poročilu, ki pravi, da je akcija deloma spodletela zaradi neumestne samoiniciative in intervencije oblasti javne varnosti, kljub temu je bilo mogoče zapreti devet resno kompromitiranih oseb, pripretili pet sorodnikov nevarnih ubežnikov.⁵⁸

Nekako v tem času je prišel v polbataljon tudi Novozelanec John Denvir-Frenk, bivši angleški vojni ujetnik, ki je pobegnil iz ujetniškega taborišča na Štajerskem, skupno s tovarišem, katerega so Italijani ujeli in ustrelili 3. februarja v bližini Kožljeka.⁵⁹

V dolino ga je neko nedeljo dopoldne pripeljal na saneh Anton Janežič-Morgan iz Zirovnice. Ko je zvedel, da je šla italijanska patrola proti Markovcu, ga je peljal proti Moharjevim — po ovinku čez Pudob in Vrhniko. V vas sta prišla tik za odhodnico.⁶⁰

Pri Potočanovih je Janez vprašal, če imajo pri njih številko 1140. To je bil razpoznavni znak. Številka je namreč pomenila koto Racne gore, točneje hrib Mašun za Racno goro (kota 1112), pod katerim je bilo partizansko taborišče.⁶¹

Ko je videl, da je tujec, ga je peljal k očetu, ki je znal nekoliko angleško. Potem je prosil sosedo gostilničarko, naj napoti Jakoba Prevca iz Vrhniške, ko se bo peljal od maše domov, k njim. Jakoba je poklical zato, ker je znal dobro angleški.

Frenk je bil zelo vesel, ko se je lahko s Prevcem pogovarjal. Prevec ga je nato odpeljal domov. Pri njem je ostal do večera. Palčičem, ki so Jakoba spraševali o prišleku, je odgovoril, da je konjski mešetar in da je odšel v Iga vas.

Zvečer je Frenka odpeljal v partizansko taborišče France Zigmund.⁶²

Po tej hajki so Italijani zopet nekaj časa mirovali. Terenske organizacije OF so bile zelo aktivne. Zbiralne akcije, ki so bile takrat poleg političnega dela najvažnejše, so v veliki meri pridobile ljudi, da so postali redni podporniki partizanov.

Zbrano hrano, obutev in ostali material so terenski odbori OF odpošiljali v vas pod Racno goro in na Polico. Strle Franc, po domače Rihtarček iz Podcerkve, je peljal polne sani hrane mimo starotrških Italijanov v Markovec Potočanovim. Tudi iz Starega trga so nemoteno prenašali in vozili hrano in druge potrebščine. Iz ostalih vasi je bilo to še toliko lažje. Od tod so jo vozili v partizansko taborišče. Prevoze so stalno spremljale partizanske patrolje. Partizani so se oglašali v Markovcu, Vrhniko in Polici in na Knežji njivi. Pri Potočanovih pri Markovcu je bilo stalno zatočišče vseh partizanskih aktivistov ter partizanov od poletja 1941 dalje. V Vrhniko so se ustavljali pri Zigmundovih, pri Janeževih, na Knežji njivi pa pri Francetu Strletu-Štefanu. Babna polica je bila v tem času zelo kompaktna, prav tako kot Markovec.⁶³

Več aktivistov iz doline je obiskalo partizansko taborišče. Na pustni torek (24. februarja) so polbataljon obiskali Anica Mohar-Smilka, Zinka Strle-Daša, po domače Ravšeljnova, Stanko Strle-Valkar iz Markovca in Ivana in Tone Zigmund iz Vrhniške. Ob tej priložnosti so borce pogostili in obdarili.⁶⁴ Taborišče je obiskal tudi Anton Prevec-Dimač iz Loža in verjetno še kdo.

Vest o partizanih za Poljanami je prišla tudi na uho starotrškemu Italijanom, vendar se jih niso upali takoj napasti. Tiste dni se je nenadoma pojavil na Dolnjih Poljanah neki potepuh iz Prezida, verjetno so ga poslali Italijani, ker je prej stikal okrog Gorenjega jezera. Partizani so mu zabičali, da se ne sme oddaljiti iz vasi. V vasi se je zanimal o vseh ljudeh, o partizanih, njeni oborožitvi itd. Partizanom je bil sumljiv, zato so pazili nanj. Po nekaj dneh je skušal pobegniti, a so ga ujeli in ustrelili.⁶⁵

V marcu so Italijani poskušali priti na Poljane, toda partizanska patrola na smučeh jih je pregnala. Pripravili so večjo hajko. Pol bataljona so nameravali napasti s kolono, ki bi prodirala iz Starega trga čez Poljane in jih zapletla v borbo, medtem bi jim kolona, ki bi prodirala po gozdu iz Loškega potoka, udarila v hrbet in jih uničila.

Polbataljon, ki je bil obveščen o zbiranju italijanskega vojaštva v Loškem potoku, je njih nakano odkril. Zato borbe ni sprejel, ampak se je predčasno neopazeno umaknil na Travno goro nad Ribnico. Člani OF s Poljan so s hlodi zbrisali in zmešali vse sledi. Tako je italijanska hajka udarila v prazno.⁶⁶

Kdaj se je polbataljon premaknil na Travno goro, še ni razčiščeno, vsekakor se je moral prej, preden je bila v Racni gori formirana rakovška četa.

Omenim naj še, da so se Italijani — po zaslugi nekega vrinjenega izdajalca, vrgli tudi na drugi del tretjega bataljona Ljube Šercerja, ki je bil v Leničevi gozdarski koči na Mokrcu. 18. marca 1942 so ga z močnimi silami obkolili in napadli. Polbataljon se je pod poveljstvom Bojana Polaka-Stjenke in komisarja Anteja Novaka spretno izvil iz obroča in se premaknil na Travno goro, kjer se je združil 19. marca z ostalim delom bataljona.⁶⁷

Komandant bataljona je bil odtlej Mirko Bračič-Miran Bradač, politkomisar Janez Hribar-Tone Pogačnik in namestnik političnega komisarja Cvetko Močnik-Florjan Notranjc.⁶⁸

Bataljon ni izvajal večjih akcij, pač pa je razvil intenzivno politično in vojaško vzgojo; vzgajali so komandni kader, da bo prevzel naglo naraščajoče nove čete in spontano nastale kmečke oborožene skupine in iz njih kovali »Našo narodno vojsko, strumno, bojovito in politično zdravo«.⁶⁹

Politično in vojaško delo je bilo v znamenju priprav za bližnjo splošno partizansko ofenzivo, ko bodo morale »naše čete izvrševati vedno širše, vedno bolj velikopotezne operacije«. Znati bodo morale zasedati in postopno čistiti od sovražnika cele predele naše domovine.⁷⁰ V teh predelih bodo morale zagotoviti oblast OF, in nuditi oboroženo podporo pri izvrševanju oblasti in vzdrževati red na osvobojenem ozemlju. To ozemlje bodo morale znati braniti proti regularni tujčevi armadi.⁷¹

Konec marca ali v začetku aprila je šel v partizane v Šercerjev bataljon na Travno goro Franc Žnidaršič, po domače Vidic iz Iga vasi, oborožen s puškomitraljezom »zbrojevko«. V bataljon ga je z Babne police odpeljal politkomisar bataljona Janez Hribar-Tone Pogačnik.⁷² V taborišču so mu dali partizansko ime Bogdan.

Opombe

- ¹ Zbornik VI/2, dok. št. 6, opomba 2.
- ² Zbornik VI/2, dok. št. 6.
- ³ Bogomil Gaberc-Huso: Notranjska in Kočevska v l. 1941—1942 do italijanske ofenzive. IZDG fasc. tam.
- ⁴ Bogomil Gaberc-Huso: Prav tam.
- ⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 6, opomba 2.
- ⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 6, opomba 2.
- ⁷ Aleš Bebler: Spomini na 1. partizansko leto, Borec 1961, št. 6, str. 31.
- ⁸ Aleš Bebler: Prav tam.
- ⁹ Stanko Semič-Daki: Spomini narodnega heroja, Borec 1950, št. 3.
- ¹⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 13, opomba 3.
- ¹¹ Stanko Semič-Daki: Prav tam.
- ¹² Matija Strle-Markovec. Ustni vir.
- ¹³ Micka Plos, Viševsek. Ustni vir.
- ¹⁴ Micka Plos, Viševsek. Ustni vir.
- ¹⁵ Slovenski por. Poročilo z dne 24. jan. 1942 o borbah v Dražgošah, Bezuljaku in Otavah ter o akcijah v Ljubljani. Zbornik VI/2, dok. št. 13.
- ^{16a} Jože Jakomin-Crni: Pet nas je odšlo na Krim. Borec 1957, št. 7.
- ¹⁷ Bogomil Gaberc-Huso: Notranjska in Kočevska v letu 1941—1942 do italijanske ofenzive. Fasc. III/5.
- ¹⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 6, opomba 6.
- ¹⁹ Bogomil Gaberc: Kočevska in Notranjska v l. 1941—1942 do italijanske ofenzive. IZDG fasc. 3/5.
- ^{19a} Zbornik VI/2, dok. št. 146.
- ¹⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 6, opomba 9.
- ²⁰ 6. aprila 1944. leta ga je na Rakeku ustrelil domobranski narednik Ivan Cankar. Prijava 1104/45, z dne 11. 6. 1945, referenta za ugotavljanje zločinov pri okrajnem izvršnem odboru Cerknica. Muzej revolucije Lož.
- ²¹ Zbornik VI/2, dok. št. 13.
- ²² Zbornik VI/2, dok. št. 13.
- ²³ Zbornik VI/2, dok. št. 146, str. 388.
- ²⁴ Zbornik VI/2, dok. št. 146, str. 388.
- ²⁵ Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB, I. del, str. 277.
- ²⁶ Stanko Semič-Daki: Spomini narodnega heroja. Borec 1950, št. 3.
- ²⁷ Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB I. del, str. 280.
- ²⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 146.

- ²⁷ Zbornik VI/2, dok. št. 19.
- ²⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 146, str. 392.
- ²⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 19, opomba 4.
- ³⁰ Cit. poročilo komandanta ZI armadnega korpusa generala Robottija poveljstvu II. armade o napadu na Verd in o operacijah italijanskih čet med 2. in 22. februarjem.
- ³¹ Zbornik VI/2, dok. št. 146.
- ³² Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB, I. del, str. 281.
- ³³ Zbornik dokumentov VI/2, dok. št. 134.
- ³⁴ Pomočnik mitraljezca je bil Franc Avbelj-Lojko, ki se je rešil. Cit. narodni heroj Franc Avbelj-Lojko. Spomini iz partizanskega življenja. Borec 1955, št. 4—5.
- ³⁵ Zbornik VI/2, dok. št. 146.
- ³⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 19, opomba 4.
- ³⁷ Ivan Kebe, Cerknica. Ustni vir.
- ³⁸ Ivan Kebe, Cerknica. Ustni vir.
- ³⁹ Zbornik VI/2, dok. št. 20.
- ⁴⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 19, opomba 4.
- ⁴¹ Stanko Semič-Daki: Spomini narodnega heroja. Borec 1950, št. 3.
- ⁴² Zbornik VI/2, dok. št. 146, str. 396.
- ⁴³ Stanko Semič-Daki: Spomini narodnega heroja. Borec 1950, št. 4.
- ⁴⁴ Edvard Škrbec, Ljubljana, Kolodvorska 2. Ustni vir.
- ⁴⁵ Stanko Semič-Daki: Prav tam.
- ⁴⁶ Stanko Semič-Daki: Prav tam.
- ⁴⁷ Borec 1950, št. 4, str. 91.
- ⁴⁸ Stanko Semič-Daki: Prav tam.
- ⁴⁹ Spomini na partizanska leta IV, str. 76.
- ⁵⁰ Janez Zigmund; Jernej Avsec. Ustni vir.
- ⁵¹ Zbornik VI/2, dok. št. 146.
- ⁵² Rudolf Kovač, ml. Lož. Ustni vir.
- ⁵³ Kronika mesta Loža za časa italijanske okupacije. Muzej revolucije Lož.
- ⁵⁴ Janez Hribar, st. Lož. Ustni vir.
- ⁵⁵ Janez Mohar, Markovec. Ustni vir. Anica Hribar-Smilka. Ustni vir.
- ⁵⁶ Matija in Ludvik Strle, Markovec. Ustni vir.
- ⁵⁷ Rudolf Kovač, ml. Lož, Ustni vir.
- ⁵⁸ Matija Strle, Markovec, Rudolf Kovač, Lož. Ustni vir.
- Dogodek omenja tudi kronika Markovca in Knežje njive za časa italijanske okupacije in navaja datum 21. februar.
- ⁵⁹ Vsem trem družinam so bile takoj odvzete živilske nakaznice.
- ⁶⁰ Zbornik VI/2, dok. št. 146, str. 396.
- ⁶¹ O pobegu skupine gl. Borec 1955, št. 7—8.
- ⁶² Janez Mohar, Markovec. Ustni vir.
- ⁶³ Janez Mohar, Markovec. Ustni vir.
- ⁶⁴ Janez Mohar, Markovec. Ustni vir.
- ⁶⁵ Razgovor z Johnom Denvirom. Borec 1955, št. 9, str. 316.
- ⁶⁶ Jernej Avsec pravi, da je prišel Frenk v Markovec tistega dne, ko so aretirali Valkove. To se ne ujema z ostalimi podatki. Če upoštevamo izjavo Janeza Moharja, da se je po 19. februarju skrival pred Italijani, potem bi to moralo biti 15. februarja 1942. Takrat pa je bil podbataljon že na Dol. Poljanah.
- ⁶⁷ Anica Hribar-Smilka: Prav tam.
- ⁶⁸ Janez Krmar, Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini« omenja Potočanovo mamó iz Starega trga. Pravilno: iz Markovca pri Starem trgu.
- ⁶⁹ Anica Hribar-Smilka: Prav tam.
- ⁷⁰ Anton Prevec-Dinač: Ustni vir.
- ⁷¹ Marija Škrbec-Urhova mama, Dol. Poljane. Ustni vir.
- ⁷² Stanko Semič-Daki omenja v Spominih narodnega heroja, Borec 1950, str. 91 še eno likvidacijo.
- ⁷³ Stanko Semič-Daki: Prav tam.
- ⁷⁴ Jernej Avsec pravi, da je italijanska kolona, ki je prodirala iz Loškega potoka proti Poljanam zgrešila pot in prišla na Vrhniko.
- ⁷⁵ Z mokrškim partizani je prišel tudi pokrajinski štab za ljubljansko pokrajino. 22. marca je prišlo do reorganizacije bataljona. Bataljon je dobil 3 čete: 1. četo z 19 borci, 2. četo (loška) z 12 borci in tretjo četo (borovniška) z 12 borci. Razen tega je imel bataljon še proletarski udarni vod, minerski vod in primorsko skupino, ki je bila namenjena oditi na Primorsko. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB, I. del, str. 358.
- ⁷⁶ Zbornik VI/2, dok. št. 37, opomba 2, 9, 10.
- ⁷⁷ Aleš Bebler: Utrujmo slovensko narodno vojsko. Delo št. 1, februar 1942. Cit. zbornik VI/2, dok. št. 15.
- ⁷⁸ Pomladansko partizansko ofenzivo je predvidevalo tudi italijansko poveljstvo in pripravilo znani načrt »Primavera«.
- ⁷⁹ Aleš Bebler: Prav tam.
- ⁸⁰ Janez Hribar; Franc Znidaršič-Bogdan, Iga vas. Ustni vir.

Gradivo

Odpor ljubljanske dijaške mladine

Pričevanje

Mile Pavlin

Ko se zdaj po tridesetih letih spominjam dogodkov, ljudi in naših misli v letu dvainštiridesetem, ne morem mimo začetkov osvobodilne vojne eno leto prej.

Tako kot vsepovsod po naši deželi je tudi v Ljubljani bila med nami, takrat še mladimi fanti in dekleti, misel na odpor proti okupatorju takoj spočetka zelo živa. Manjši del, v glavnem tisti, ki so imeli že pred vojno zveze z levičarskimi krogi, so si ta odpor predstavljali bolj na razredni podlagi, večina pa je sovražila okupatorje zaradi nekakšnega zdravega nacionalnega čuta. Kasneje so se vse te razlike izgladile in večina je sprejela stališča komunistov.

Vendar pa so imeli posamezniki ali skupine leta 1941 z vodstvi bolj slučajne in občasne zveze.

Takrat sem bil dijak 5. razreda I. državne realne gimnazije v Vegovi ulici. Ko se je nekoliko kasneje kot v letih pred vojno začela šola, smo mnogi slutili, da bo to šolsko leto vroče kot še nikoli. Stavke, demonstracije z vstajanjem ob narodnih praznikih, branje ilegalnega časopisja, razširjanje letakov, pisanje gesel in emblemov po zidovih, zbiranje denarja in drugo so v nekaj dneh postale glavne oblike našega dela. Navadno je bil na vsaki šoli kdo, ki je imel stike z vodstvom, večinoma so bili to še predvojni skojevci. Tako na naši gimnaziji Bogo Gorjan, v razredu pa Viktor Krtelj. Okoli njih se je začelo zbirati jedro bolj

odločnih mladincev, ki so vplivali na javno mnenje po razredih, širili tisk in zbirali prispevke.

V šoli smo tudi dobivali letake, ki smo jih potem trosili po cestah in ulicah mestnega predela, kjer smo stanovali. Policija je bila spočetka brez moči, šele septembra je začela s preiskavami in racijami. Kakšno je bilo stanje v takratni Ljubljani, naj pove en sam primer: 26. junija 1941, četrti dan po nacističnem napadu na Sovjetsko zvezo, sva se jaz in kasnejši domobranski policijski poročnik Dušan Sušteršič sredi belega dneva s kolesi vozila po cestah in trosila letake z gesli o nepremagljivosti SZ.

Proti koncu koledarskega leta pa se je med nami, večino, ki smo bili za takojšnji oboroženi upor oziroma za partizanstvo, in ki smo se šteli za simpatizerje komunistov, ter manjšino, ki je bila za čakanje, za naslonitev na Zahod in proti sodelovanju s komunisti, začelo prerekanje, kmalu pa so padle tudi grožnje. V šole so začeli prinašati svoje časopise, medtem ko za izdajstvo še ni bilo slišati. Včasih so celo še sodelovali z nami pri skrivanju materiala in časopisja ter celo demonstrirali. Toda razvoj je šel svojo pot in kmalu smo si bili edini, da naši nasprotniki ne bodo izbirali sredstev in da bodo začeli tudi izdajati.

Takoj po novem letu 1942 nas je hudo prizadela aretacija našega sošolca Franja Slemenška, ki je stanoval v sedanji

Nazorjevi ulici, kjer je bil njegov oče hišnik. Ko je trosil letake, ga je opazil karabinjer in stekel za njim. Slemenšek je bežal in bi se bil že skoraj rešil in izgubil v temi, ko je padel v roke patrolji.

Na policiji so ga pretepli in zahtevali, naj pove, kje je dobil letake. Izgovarjal se je, da jih je našel na oknu pri nekem sošolcu. Ko so tega prijeli, je zanimal, da bi kaj vedel o letakih. Tedaj je Slemenšek izjavil, da so bili letaki na oknu z zunanje strani in da torej sošolec o njih ni mogel vedeti ničesar. Sošolca so morali izpustiti, Slemenška pa je vojaško sodišče obsodilo na več let ječe. Kmalu so ga odpeljali v Italijo.

Zaradi bojazni, da ne bi Slemenšek le česa izdal, smo nekaj tednov morali mirovati. Najbolj izpostavljen med nami pa je odšel za nekaj tednov na Dolensko, kjer se je skrival pri nekem kmetu. Ko se je vrnil, ni nadaljeval s šolanjem, ampak se je ukvarjal izključno samo z delom v varnostno-obveščevalni službi.

Seveda je bila želja nas mladih čimprej oditi k partizanom. Nikakor nismo mogli doumeti, da še za odrasle fante, ki so že odslužili vojsko, ni bilo dovolj orožja, kaj šele za nas, petnajst do sedemnajstletne fante. Hotelo se nam je boja in doživetij. Mnogi smo mislili, da se bo vojna prehitro končala in ne bomo utegnili k zmagi prispevati svojega deleža z orožjem v rokah. Na partizanstvo smo gledali z romantičnimi očmi, partizane imeli za pravljичne junake in komaj verjeli, da jih je moč tudi ujeti. Prepričani smo bili, da je peščica sposobna užugati na desetine strahopetnih italijanskih vojakov.

Komaj se je poleglo vznemirjenje zaradi Slemenškove aretacije, že smo zvedeli za snovanje belogardistične zarote. Duhovščina je začela zbirati gimnazijce in študente in jih odvracati od sodelovanja z nami ter nagovarjati, da bi dali podatke o svojih sošolcih.

Nekega sončnega februarkega dneva je pošten fant, pred vojno pripadnik katoliškega gibanja, opozoril našega tovariša Milana Merčuna na sestanek, ki naj bi bil v akademskem kolegiju na Miklošičevi cesti, približno tam, kjer je zdaj ve-

lika samopostrežna trgovina. Tovariš Merčun je vprašal vodilnega organizatorja v 5. a razredu, če lahko pride na ta sestanek, kar mu je ta brez posebnega oklevanja dovolil, misleč da je Merčun njihov pristaš.

Ob določeni uri nas je nekaj zasedlo vse bližnje ulice. Videli smo prihajati gruče dijakov iz katoliških internatov, več duhovnikov in starejših fantov, očitno študentov oziroma bogoslovcev. Čez nekaj časa je iz poslopja priteknel Merčun in nam povedal, da so ga vrgli ven in mu grozili, češ da ne bo vohunil za njimi.

Sam sem stal tik ob vhodu, kjer je bila tabla za katoliško časopisje. Pretvarjal sem se, kot da berem, dejansko pa sem opazoval. Kmalu sem zagledal preprosto oblečenega fanta, dijaka, očitno doma na kmetih, ki je pred nekom rekel za Merčunom: »Za takale me že hudo srbijo roke! To jih bomo klali!«

Sledil je naš protiudarec. Udarina skupina varnostno-obveščevalne službe je preiskala Akademski kolegij in zaplenila v njem belogardistično tiskarno, večjo količino letakov in tiskarskega materiala. Pod streli je padlo nekaj udeležencev sestanka, ki so hujskali mladino na bratomorno vojno in izdajstvo.

Zadnje dni februarja 1942 so nas nekega dopoldneva izgnali iz šole. Pred poslopjem je stala kolona tovornih avtomobilov, ki so pripeljali vojake. Profesorji so nas opozorili, da bo morda preiskava in naj zato vsakdo pogleda svoje reči, da mu ni kdo česa podtaknil, in naj hitro uniči, če kaj najde. Preiskave pa takrat še ni bilo, le šolo so zasedli vojaki. Obnašali so se kot divjaki. Kurili so klopi in ostalo pohištvo, knjige in slike, razbijali posodo in učila.

Med ugibanjem, kaj vse to pomeni in koliko časa ne bo pouka, smo se razšli po domovih.

Še istega dne popoldne smo lahko ugotovili, zakaj so nas spodili iz šole. Okoli 13. ure sem skozi domače okno zagledal dolgo kolono vojakov, ki je s puškami »na gotovs« šla čez polje. Z druge strani je prišla druga taka kolona. Ko sta se srečali, so se vojaki obrnili proti mestu...

Na mulah so prinesli kole in bodočo žico. Pičli dve uri in Ljubljana je bila ograjena z nad dva metra visoko ograjo iz bodoče žice. Vojaki so gradili tudi bunkerje, sprva lesene, nato betonske. Provizorično ograjo je zamenjala kasneje stalna, bolj zgrajena, ob njej so zgradili tudi cesto in jo osvetlili s svetilkami na telegrafskih drogovih.

Po mestu pa so se začele množične preiskave stanovanj. Vse moške so aretirali in odvedli v vojašnice, kjer so morali mimo vohunov, ki so tičali skriti za zavesami ali pobeljenimi šipami. Vse sumljive, včasih neobrite, brezposelne, študente in dijake ter begunce z Gorenjske in Štajerske pa so pridržali in pozneje poslali v taborišča v Italijo. Kogar so izpustili, je dobil na osebno izkaznico žig policije.

Policija in vojska sta preiskovali mesto četrt za četrtjo. Mimogrede so tudi stikali za kokošmi, jajci in drugimi jestvinami, kradli vse, kar jim je bilo všeč, izsiljevali ljudi z obljubami, da bodo pustili moške doma in podobno. Mnogi vojaki so se tudi opili, ker so jim povsod ponujali pijačo, da bi jih spravili v dobro voljo.

Ukaz Osvobodilne fronte je bil: ne se pustiti ujeti. Zato se je večina našega članstva poskrila. Nekateri po zasilnih bunkerjih v stavbah, drugi kako drugače.

Nekateri posamezniki iz naših vrst pa so se le znašli za bodočo žico, največkrat zaradi staršev, ki so se bali, da bodo sinove imeli za partizane, če jih ne najdejo doma. Posamezniki so se tudi tolažili, češ, saj ne vedo zame, drugi pa, ki so bili sovražniki osvobodilnega gibanja, so računali na obveščenost policije. Toda velikokrat so se oboji zmotili...

Približno dva tedna so trajale racije in preiskave, jedra našega članstva pa niso prizadele...

Naj povem, kako sem se aretaciji izognil. Naredil sem se bolnega in legel v posteljo. Vojaka, ki je prišel v sobo, je mati pogostila z žganjem, stari oče, ki je znal malo italijansko, pa mu je pripovedoval, kako sem bolan. Ko me je vprašal, koliko sem star, sem se zlagal za dve leti in da mi še ni treba osebne izkaznice. Vojak me je potipal po čelu.

Ivan Seljak-Copič: Racije italijanske soldateske na ljubljanskih ulicah

Morda zaradi čaja, ki sem ga spil malo prej, morda pa ker je vojaka zeblo v roke, je verjel in odšel.

Komaj se je v mestu stanje za silo uredilo, smo že morali tisti, ki nismo imeli v osebnih izkaznicah policijskega žiga, izkaznice oddati naši organizaciji, ki je medtem nastala po mestnih predelih, kjer smo živeli. Čez nekaj ur smo jih, opremljene s policijskimi žigi, že dobili nazaj.

Ko sem se prve dni oktobra 1941 vključil v mladinsko Osvobodilno fronto, nas je vse, ki smo se udeležili sestanka, tovariš Gorjan vprašal, kaj smo po prepričanju: sokoli, krščanski socialisti ali komunisti, torej pristaši temeljnih skupin Osvobodilne fronte. Vsi, ki smo sedeli v tisti sobici na Igriški 3, kjer smo imeli prvi sestanek, smo bili že prej simpatizerji KP, zato smo v en glas odvrnili, da smo komunisti. Toda v SKOJ sprejemajo, vanj ne vstopiš! Zato nam je Gorjan odgovoril, da nas bodo sprejeli, če se bomo izkazali, do takrat pa smo »kandidati za SKOJ«. Pozneje je vodstvo take vrste »kandidaturo« proglasilo za sektaštvo, med delom so se posamezniki izkazali, drugi pa odpadli.

V prvi polovici marca smo se mladi spet začeli zbirati, in tedaj sem vprašal Janeza Nedoga, enega izmed vodilnih organizatorjev na šoli, kdaj me bodo sprejeli v SKOJ. In ko je rekel, da sem že sprejet, sem bil seveda silno ponosen nanse, najbolj pa mi je bilo pri srcu toplo ob misli, da je moj sprejem velik korak bliže k odhodu med partizane.

Nedog me je tudi povprašal, če vem za koga, ki bi bil primeren za sprejem. Svetoval sem mu prijatelja Staneta Kuharja, s katerim sva že večkrat skupaj trosila letake.

V SKOJ smo sprejeli tudi dve dekleti. Kmalu smo se sestali in razdelili funkcije. Ena izmed deklet je postala sekretarka, druga odgovorna za raznašanje tiska. Jaz sem postal odgovoren za obveščevalno službo, Kuhar pa za vojaški sektor. In prva naloga: napisna akcija.

Takrat je vsaka izmed takih skupin ali aktivov, kot smo jih imenovali, že imela odrejene ulice, kjer bo popisala zidove. Tudi začetek akcije je bil točno določen, tako da ne bi policija, če bi kje začeli prežgodaj, zaslutila naš načrt. Vsak je dobil tudi precej krede, razdelili smo se na pare po en fant in eno dekle. Če bi nas prijeli, bi se izgovarjali, da smo zaljubljeni. Pisali pa naj bi samo italijanska gesla: Pane, pace, liberta (Kruh, mir, svoboda).

Prva akcija se je srečno iztekla, le da se je naša sekretarka zaradi srečanja s policistom, najbrž pa tudi zaradi drugih, globljih nagibov, ustrašila in ni hotela za nas niti slišati več. Namesto nje smo sprejeli novo članico.

Večina fantov, ki smo bili v našem in drugih sosednih aktivih, je hodila na našo šolo, nekaj malega je bilo vajencev, dekleta pa so hodile v posebno, žensko gimnazijo. Med aktivnim članstvom so bili izključno samo pristaši marksizma, ki smo ga na sestankih vneto proučevali.

Vsak sestanek se je začel z orisom vojaškega in političnega položaja doma in po svetu. Nato je eden izmed nas, ki je na prejšnjem sestanku dobil temo, o čem bo govoril, začel predavati. Imeli smo nekaj knjig z marksistično vsebino še izpred vojne, nekaj je bilo ilegalnih

tiskovin, ostalo pa smo prepisovali drug od drugega. Po vsakem predavanju smo dolgo in mnogo razpravljali o vseh nejasnih zadevah. Bili pa so med nami tudi taki, ki so govorili, češ kaj premlevamo tole filozofijo, treba se je tolči, streljati, minirati, učili se bomo po vojni, če ostane živ. Skoraj vsi taki so kasneje tako ali drugače odpadli ali pa se niso najbolje izkazali, ko so morali sami odločati. Navadno je sledilo poročilo po sektorjih dela: obveščevalnem, vojaškem in tehničnem. Tehnični sektor je zajemal prenašanje in širjenje tiska ter zbiranje prispevkov v denarju ali blagu.

Spominjam se, kako sem požiral osnove dialektičnega materializma, zgodovinskega materializma in politične ekonomije kar iz zvezka, ki mi ga je posodil Nedog. Ker v stanovanju zaradi nasprotovanja in strahu staršev nisem smel brati, sem odšel na podstreho in bral ob svetlobi baterijske svetilke med prahom, pajčevino in sajami. Kasneje, že pri partizanih, sem večkrat prišel v spor s komisarji, ki so »zrasli ob puški« in niso imeli dosti znanja iz maksizma, iz naših vrst pa je, nasprotno, zraslo do konca vojne mnogo sposobnih političnih delavcev.

Od štiri do šest takih skojevskih aktivov, ki so šteli navadno spet od štiri do šest članov, je sestavljalo kvart. Kvartni odbor so sestavljali sekretarji vseh aktivov, med katerimi je v odboru spet vsak odgovarjal za svoj sektor: vojaški, obveščevalni in tehnični. Le sekretar kvartnega odbora ni bil sekretar nobenega aktiva, ampak član rajonskega komiteja SKOJ.

Spomladi 1942 je naša organizacija doživela precejšen vzpon. Razen napisnih akcij, trosenja letakov in zbiranja materiala ter širjenja tiska smo se največ ukvarjali z obveščevalno službo.

Ob tem času se je začela zbirati in stopati na plan bela garda, čeprav je bila v odnosu do okupatorskih oblasti še napol ilegalna. Delovali smo spet po parčkah: fant in dekle, ki igrata zaljubljenca. Dežurali smo pred hišami, kjer so stanovali sumljivi ljudje, marljivo beležili njihovo odhajanje in prihajanje, stike in pogovore. Za vsakogar, ki smo ga videli,

da je imel s sumljivim človekom stike, smo skušali ugotoviti, kje stanuje in kdo je. Po dva in dva, včasih pa tudi več, smo hodili izmenoma za njimi tudi daleč v mesto. Razumljivo je, da smo tako v pičlem mesecu poznali vso mrežo snujoče se bele garde ne da bi bil na nas kdo pozoren. O naših zapažanjih smo pisali poročila na majhne lističe. Obveščevalec aktiva je take listke zbral in napravil izvleček, tega pa oddal kvartnemu obveščevalcu. Seveda se je tako nabralo kar precej papirja. Ko so ga nekaj leta 1944 našli domobranski policisti in začeli posamezna poročila objavljati v svojem časopisju kot dokaz, kako so komunisti organizirali špijonažo, so ta poročila vzbudila marsikje med našimi sovražniki preplah. Morda so tedaj prvič zaslutili, da tisto postajanje navideznih mladih parčkov po vogalih le ni bilo tako nedolžna zadeva.

Konec aprila se je spet začel pouk, toda ne več na naši šoli. Gostovali smo v poslopju III. in IV. realne gimnazije, zato smo imeli pouk samo trikrat na teden.

Toda marsikaj se je spremenilo. Če smo prej svobodno govorili o vsem, tudi o političnih zadevah, zdaj nihče več ni načel takega pogovora. Tudi tisti ne, ki smo zanje vedeli, da so za belogardiste. Le včasih, če sta se srečala dva dobra znanca, sta se vprašala, če ima ta ali oni še zvezo na območju, kjer živi. Letakov in časopisja nismo več nosili s seboj, ker je bilo preveč nevarno. Preveč pogosto so nas ustavljali in preiskovali.

Razredi so se skrčili, nekaj sošolcev je bilo v internaciji, nekaj pa že pri partizanih. Partizan je bil Gorjan, Krtelj pa je stradal v taborišču.

Konec junija so se znova začele racije in preiskave kot nekakšen uvod v veliko okupatorsko poletno ofenzivo, ki se je začela v Sloveniji na Notranjskem 16. julija.

Ljubljano so znova razdelili na območja, moške pa zganjali v vojašnice. Za nas je spet veljal ukaz: skriti se...

V dijaški knjižici sem zbrisal rojstno letnico in napisal novo, dve leti kasnejšo, prav tako pa 5. razred spremenil v 3. Stari oče mi je obril tistih nekaj prvih ko-

cin pod nosom, oblekel sem kratke hlače in dolge nogavice ter pričakoval vojaške in policiste pred hišo skupaj z drugimi otroci iz soseščine. Ko smo jih zagledali, smo se začeli igrati v pesku. Še pogledali nas niso in tako sem se že drugič srečno izmazal. Pač pa so odgnali v internacijo mojega starejšega bratranca, ki mi je bil neverjetno podoben, le dve leti starejši je bil od mene.

Komaj so vojaki odšli, že je tovarišica, zadolžena za tehnični sektor, pobrala naše osebne izkaznice in čez nekaj ur smo jih dobili nazaj žigosane. Pozneje so me zaprli. Osebna izkaznica je šla skozi roke policijskih strokovnjakov, pa nikoli niso odkrili, da sta bila dva žiga v njej ponarejena!

Naše delo se je nadaljevalo, čeprav so nam pobrali mnogo več ljudi kot prvič. Začelo pa se je poostreno nasilje: tudi Italijani so že streljali talce. Posebne javne ustrelitve so hudo prizadele ljudi. Pri nas v Šiški so fašisti postrelili mojstra, pomočnike in vajence v neki mehanični delavnici, ki je izdelovala razno orodje in orožje za partizane. Zunaj pa se je začela ofenziva, vasi so gorele, na tisoče ljudi so vozili v internacijo, na stotine so jih po kratkem postopku postrelili, pojavili so se oboroženi oddelki bele garde.

Vse to je začelo vplivati na naše članstvo. Dobili smo prve odpadnike, ki so se zbali in niso hoteli več sodelovati z nami. Že pred 1. majem so policisti ujeli pri pisanju na zid mladince iz našega kvarta. Mučenja ni zdržal. Povedal je več imen. Dva od teh sta se rešila k partizanom, druge so pozaprl, mučili in nazadnje poslali v italijanske ječe. Tudi iz aktiva, kjer sem bil obveščevalec, so zaprli niti ne petnajstletno Viko Cvikelj in jo obsodili na pet let zopora, čeprav ni ničesar priznala in jo je bremenil samo tisti mladinec.

Skratka, eni v zapor ali internacijo, drugi v partizane, tretji v mišjo luknjo, naše vrste so se redčile in nazadnje nas je ostalo komaj deset od prejšnjih blizu štirideset. Na akcije nismo več hodili, naše delo se je omejilo na sestanke, raznašanje tiska, zbiranje materiala in obveščevalnih podatkov. Prav v tem času

sem postal sekretar enega izmed aktivov, kjer sta bili Ada Zupanc in Tatjana Gričar ter mlajši Blažičev, ki je pozneje prav tako kot starejši padel v partizanih. Kot tak sem prevzel tudi delo obveščevalca kvarta.

Da bi govoricam, ki so se širile med ljudmi, češ da je partizanstva v Sloveniji za vedno konec, da so vsi kmetje proti, da so partizani počeli razna grozodejstva in podobno, napravili konec, smo dobili sredi septembra pomembno nalogo: raztrositi po naši okolici letake s komunikacijem glavnega štaba slovenskih partizanskih čet o neuspehu velike poletne okupatorjeve ofenzive. Letaki so bili lepo natisnjeni s pravim tiskarskim strojem na dobrem papirju.

Pri Medletu na Podlimbarski cesti smo se zbrali vsi, kar nas je bilo pripravljenih takoj oditi k partizanom. Ko se je stemnilo, smo se razšli vsak na svojo stran. Vedeli smo, če te dobijo, boš ustreljen, pa čeprav še nisi star niti šestnajst let. Zatorej, ne se ustaviti, če te zasačijo. Potrebno je tvegati in bežati, pa čeprav bodo streljati za teboj.

Jesenski večer je bil meglen in zato temačen, mnogo cestnih luči, ki so svetile kljub zatemnitvi, smo že pobili. Akcija je uspela in Ljubljančani so izvedeli, da partizani še vedno so, da se bojujejo in zmagujejo.

Znova se je začela šola, spet po trikrat na teden. Ko smo se zbrali stari znanci, smo Šiškarji vedno znova ugotavljali, da smo lahko ponosni na našo organizacijo, ki je še vedno delala, čeprav močno okrnjena. Po drugih mestnih predelih je bilo slabše, le po delavskih predmestjih je delovalo nekaj aktivov.

Prav stiki v šoli so omogočili, da je jeseni 1942 SKOJ v Ljubljani hitro prebolel začasno razsulo in spet postal jedro napredne mladine. In prav šišenski skojevci so v tem ponovnem zbiranju odigrali veliko vlogo.

Jeseni 1942 je bila v šolah znova ustanovljena organizacija, ki se je takrat imenovala Zveza delovne mladine, pozneje pa so jo preimenovali v Zvezo slovenske mladine, ker je bilo prejšnje ime po mnenju nekaterih tovarišev preveč ozko. Šele v šoli je Zveza mladine doživela svoj

razmah in postala množična, seveda s skojevskim jedrom. Prej smo bili skojevci več ali manj sami, zdaj pa je bila okoli nas združena večina mladine. Ta proces, ki se je začel nekako oktobra 1942, se je nadaljeval spomladi 1943 in še poleti, tako da je bilo tik pred italijansko kapitulacijo zajete približno petindevetdeset odstotkov vse mladine.

Zgovorna priča o razpoloženju med dijaško mladino je tudi naslednji podatek. Vsaka gimnazija in sploh srednja šola je imela svoj komite, ki je bil vezan na medšolskega. Na naši šoli smo imeli komiteje v vsakem razredu, po vzporednicah pa aktive. Prodrli smo celo do 3. razreda gimnazije, da ne govorim o višjih razredih. Vsak razred je imel štiri vzporednice (a, b, c, d). Takrat sem hodil v 6. b razred. Bilo nas je dvaintrideset in od tega šestindvajset organiziranih, štirje sovražniki in dva »sredinca«. Tako so naš razred na nekem sestanku našega šolskega komiteja jeseni 1942 proglasili kot najboljšega na vseh ljubljanskih srednjih šolah. Kasneje, leta 1943, je bilo v našem razredu kar dvaindvajset članov SKOJ, čeprav smo že nekateri odšli k partizanom ali pa so nas zaprli. Torej so vsi, ki so se odločili za delo proti okupatorju, že postali člani SKOJ. Do konca vojne je iz našega razreda po nepopolnih podatkih bilo pri partizanih dvanajst tovarišev, od tega jih je šest padlo.

Osnovna naloga organizacije na šoli, ki je imela samo pomožni značaj, pa je bilo pridobivanje mladine, da bi jo čez nekaj časa povezali tudi tam, kjer je stanovala, torej na »terenu«. V šoli, kjer smo se poznali že vrsto let in kjer nas je bilo veliko skupaj, smo veliko lažje pridobivali nove člane, kot pa so jih »na terenu«, kjer so mladinci živeli v krogu svojih rodbin in raztreseni.

Na zunaj nihče ni mogel slutiti, kaj se dogaja med nami pod plaščem navidezne brezbriznosti za politične zadeve. Vse je potekalo med odmori ali na poti v šolo oziroma domov, vse v razgovorih iz oči v oči ali šepetaje. Vedeli smo, da imamo med seboj nekatere sošolce, ki bi nas izdali brez najmanjšega oklevanja. Bili so izolirani od nas kot garjave ovce,

nihče se ni družil z njimi. Zato so tičali vedno skupaj in stikali glave. Kaj so se dogovarjali, pa smo zvedeli prek naših sošolcev, ki so se pretvarjali, da so njihovi pristaši, dejansko pa so bili naši.

Takoj na začetku šolskega leta je kot belogardist padel sošolec Tone Kralj iz domžalske okolice. Njegov brat je bil študent na univerzi in belogardistični poveljnik postojanke nekje v okolici Cerknice. Preko našega obveščevalca smo zvedeli, da je Kralj podnevi miren dijak, ponoči pa hodi kot oborožen belogardist po mestu in lovi ljudi, včasih pa se udeležuje akcij in zased tudi izven mesta. Tako smo tudi izvedeli, da bo šel na sestanek s skupino belogardističnih pristašev nekam na Vič, že onkraj žične ograje. Eden naših tovarišev, ki je imel neposredno zvezo z dolomitskim odredom, je to pravočasno sporočil svoji zvezi in Kralj je naletel na partizansko zasedo...

Jeseni 1942 pa so »na terenu« tudi skojevce začeli vključevati v Narodno zaščito. Vanjo so sprejeli predvsem nas fante, ker je bila to vojaška organizacija. Formirani smo bili v »petine« po pet skupaj, ker bi se desetine težko sestajale. Dve petini sta tvorili desetino, dve desetini pa vod, trije vodi pa četo. Nekaj deklet je bilo z nami kot bolničarke, toda te so bile organizirane kot saniteta posebej.

Orožja nismo imeli veliko, vse smo že zdavnaj oddali za partizane ali za udarne skupine VOS, le kakšna pištola ali bomba se je še našla. Z njo smo se urili, seveda streljati nismo smeli zaradi hrupa in ker so bili naboji sila redki. Pač pa smo premlevali na dolgo in široko teoretične osnove bojevanja. Takoj ob sprejemu v Narodno zaščito smo tudi slovesno prisegli; besedilo prisege je bilo enako kot za partizane.

Največ pa smo se spet ukvarjali z obveščevalno službo, toda predvsem nas je zanimala okupatorska vojska, ne več toliko posamezni belogardistični elementi. Najprej smo morali vsak na svojem območju napraviti temeljito skico sovražnikovih utrd ob ograji iz bodeče žice ob mestni meji. Vrisali smo vse bunkerje in

strelske järke, celo vsako svetilko na drogu. Pošiljali smo posameznike k žici z različnimi izgovori. V Ljubljani je bila lakota in mnogi so gojili zajce. S srpi so kosili travo ob cestah in jo v vrečah nosili domov za krmo zajcem ali kokošim. To smo izkoristili, toda nekega dne so italijanski vojaki pridržali enega naših in ga hudo pretepli, mu zagrozili, da bodo vsakogar ubili, kdor se bo približal utrdbam. Šteli smo porcije hrane, ki so jih nosili vojakom in tako ugotavljali, koliko jih je po bunkerjih. Za število mitraljezov pa smo zvedeli tako, da smo privzeli mačku škatlico od kreme za čevlje na rep in ga spustili. Vojaki so mislili, da se nekdo plazi okoli bunkerjev, kjer so imeli obešene konzervne škatle ter začeli divje streljati. Naši člani, ki so stanovali v hišah ob bunkerjih, so po ognju prešteli mitraljeze in minomete.

Naslednje je bilo ugotavljanje sovražnikovih postojank v mestu, barikad, ki so jih gradili po cestah, telefonskih zvez, skladišč itd.

Nazadnje smo morali vrisati tudi vso kanalizacijo, elektriko in napraviti evidenco vseh količin materiala, pripravnega za gradnjo barikad. Iz vsega tega smo sklepali, da bo prišlo v bližnji prihodnosti v mestu do vstaje, obenem pa bi napadli Ljubljano tudi partizani.

Tudi okupatorske vojaške oblasti so se pripravljale na možnost vstaje, kar pričajo ohranjeni dokumenti, tako načrti za obstreljevanje mesta s topovi kot tudi obveščevalna poročila o naših pripravah. Žal naše povojno zgodovinopisje še ni odgovorilo na vprašanje, kakšne načrte je imelo naše vodstvo v Ljubljano in zakaj jih niso izvedli. Vsekakor bi vstaja v Ljubljani pomenila katastrofo, toda to ne more biti razlog, da bi o tem molčali. Perspektiva upora in obračuna z okupatorji in njegovimi pomagači je bila za vse nas tiste čase sila privlačna in je pomenila veliko moralno oporo in spodbudo za pospešeno vojaško urjenje, ki nam je kasneje pri partizanih prišlo zelo prav. Končno govori v prid razmišljanju o načrtih za vstajo v in mestu tudi to, da so nas držali toliko v mestu tako dolgo. K partizanom so smeli samo tisti, ki jih je policija že zelo vztrajno iskala. Šele ob

italijanski kapitulaciji se je pojavilo geslo: Vsi v partizane!

Jeseni 1942 so se spet začele napisne in listkovne akcije. Poleg okupatorske policije smo se tedaj bali tudi belogardistov, ki so v civilnih oblekah hodili ponoči po mestu in vsakogar, ki so ga zasačili pri delu, zgrabili, odpeljali v eno izmed svojih oporišč, navadno v kakem verskem internatu ali šoli, zaslišali in nazadnje izročili italijanski policiji. Toda taki primeri so bili zdaj sila redki. Imeli smo že izkušnje, vsaka akcija je bila strogo vojaško organizirana, zastražili smo vse ulice in okupatorske postojanke v mestu. Že prej si ponoči italijanski vojaki niso upali v predmestja razen v večjih skupinah, posamič pa niti ne podnevi, kaj šele ponoči. Takrat je bila tudi Šiška ponoči osvobojeno ozemlje, po vrtovih in med skromnimi delavskimi hišicami je vrvelo življenje.

Konec leta je italijanska policija zaradi lastne nemoči prvič privolila, da so tudi v mestu začeli ljudi zapirati belogardisti, ki so jih v ta namen pripeljali iz okoliških postojank. O božiču so ponoči zaprli nekaj sto ljudi in jih po več tednov ali mesecev zasliševali. Toda uspeh je bil piškav, večini niso mogli ničesar dokazati in so jih morali predati Italijanom, ti pa so jih ali izpustili ali kljub nedokazani krivdi poslali v internacijo.

Toda povrnem naj se nekaj mesecev nazaj, v oktober in začetek novembra. Prejeli smo navodilo, naj kot mladina pišemo, kakšno državo si želimo po vojni, kakšen naj bo v njej položaj narodov, delavca in mladine, tako dijaške, kmečke in delavske.

Pisali smo obsežne spise, vsak po neke strani, jih zbirali in pošiljali višjim vodstvom. Šele dolgo po vojni sem zvedel, da so bile to priprave na I. zaseda-

nje AVNOJ, ki se ga slovenska delegacija ni uspela udeležiti. Ti spisi so bili, kot jih je ocenilo naše najvišje politično vodstvo, pismeni izpit, narejen z odliko. Vodstvo je bilo prijetno presenečeno nad politično in družbeno zavestjo najbolj odločnega dela mladine in spet smo prejeli zelo laskave pohvale.

— — —

Zdaj je oblika boja, ki smo jo po vojni krstili kot »Ljubljano v ilegali« že skoraj legenda. O tem je izšlo že precej knjig in člankov in ko jih prebiram, sem ponosen, da sem tudi jaz sodeloval v njej.

Vendar se mi včasih zdi, da je vse preveč opisovanja posameznih oboroženih akcij in sabotaj, demonstracij in manifestacij, vse premalo pa opisa tistega drobnega vsakdanjega dela — na tisoče sestankov in pogovorov med posamezniki, prepričevanja in študija marksizma. Tistega dela, zaradi katerega so tisoči ljubljanskih mladincev in mladink postali vojaki disciplinirane vojske, ki je ubogala svoj štab in se trudila, da izpolni njegove ukaze.

V letu 1943 je ta organizacija naredila nekaj velikih dejanj. Tako je propadel poskus organiziranja fašistične mladinske organizacije, telovadni nastop na Stadionu se je spremenil v komedijo in sramoto za fašistične oblasti, demonstracije ob padcu fašizma, pred sodnijo, škofijo in visokim komisariatom, nazadnje pa po italijanski kapitulaciji odhod več tisoč ljudi, med njimi tudi mladincev in mladink, k partizanom. V kasnejših letih pa so iz teh ljudi, ki so dobili osnove svojega življenjskega nazora v ljubljanski ilegali, zrasli komisarji in komandanti, mnogi izmed njih so po letu 1945 zasedli odgovorne položaje v naši mladi državi.

Pesem Šimna Sirotnika

Cene Vipotnik

*Spoznaj me, brat! Jaz sem, Sirotnik.
V laseh spi sapa pohorskih gozdov,
nogé so utrudili kamni Krasa,
prebredel sem, še bredem vse do pasa
trpljenje osivelo — tisoč let!
Čez Triglav, preko Sotle sem razpet,
doma sem, a le iščem pot domov.*

*Skózne poglej in se načudi:
ogromna kaplja, skrepeneli slap
krvi in solz in slutenj vseh vekov,
v težaške prsi mi visi — srce.
In kot sinice po zorani grudi
nemirno hrepenenje čezenj gre.*

*Brat, me poznaš? Jaz sem! Sirotnik!
Ded vsemu, kar je temnega bilo,
otrok vsega, kar svetlega prepno
čez zemljo našo veličastni časi.*

Zdravica borcem Štirinajste

France Kosmač

*Če se srečajo borke in borci,
se najprej pozdravijo,
potem si pa s čašo vina
veselo nazdravijo:
za vse nas, ki smo živi,
da bi še dolgo zdržali,
da bi ostrih čutov ostali
in neuklonljivi.*

*Če se srečajo tovariši,
si stisnejo roke,
nato pa primejo čaše,
trebušaste in visoke:
Na zdravje, si zaželiijo,
vseh, ki se z nami veselijo,
in tistih, ki bi z nami radi bili,
pa jih ni.*

*Če se srečajo prijatelji,
se najprej objamejo
in sapo z dobrimi željami
globoko zajamejo:
Na zdravje naših otrok,
naj spreminjajo zemljo v vrt,
naj branijo naš spomin,
naj prezirajo smrt.*

*Če se srečajo zaljubljeni,
se na usta poljubljajo,
drug drugemu v sladki omami
vroče obljublajo:
Skozi rešeta desetletij
pade vsako srečanje in slovo.
Dajmo do konca živeti
zaljubljeno in srčno!*

*A zaljubljeni v svobodo
ne bomo nazdravljali menda z vodo!
Zdravico naj vsak po svoje
zakliče ali zapoje:
Slovenci kremeniti,
svobode ni nikdar dovolj,
zato se dajmo še spremeniti
— v svobodne zmerom bolj!*

Kultura

Gradivo

Slovenska partizanska književnost do septembra 1943

Emil Cesar

Iz istih idejnih pobud in snovnih osnov, ki smo jih navedli v pregledu literarnega dela v 1941. letu, se je bogatila poezija tudi v naslednjem, tretjem obdobju književnega oblikovanja, v razdobju, ki s svojimi izjemnimi idejnimi nalogami in delovnimi pogoji sega od decembra 1941. do 9. septembra 1943. leta.

Najprej pa moramo ponovno opozoriti na težke udarce, ki jih je zadal okupator že tako ne preštevilnim vrstam slovenskih kulturnih delavcev. Prva žrtev je bil pesnik Karel Širok. Nemški fašisti so ga ustrelili v Begunjah na Gorenjskem 5. februarja 1942 leta. Široka so kot zavednega Slovenca in primorskega begunca italijanski fašisti zaprli že v maju 1941. Pozneje so ga na nemško zahtevo predali celovškemu gestapu, ki ga je obsodil na smrt. Čeprav nam je obtožnica neznana, bi sklepali, da je tehtnost njihove odločitve temeljila predvsem na dejstvu, da je služboval Širok v predvojnem obdobju na jugoslovanskem konzulatu v Celovcu in da je bil zaveden Slovenec.

Zvečer 10. oktobra 1942 so po izdaji aretirali italijanski kvesturini v Ljubljani Vinka Košaka in ga štiri dni kasneje, 14. oktobra, ustrelili v Gramozni jami, s še osmimi talci. — S Košakovim imenom smo se v predvojnem obdobju srečevali pri Mladini, poznejši Slovenski mladini, pri clevelandsko-ljubljanski reviji Novi čas in v almanahu jugoslovanske socialne lirike, Knjigi drugova.¹

V narodnoosvobodilnem tisku je objavil Košak le eno pesem *Črna cesta*; namenil jo je edini publikaciji kulturnih delavcev v 1942. letu, Slovenskemu zborniku 1942. Pesem je preprosta, oprta na narodno pesem, je pa zaradi izrednega psihičnega zajetja iz takratne življenjske trpkosti, globoko pretresujoča. Pesnik povečuje učinkovitost izpovedi še s poznavanjem verzifikacijske tehnike in jo brez velikih besed zaključuje z namensko mobilizacijsko retoriko. V pesmi odkriva z baladno trpkostjo predvsem bolečino, ki mu jo je prizadejala neprostoVOLjna nacionalna tragedija, izraža pa tudi skrb za usodo svojega ljudstva, ki je takoj po okupaciji začelo okušati prve oblike modernega suženjstva. Predvidevamo, da bi se v tej lirično navdahnjeni smeri, ki jo v edini objavljeni pesmi predvsem nakazuje, razvijala Košakova vojna lirika. Po teh skromnih literarnih podatkih bi presojali Košakovo medvojno delo tako: z razkazovanjem gorja sicer posredno, z življenjem in aktivno vključitvijo v dogajanja pa nedvoumno priznava upravičenost oboroženega boja.

Navedli pa smo že tudi vse poznane podrobnosti o smrti pesnika in pisatelja Toneta Sifrerja, katerega življenjska pot se je prav tako nasilno ustavila v tem času.

Med najpomembnejše literarne stvaritve v tem času pa nedvomno sodi samostojna zbirka *Pesmi* Vladimira Pavšiča-Mateja Bora. Omenjati je ne smemo na samem začetku samo zaradi pomembnosti, temveč predvsem zaradi tega, ker tudi po kronološkem zaporedju sodi v sam začetek 1942. leta. Po Borovem opisu v Borcu,² moremo iskati pobudo za njen nastanek v Kidričevih besedah izrečenih kulturnim delavcem na prvem kulturnem plenumu avgusta 1941. v Ljubljani. Kidričev govor je izzvenel med drugim v obetajočo napoved literarnega programa novega narodnega gibanja, »da bo slovenski pisatelj navzlic temu (to je, kljub bojkotu institucij, ki so pod okupatorjevo oblastjo nameravale izdajati slovenske knjige) imel možnost svoje stvari objavljati in da bo za to možnost poskrbela organizacija Osvobodilne fronte.«³ Tako bi domnevali, da si je po tem, pod silo zatajevanega srda, v želji po zoperstavljanju sili, v dokaz neuničljivega nacionalnega ponosa in silne želje po ohranitvi nacionalne celote, kar naj bi bil čim učinkovitejši odgovor tako okupatorjem kot onim, ki jim je bila v preteklosti zaupana usoda slovenskega ljudstva, zadal Vladimir Pavšič-Matej Bor nalogo, pripraviti vsebinsko čimbolj zaokroženo zbirko pesmi, ki bi jo bilo mogoče tudi natisniti. Skušajmo rekonstruirati tudi tehnično plat zamisli. Nastajanju zbirke, ki ji ni primere v tem času vsaj v jugoslovanski narodnoosvobodilni književnosti, moremo slediti po dnevniških zapiskih tehnika ciklostilne tehnike Adolfa Ariglerja-Bodina. Po teh zapiskih so začeli razmnoževati prvih šest strani *Pesmi* 29. in 30. januarja 1942, nakar so razmnožili 31. januarja sedem strani, 1. februarja šest, 2. februarja sedem in 3. februarja pet strani rokopisa, vsakič v 1550 izvodih. 3. in 4. februarja so po dodatnem naročilu zaradi velikega zanimanja razmnožili še po dvesto strani vseh do tedaj razmnoženih strani. Tako so med 4. in 5. februarjem, ko so se ponovno lotili razmnoževanja Zgodovine vsezvezne komunistične partije (boljševikov) — VKP(b),⁴ z razmnoževanjem končali. — Tako je Župančičev pesniški poziv nepričakovano in kmalu rodil odziv, ki je kot celota po silovitosti prekašal Župančičevega. Bil je celo presenetljiv, saj je na ves kompleks perečih problemov in vprašanj skušal zadovoljivo odgovoriti človek, čigar pesniška pot je bila v slovenski kulturni javnosti dotlej manj zapažena. Izpovedane misli, ki jih je navdihovala želja, pomagati nacionalni celoti, kot priti po edini realni poti iz silne stiske, je ljudstvo v resnici pričakovalo, jo potrebovalo in jo zaslužilo. So izraz vesti, ki tehta posameznika in značajsko trdnost sploh. Izpoved največkrat izzveneva v zelo učinkovit, miselno tehten in polemičen dialog, ki se ob aktualnem problemu še strastno poglobi, tak pa je edino mogoč in dopusten odgovor vsem načinom nacistične propagande. Njena pomembnost je bila predvsem v aktualnem literarnem posegu v najnovejše dogodke slovenske zgodovine. Težkim in mučnim dogodkom časa je odgovarjal pesnik s čustveno zanesenostjo, ne moremo pa prezreti, da je bil prav tak izraz ljudem, željnim akcije in maščevanja za prizadejano — najbližji. Patos je sprejemal kot enakovredno nadomestilo lastni bojni akciji za prva prizadejana ponižanja in zatiranja. Bila je avtentična z bojnim razpoloženjem slovenskega človeka in je torej najadekvatnejši odraz ljudskega razpoloženja in mišljenja ob tem času.

Vzrok za Borovo izrazno dinamičnost je predvsem dvojen: pesnik slutí, da bo kmalu napočil dan splošnega obračuna z okupatorjem, za kar se pripravlja sam in k temu poziva druge z vzpodbudnimi zgledi. Miselna in izrazna silovitost je opravičljiva tudi zaradi tega, ker se nikoli dotlej slovenstvo ni tako približalo trdno določenemu naklepu o uničenju kot prav v tem času. Ker je bila zbirka spremljevalka demoralizacije, malodušja in splošne zmedenosti, nato začetnega političnega opredeljevanja in potem koncentracije v politično in bojvniško celoto, je bil njen učinek na tako opredeljevanje izredno velik, natis pesmi pa s strani

*Matej Bor, avtor prve partizanske pesniške zbirke
»Previharimo viharje«*

revolucionarnega slovenskega političnega vodstva izredno zrelo in do skrajnosti premišljeno dejanje.

Pesmi Vladimira Pavšiča-Mateja Bora dajo prve določno slutiti vsestranost, v katero se ob bojni akciji enakovredno postavlja tudi literarnoumetniško delo. S svojo akcijsko in polemično spontanostjo, idejno globino in inteligenčno uglajenostjo pa nakazujejo tudi poglobitno smer nadaljnega literarnega ustvarjanja v vojnem času. Bor je prvi pesniški znanilec v slovenski literaturi tega obdobja, ki napoveduje, po nazorskem zorenju, poudarjeno vsesplošno vlogo proletariata v novem povojnem družbenem sistemu. V idejnem smislu pa odkriva in uzakonja nazorska in politična spoznanja predvojnega mladega rodu intelektualcev, za katerega je značilna močna zakoreninjenost v slovenstvo in nenehna ustvarjalna aktivnost. Vsakdo se čuti dolžnega, da nacionalno in socialno osveščen išče kot člen te narodne verige potí tudi za naprej. Beseda je boleče vsakdanja. Namerno se poslužuje primer, ki so mu bile najbližje, jemal jih je iz vsakdanjega vsiljivega bojnega slovarja, ki jim je dal simbolični pomen in vsebino. Trditi moremo, da se tako majhni stilistični skrbnosti v tem obdobju ni približal nikdar več. Ponazarjajo silno motorizirano vojaško moč, v kateri se človek izgublja in ga zasleplja, hkrati pa ga vodi v brezčutnost in namišljeno zaverovanost v lastno nadmoč. Tu se srečujeta v misli, izrazu in dejanju brezčutni ter ozkosrčni fašizem, ki si v celoti podreja lastnega človeka in ga spreminja v brezčutno orodje, brez lastne volje in misli, ter idejno bogastvo svobodnega sveta.

Še večji uspeh je pomenila druga zbirka Vladimira Pavšiča *Previharimo viharje*. Kakor se spominja Edo Mihevc, so se za to izdajo v primeri s *Pesmimi* še temeljiteje pripravili. Medtem ko se je z izdajo ciklostiliranih *Pesmi* tudi iz političnih vzrokov mudilo, kazala naj bi že ob samem začetku tujcem kompleksnost narodnega odpora, so stavek za drugo, razširjeno izdajo pripravljali z vso skrbnostjo. Da so dali stavku določnejšo obliko, so ga morali nekajkrat prelepiti, k pripravam za opremo pa so pritegnili tudi znanega ilustratorja, akademskega kiparja Nikolaja Pirnata. Zanj je pripravil šestnajst ilustracij, ki jih sodobniki in poznavalci njegovega dela uvrščajo med Pirnatove najboljše likovne stvaritve. Prav gotovo pa so sodile med ključne izpovedi v poznejšem Pirnatovem partizanskem likovnem opusu. Kurir, ki je odnesel ilustracije od Mihevca v tiskarno, je obtičal v zapornem racijskem obroču, zaradi česar jih je zakopal v sneg. Pozneje po končani blokadi, jih ni mogel, kljub skrbni preiskavi sneženih kupov ob pločnikih, več najti. *Pesmi* je stavil v tiskarni Merkur stavec Jaka Polutnik, natisnila pa jih je ilegalna tiskarna Podmornica na Brdu pri Ljubljani. Med tiskom je bilo založništvo, poveljstvo partizanskih čet, v stiku z avtorjem zbirke. Za izdajo se je močno zanimal tudi Dušan Kraigher.⁵

Zbirka je imela med tedanjim zasužnjenim slovenskim ljudstvom odmev, ki si ga danes težko predstavljamo. Močan in zelo spodbuden odmev pa je imela zbirka tudi med književniki, somišljeniki Osvobodilne fronte. Sicer smo že omenili,

kakšne so bile ocene nekaterih književnikov, ki so dobili Borov rokopis pred natisom v oceno. Ne smemo pa jih jemati preresno, saj nam sprejem pri slovenski svobodoljubni javnosti govori prav o nasprotnem. Neresno, predvsem pa neodgovorno je bilo tedaj njihovo kavarniško razpravljanje o njem. Najdoločneje pa je te ocene demantiralo dejstvo, da je pripravil za njim pesniško zbirko še Tone Seliškar; *Lirika za žico* jo je naslovil. S tem v zvezi navedimo podrobnost, da je Seliškarjevo zbirko dobil na vpogled Josip Vidmar. Pred svojim odhodom v partizane poleti 1943 je Seliškar oddal rokopis dr. Francetu Mesesnelu. Pozneje je rokopis propadel skupaj z rokopisom gradiva za drugo številko glasila slovenskih kulturnih delavcev, privrženecv narodnoosvobodilnega gibanja, Setev. Od celotne zbirke sta se do danes ohranili, po Seliškarjevih besedah, samo dve od približno osemdesetih pesmi.⁶ — In končno je v tem času začel pripravljati svojo pesniško zbirko iz podobnih nagibov kot Vladimir Pavšič-Matej Bor tudi Karel Destovnik-Kajuh.

Zbirka *Previharimo viharje* se je od *Pesmi* precej razlikovala. Pod vtisom doživetij v grosupeljski četi, o čemer smo že govorili, je postala Borova pesniška izpoved vse bolj otipljiva, resnična in življenjsko dokumentarna. Zbirka pomeni nadaljnji korak njegove umetniške rasti. Patetiko svojih krikov in groženj v prvi zbirki je v drugi nadomestil s poplemenitjenjem izraza in ublažitvijo vsebine. — Za Slovence je bil ta boj fantastičen. Temu se je prilagodila kot smo že omenili njegova metaforika, ki jo označujemo tudi za impresionistično. Vendar je v Borovi vojni pesmi dobil ekspresionistični izraz konkretno vsebino, medtem ko za prej taka trditev ne velja. V slednji zbirki se je tega izraza oprostil, čeprav v bistvu ta metaforika ni bila abstraktna. Opustil jo je v prvi vrsti v želji, da bi ga razumeli najpreprostejši. Za to se je torej odločil po premisleku. Ne smemo namreč pozabiti, da je sicer narodnoosvobodilno gibanje zajelo že široke plasti ljudstva, vendar pa je bila vseskozi prisotna želja, da je potrebno vključiti vanj prav vse ljudi, predvsem tiste, ki se doslej za gibanje niso določno opredelili. Ker pa je bila v tem boju za nacionalno in socialno opredelitev odločena tudi pomembna vloga tvorcem slovenske kulture, je bila za ta boj in za njegov uspeh potrebna jasna, učinkovita in čim preprostejša beseda. To je bil tudi po pesnikovih besedah pglavitni vzrok, ki ga je vodil k preprostosti in jasnosti. Temu šele sledijo pesnikova tedanja estetska spoznanja.⁷ — Še nadalje pa jo je ohranil v pesmi, ki jo je navdihoval srd nad osovraženimi tujci in njihovim brutalnim ravnanjem z zaslužjenim prebivalstvom. V njih je zavestno iskan uporni odgovor na take ukrepe (*V novi svet, Kri v plamenih*), posluhuje pa se ga tudi v primerih, ko je bila tudi sicer potrebna ljudstvu pesnikova vzpodbudna beseda (*Kri za kri*).⁸ Ne smemo pozabiti, da je naš človek v tem času želel in hotel pesem, ki bi v močnih besedah, kot smo že dejali, izražala njegov srd, grožnjo maščevanja, izražala njegovo neuklonljivost. Zelel je, da govori v njegovem imenu, o njegovih problemih in z njegovim zagonom odporništv. In prav to mu je dajala Borova razbičana pesniška beseda.

Tudi ta zbirka je načelni obračun nad trenutno zmago sile, hkrati pa, kot smo že omenili pri *Pesmih*, pomembni uporni krik intelektualca, ki ni brezbrizen do narodove nesreče, ki sam del te celote — aktivno išče izhod iz nje in ga tudi najde po logičnem miselnem zaključku v upornem zglednem koraku lastnega ljudstva. Hkrati pa je to prvi širši in vidnejši umetniški poziv v letih okupacije, ki je nastal v malem slovenskem svetu, namenjen tudi vésti človeštva. Svojski idejni vrh je dosegla zbirka v ciklusih *Nekje v gozdovih* in *Na partizanski straži*. Njun motivni predhodnik je vsaj po snovi, če že ne tudi po času nastanka *Novembrska noč 1941*, saj pomeni prvi poskus upodobiti slovenskega partizanskega borca po resničnih doživetjih. — Oba ciklusa sodita med prve pesniške stvaritve v 1942. letu. Nastala sta po že opisanem obisku Vladimira Pavšiča-Mateja Bora v grosupeljski četi, približni čas nastanka pa moremo postaviti v razdobje od konca decembra 1941 do začetka februarja 1942. leta. V osmih pesmih ciklusa *Na partizanski straži* se

popravca v razdvojni čas in razkriva značilno podobo predvojnih iskanj mladih naprednih intelektualcev, ki prav v vojnem obdobju najdejo dokončno rešitev. Zato se je oprimejo, čeprav vodijo ta pota takoj »na krvave ceste«, predvidijo namreč, da so hkrati pomembna prelomnica v nadaljnjem družbenem razvoju. Prvi zametki ne proklamirajo, temveč že tudi pokažejo spontano skladnost širokih življenjskih in zato tudi kulturnih stališč. In ker so bili prav ti sloji na Slovenskem nosilci širokega nacionalnega in družbenega procesa, vidi pesnik v tem vsestranske poroke za izvajanje takega kulturnega programa tudi za naprej. V vsem tem, prevzet od pionirske upornosti, ki je bila brez zgodovinske tradicije, odkriva dovolj trdno poroštvo, da bodo ti visoko zastavljeni cilji splošnega osveščanja in edino pravilnega in upravičenega razporejanja kulturnih dobrin v resnici uresničeni in trajni. — Kljub temu, da ciklus po umetniški plati ne presega predvojnih pesniških izpovedi, pa moremo trditi, da so te pesniške izpovedi prvi ter edini zaokroženi umetniški dokument in obračun iz širokih prizadevanj mlade slovenske inteligence o iskanju izhoda iz globoke predvojne duhovne krize, ki je, pobujena po družbenem sistemu, vse bohotneje razraščala svoje paralizirajoče korenine.⁹ Pesnik se zaveda, da dolguje za to spoznanje trajno hvaležnost svojemu ljudstvu. Zato prav v partizanstvu doživlja z vso hvaležnostjo potrditve širših nazorskih spoznanj, kar še tako prepričljivo izpove v verzih:

*Iskal sem se in — v vaših rovih našel.
Ob pesti pest! Zatirani, med vami!
Vi ste umili s težkimi rokami!
mi laž z oči. Kdor z vami gre — ni zašel.*

V tem najde zagotovilo o pravilnosti lastne poti, pa tudi sile, iz katere se bo pozneje umetniško vse močnejše oplajala njegova izpoved.

In končno v njem zasledimo zametke domala vseh vrst pesniških izpovedi, ki jih razvije narodnoosvobodilna lirika. Srečujemo se z mogočno osveščujočo pesmijo, dokumentarno podprtimi popotnimi impresijami ter s čustveno poantirano žensko pesniško zasnovno — zametki poznejše ljubezenske lirike, ki doseže svoj višek v pesniških izpovedih Karla Destovnika-Kajuha. Je pa tudi del tistega širokega idejnopolitičnega razčiščevanja, ki ga začne v književnosti prav Vladimir Pavšič-Matej Bor in doseže svoj vrh v Karlu Destovniku-Kajuhu.

Kako pomembno je bilo pesnikovo srečanje s pionirji slovenskega upora, dokazuje tudi to, da je o zunanjih kot tudi o osebnih doživetjih pisal še v že omenjeni reportaži *V partizanskem taboru*. V njej odkriva novičarsko podroben, a dovolj zaokrožen izsek iz do tedaj dokaj malo poznanega partizanskega življenja.

Ker je govorila Borova pesem duhu in z besedami narodne celote, ne preseneča, da je našla posnemovalce ter da je dajala idejni in udarni ton vsej slovenski vojni poeziji. Med prvimi, pri katerih moremo zaslediti Borov vpliv, je bil prav gotovo Karel Destovnik-Kajuh, ki se je predvsem zgledoval pri Borovi dinamični in idejni borbenosti, čemur pa je dodal še svojski pečat mladostnega žara. Manj pomemben je motivni vpliv nanj, čeprav moremo tudi tega zaslediti. Tako kaže Kajuhova *Kmetova pesem* na podobnost z Borovim *Uporom*, le da je Kajuhova podoba bolj domišljena, bolj močna, psihološko bolj izdelana in tudi sicer bližja ustaljeni, realistični upodobitvi kmeta v slovenski literaturi. Nadalje v pesmi *Gremo, gremo* iz ciklusa *Nekje v gozdovih*, v *Novi pesmi — novi mladini* v tej motivno in v naslovu, ter v ciklusu *Na partizanski straži*, kjer bi mogli iskati prvih pobud za Kajuhovo globoko občuteno osebno izpoved. Da se je Karel Destovnik-Kajuh resnično zgledoval po pesmih Vladimira Pavšiča in koliko mu je ta zglednost pomenila, priča tudi Kajuhova hotena primerjava z Borovim delom. Ta pomembna pismena izjava se nam je ohranila v nedatiranem pismu Silvi Ponikvarjevi, v kateri ji sporoča, »da je previharil viharje«. S tem ponavlja sicer sodbo Lovra Kuharja-Prežihovega

Voranca, s katero le-ta uvršča Karla Destovnika-Kajuha v sam vrh slovenske vojne poezije. Kljub temu pa nam ta izjava, ki nam jo sporoča sam Kajah, vsaj posredno odkriva, da se je v začetku zgledoval po izoblikovani Borovi vojni poeziji, jo v plemenitem boju za narodno stvar skušal doseči, ali se ji želel vsaj čimbolj približati, kar se mu je tudi posrečilo.

V čas priprav za izdajo ciklostiliranih Borovih *Pesmi* sodi tudi nastajanje *Slovenskega zbornika 1942*. O Zborniku so pričeli govoriti že jeseni 1941. leta. Juš Kozak je pripovedoval, da je tedaj govoril z njim o zamisli Prežihov Voranc, ki je povezoval samostojne kulturniške krožke. Po Kozakovem pripovedovanju, sta s Prežihom govorila o Zborniku še v začetku 1942. leta v Šentvidu pri Stični, kamor se je umaknil Kozak decembra 1941. V tem razgovoru mu je Prežih pripovedoval, da se delo na Zborniku še ni premaknilo. Vendar so se še istega meseca stvari spremenile. S tem v zvezi so se v začetku februarja sestali nekega popoldneva na stanovanju Ferda Kozaka, ta je bil na sestanku tudi navzoč, Boris Kidrič, Juš Kozak, Josip Vidmar, Edvard Kocbek in po vsej verjetnosti tudi Lovro Kuhar-Prežihov Voranc. Na sestanku so skicirali vsebinski načrt Zbornika in si razdelili pogloblitve teme. Od teh so tri napisali člani komunistične partije, dve pa sta bili zaupani predstavnikom krščanskih socialistov vključenih v Osvobodilno fronto. Tri teme je prevzel Juš Kozak, napisal jih je na Dolenjskem in jih potem poslal bratu Ferdu v Ljubljano. Z njimi v zvezi se je potem nekoč oglasil pri bratu, kateri mu je predlagal v nekem prispevku, zaradi trenutne politične situacije, manjše popravke v besedilu, kar je Juš tudi storil. Ob tem pa mu je brat v zvezi z drugimi prispevki omenil, da so prvi Prežihov prispevek zavrnil ter da le-ta prav tedaj s precejšnjo nejevoljo pripravlja drugega.¹⁰ Vsebina Zbornika je bila dokaj bogata. Pesmi in drugi aktualnopolitični prispevki razodevajo enotnost mišljenja, odločnost in borbenost, ki jo je narekovala preudarna odločitev boja. Njegovi sodelavci so bili: Juš Kozak (*Slovenskemu izobražencu, Slovenski kulturi, Nočni razgovor, Zoper stari svet, ali kaj?*), Ferdo Kozak (*»Narod« je umrl — naj živi narod!*), Edvard Kocbek (*Narodno in socialno osvobojenje*), Boris Zihlerl (*Dva mejnika v razvoju slovenske misli*), Boris Kidrič (*Vloga delavskega in delovnega ljudstva v slovenskem narodnem osvobodilnem gibanju*), Josip Vidmar (*Na prelomu*), Lojze Ude (*Notranja fronta slovenskega naroda in jugoslovanstvo*), Fran Zwitter (*Zunanjepolitična orientacija Slovencev*)? Lovro Kuhar-Prežihov Voranc (*Za samoodločbo slovenskega naroda*), Jože Zemljak (*Misli o slovenskem mednarodno-političnem konceptu*), literarne prispevke pa so prispevali Oton Župančič (*Pojte za menoj, Rekvizicija, Gorenjska idila*), Fran Albreht (*Lovska pesem*), Kiro Ilija (psevdonim) (epigrama *Londonskemu Kuharju, Ljubljanskemu gorečnemu*), Vladimir Pavšič-Matej Bor (*Kri v plamenih, V partizanskem taboru*), neugotovljeni avtor (pesem *Slovenski zemlji*) in Vinko Košak (*Črna cesta*). Toliko o nastajanju rokopisa. Znana pa nam je tudi njegova nadaljnja pot do ilegalnega natisa. Zbornik so razmnoževali v ciklostilni tehniki v središču Ljubljane. Po podatkih, ki si jih je sproti zapisoval tehnik Adolf Arigler-Bodin v svoj žepni koledarček in jih dopolnjene pozneje uporabil za svoje spomine o medvojnem ilegalnem delu, ga je razmnoževala centralna ciklostilna tehnika; tedaj je delala na dvorišču Čemažarjeve tiskarne v Ljubljani. Po teh dnevniških zapiskih bi sodili, da so se ga lotili po 9. februarju 1942. Tega dne so razmnožili štiri strani devetega poglavja VKP(b) v tisoč tristo izvodih, 11. februarja pa so dotiskali že prve strani Zbornika. Nadalje so ga razmnoževali še 19. februarja, vsakič v tisoč sto izvodih. Zadnje dni v februarju ali prve dni v marcu je Arigler odšel v nedograjen skrivni prostor v Majcnovi trgovini na Izanski cesti, s seboj pa je odnesel tudi razmnožene strani Slovenskega zbornika 1942. Ker pa je bil ta prostor namenjen za bivališče članov izvršnega odbora Osvobodilne fronte, je že po nekaj dneh dobil sporočilo, da mora z vsemi tehničnimi pripomočki v Šiško k Rihardu Knezu. Tu je s Knezovo pomočjo in s pomočjo njegove žene 25. in 26.

marca razmnožil v tisoč sto izvodih nadaljnjih šestnajst strani Slovenskega zbornika. Vendar tudi tu razmnoževanje Zbornika niso mogli zaključiti. Razmnožili so ga šele pri Nestlu Žganku v današnji ulici Milana Majcna prav tako v Šiški. Tu so razmnožili 30. marca šestnajst strani, 1. aprila dve strani, 2. aprila šest strani ter 3. aprila štiri strani teksta. Delali so ponoči, večji del matric je razmnožil Žgank, katerega je, kot prej Kneza, vpeljal v delo Adolf Arigler. Ker ni bilo pri roki primerne prostora za shranjevanje natisnjenih strani, so jih morali odnašati sproti v skladišča.

(nadaljevanje)

Spominu pohorskega bataljona

Branko Žužek

*Odšli ste. V naših srcih ste ostali
prav taki, živi, neupogljive sile.
In bilke, ki so se vam poklonile,
že zdavnaj so vetrovi poravnali.*

*Na tisti jasi, tisto črno noč,
ki je nad vami razprostrla krila,
kako vas stiskal je ognjen obroč!
Ni pomoči bilo ne tolažila.*

*Le zublji ognja, ki srce požira,
zategli klici, sikanje granat. —
Si vedel, fant, da deklica ti umira,
da oslepel je tvoj ubogi brat?*

*O, žena, ki ljubeče ti srce
odprl je razbeljen mitraljez,
kaj je s teboj odšlo, nihče ne ve.
Še mrtva gledala si v mrak dreves.*

*Odšli ste strumni, močni in zavrnnani.
Boj izgubljeni bil je zmagovit!
Plamenček je sijal na slednji rani,
na slednjem čelu bil je zlat odsvit.*

*In roji zvezd z osuplimi očmi
počasi ugašali so v zarji novi . . .
Vas, mrtvi, še kdaj žalost zaboli?
Si našel, Sarh, počitek med sinovi?*

Talcem — trem bratom, bratrancu in stricu v spomin

Zapis

Jan Plestenjak

Danes je leto dni, odkar so odjeknili strelji in so padli moji bratje: France, Jože in Lojze, moj stric in bratranec, ne da bi nam trohico svojega testamenta zapustili. Begunje — Kalvarija slovenskega naroda — na Gorenjskem skriva jo njihove grobove; morda je tam zdaj sneg, morda robidovje obrašča prenapojeno zemljo, kjer leže skrušena mlada življenja.

V večnost, v tisto prečudno daljo, ki ne vemo začetka in ne konca, so odšli, mi se pa trapimo za žicami in čakamo in smo brez moči, kot da bi ne bilo krvi v naših žilah.

Vendar se mi zdi, da mi vseh pet govori iz grobov in da me roti: ti si še živ in vsak utrip srca naj ti spregovori uporniško besedo, tako, kakršna je zamrla na naših ustnicah tisti trenutek, ko smo se od kroglj zleknili v neprosto voljne grobove.

Čuj me, France, in tvojih devetero otrok, čuj me Jože, oče dvoje sirot in Lojze in stric Jernač in Ti nebogljeno petnajstletno junaško dete, kako vam je? Danes je krvi nič koliko in danes niso

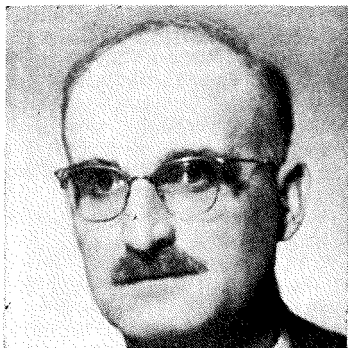
požgane samo vaše hiše, vasi lajajo k bogu, k pravici in resnici, ki je pa ni! Morda je z vami umrla? Ne! Vi ste ji zalili in mora zrasti velika in lepa, kakršno sanjamo za žicami vsak dan in vpijemo po zdravju, ki ga za nas hrani le svoboda, vsa rdeča od vaše krvi.

Lučko vam bomo prižgali, vtihotapljeno rdečo lučko, ki naj kot simbol izgori za vas, nam naj bo pa pomnik in klicar: Kri za kri! Obljubljamo vam, da bomo ubrali pota, ki nas bodo združila v tisto tisočletno hrepenenje, ki je izzvenevalo v soglasje svobode hiš in duš, teles in mučenikov.

Ob tej lučki vas prosimo, vzemite to našo skromno molitev na svoje grobove, ko bo pa vaš in naš čas zapel, bakle si bomo prižgali ob vaši krvi in šli na pot, neoskrunjeni svobodi naproti, ki bo slovenska, s krvjo pridobljena, naša in nikoli več opljuvana.

Počivajte z zavestjo, da smo z vami! Kolikor je še moči v nas, jo bomo danes okrepili ob vas.

(V Campo Concentramento Chiesa nuova — Padova, dne 3. jan. 1943.)

Polemika

Ob tridesetletnici velike odločitve

Radko Polič

V letošnjem jubilejnem letu se bomo večkrat ob raznih priložnostih vračali v tisto usodno vojno 1941. leto, ko se je slovenski narod po žalostnem aprilskem zlomu stare Jugoslavije čez noč znašel v rokah treh grabežljivih zaslužnjevalcev, ki so mu dobesedno namenili smrt in zbris z zemljevida Evrope, in ko se je hkrati zelo hitro zavedel, kaj mu je v takšnem položaju storiti in kam in katera pot pelje k osvoboditvi, prerojenju in novemu življenju.

Vse to je danes že zgodovina; sicer zgodovina naše najnovejše dobe, vendar pa le zgodovina. Za mlajše ljudi, ki so bili v tistih letih še nebojgliji otroci ali so se rojevali, še celo pa za generacijo, ki je rojena že v svobodni socialistični domovini, pa je tisti čas sploh že čista zgodovina.

Zgodovina, pravimo, je edini pravični sodnik neke dobe v življenju človeštva, naroda, posameznika. Čim bolj se odmikamo dobi ali dogodku, ki ga je pošteno in po pravici presoditi in oceniti, tem bolj neusmiljen, pa pravičen sodnik je, vse bolj so jasne in zaznavne svetle in temne lise na njeni podobi, le-ona s svojo nepodkupljivo in mirno roko vse bolj in vse hitreje ločuje na svojem presejalniku zrno od plev; in navadno je tako, da ostaja na rešetu vse manj in manj zdravega, zlatega zrnja, vse več pa je na kupu lahkotnih, pa tudi ničvrednih plev.

Štiriletni osvobodilni boj slovenskega naroda od 1941. do 1945. leta pod vodstvom Osvobodilne fronte, ki jo je zasnova, ves čas vodila in ji bila za hrbtnico Komunistična partija Slovenije, je samo po sebi tako veliko in enkratno obdobje in dejanje v naši zgodovini, da bo z vsakim letom, desetletjem, kakor

se mu odmikamo, vse bolj blesteče in vse dragocenejše. Če to velja za vso Slovenijo, za vse slovenske ljudi, ki so se tega boja kot vojaki Osvobodilne fronte udeležili, velja to prav tako in še posebej za posamezne predele slovenske domovine, velja tudi za zahodni del Dolenjske s središčem v Grosupljem.

Če se s tem strinjamo, bomo soglašali tudi s tem, da moramo biti prav zato toliko bolj tenkovestni in do skrajnosti občutljivi in pošteni kronisti tistega velikega časa. Kdor se tega loti, pa hoče biti iz te ali druge pobude njegov oblikovalec, zapisovalec, skratka zgodovinar, si danes po tridesetih letih od tistih dob še celo ne more privoščiti, da bi bil pri tem delu površen, neprecizen, netočen, da ne rečemo, da bi ponarejal tok dogodkov, prevračal po svoji zamisli kraje in datume, zamenjaval osebe s tem, da bi enim pripisoval, kar jim ne gre, drugim pa odvezal ali zmanjševal storjeno.

Seveda dostikrat kdo napiše ali pripoveduje o dogodku, ki ga je sam doživel ali mu bil priča ali pa je zvedel o njem od koga drugega, ki ga ima za vere vrednega, v najboljšem prepričanju, da je tako in prav nič drugače res bilo. Pa se izkaže z dokumenti in drugimi pričevanji, da ni bilo tako. On se je pač po tolikih letih nehote zmotil, pomešal je stvari, datum je premaknil za nekaj mesecev, prisegel bi, da je bilo takrat in ne prej in ne pozneje. Takim ne bomo zamerili, saj se največkrat brž popravi, ko jim kdo prikaže resnični tok dogodkov in podobo stanja.

Tudi ni preveč zameriti tistim, ki so v svojih prošnjah in izjavah za dosego kakih ugodnosti od svojega deleža v NOB, ta delež nekoliko »nategnili in ga odebelili«. Vsi ti so tako rekoč od prve

ure, ko so v njihovem kraju začeli z Osobodilno fronto ali pa so se prikazali prvi partizani, »zbirali hrano, orožje in municijo, sanitetni material in podobno«, da bi morali imeti vsega tega, če bi bilo vse to res, že 1941 na tone in bi zlahka oborožili več partizanskih bataljonov, ne pa tako, kot je resnično bilo: presneto so se morali prvi aktivisti Osobodilne fronte potruditi, če so hoteli nahraniti partizansko četico, ki se je pojavila v njihovem okolišju, in ji dati še peko kruha in kakšno klobaso in slanino za popotnico; tudi za puške, ročne granate, še celo za puškomitraljeze, skratka za lahko pehotno orožje, s katerim so bili oboroženi prvi partizani, ni bilo tako preprosto, kot bi utegnil nepoučen kronist razbrati iz stoterih in stoterih prošanj za »leta«.

Včasih je bil v tistih dneh kak dogodek tako nenavaden, vznemirljiv ali pretresljiv, da je brz pohitel od ust do ust; in bolj ko se je oddaljeval od svojega začetka, bolj mu je ljudska domišljija dodajala svoje, ga lepšala, večala, mu obešala okraske, včasih tudi spačke, da je potem še tisti, ki ga je resnično poznal ali bil celo udeleženec, skoraj že podvomil, ali je bilo res tako, kot je bilo, ali pa tako, kot je po ovinkih prišlo do njega.

V prvi knjigi spominov na leta osvobodilnega boja v »Čudežni pomladi« sem v zgodbi Židovi se umikajo opisal, kako sem v Grosupljem tisto oktobrsko noč z Dolfom Jakhlom in Rodetovim Jankom pobegnil karabinjerjem iz zapore. Nisem pa povedal, da sem kmalu po tistem v partizanih in še pozneje večkrat zvedel, kaj vse so ljudje pripovedovali o tem: da so nam pomagali slovenski orožniki, ki so bili še v službi pri karabinjerjih, pa da so nam pomagali partizani, ki so prišli z lestvijo — zapor je bil v prvem nadstropju — pa s krampom prebili zid in napravili luknjo, skozi katero smo ušli; in kje vse da so nas še isto noč ljudje videli in srečali, pa drugi dan, ko so nas Italijani zaradi sramu, ker smo jim ušli, vneto iskali in lovili po okolici Grosupljega in po Dolenjskem. Vedno sem se tej ljudski nagljenosti k povečevanju in ustvarjanju napetosti v neki resnični zgodbi, pa tudi v tem našem primeru dobrotno uklonil. Malce je bilo pri tem seveda tudi človeške nečimrnosti in samoljubja; preprosto ti godi, če o tvoji zgodbi ljudje govorijo več in s poudarkom, kot pa je bilo res in kot vsej stvari po pravici gre.

No, in čeprav je bil naš beg iz zapore takšen, kot sem ga opisal, namreč, da nam ni pri tem nihče pomagal, preberem v lanskem Grosupeljskem zborniku na strani 24 v prispevku Franceta Perovška o Stojanu Šuligoju tole: »Njegova in njegovega očeta pomoč pri pobegu

Rudolfa (pravilno: Dolfa) Jakhla, Radka Poliča in še drugih vodilnih aktivistov (pravilno: in Janka Rodeta) iz grosupeljskih zaporov (pravilno: zapore) je bila le droben dogodek v njegovi aktivnosti...« Franceta Perovška so očitno pri pisanju tega prispevka prevzeli ljudski glasovi, ki jih je kdaj o tem dogodku slišal, da že ni več podvomil v njihovo resničnost, četudi je, vsaj upam tako, mojo knjigo prebral. To se človeku pripeti, če ni, kot smo že zapisali, dovolj tenkovesten kronist tistega velikega časa!

Tudi Stane Valentinčič ni bil v istem zborniku dovolj tenkovesten zapisovalec spominov, ko je pisal o prvem okrožnem odboru OF v Grosupljem, katerega prvi predsednik je bil. Tako pravi na strani 11: »Drugi člani tega odbora so bili: sekretar Ivan Erjavec, jurist s Plešivice, blagajnik zdravnik dr. France Podkoritnik (Grosuplje), sedlar Ludvik Starič (Vel. Mlačevo), ki je bil odgovoren za socialna vprašanja, in mizar Janez Zakrajšek (Sentjurij), odgovoren za tisk in propagando.« Stane Valentinčič je, kot kaže, glede sestave prvega okrožnega odbora OF Grosuplje, izvoljenega 28. septembra 1941 v gostilni »Pri Joškovcu« v Račni, pomešal z okrožnim odborom OF, kakršen je bil spomladi 1942.

Zakaj povsem zanesljivo je, da Ivan Erjavec-Cene in Ludvik Starič nista bila člana prvega okrožnega odbora OF Grosuplje.* Tudi v prvih okrožnih odborih OF, ustanovljenih večidel po vsej Sloveniji nekako v istem razdobju avgusta in septembra 1941. leta, nismo še poznali funkcije sekretarja; le-ta nadomesti funkcijo predsednika odbora šele spomladi 1942, ko postanejo sekretarji okrožnih komitejev Komunistične partije praviloma hkrati tudi sekretarji okrožnih odborov OF. To se je zgodilo tudi v grosupeljskem okrožju, ko je postal spomladi 1942 Ivan Erjavec-Cene sekretar obeh okrožnih teles.

Če smemo Stanetu Valentinčiču pri njegovem spominskem prispevku očitati le nezadostno tenkovestnost priložnostnega pisca, pa moramo biti bolj kritični v naslednjem primeru.

Rezka Travnova, sodelavka Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, je v treh nadaljevanjih v tedniku TV 15 — 29. 4., 13. 5. in 20. 5. 1970 — objavila prispevek Temeniška-Stiška

* Po mojem spominu — glej Čudežna pomlad str. 16—17 — je bil prvi okrožni odbor OF Grosuplje sestavljen takole: Stane Valentinčič, predsednik, člani pa: France Čuk, Dolfe Jakhel, vojni referent, Ivan Kovač, odgovoren za mladino, dr. Franjo Podkoritnik, blagajnik, Radko Polič, odgovoren za agitacijo in propagando, in Janez Zakrajšek.

četa, s katerimi si je očitno prizadevala, da bi prikazala o tej četi in v okoliščinah in o okolju v tem delu Dolenjske, v stiškem okrožju, v katerem je četa delovala od svoje ustanovitve 10. (17.) avgusta 1941 pa do vključitve 15. decembra 1941 na Kremenjku v 2. štajerski bataljon, zadnji in izčrpen resnico.

Takoj moramo reči, da pri tem ni imela najbolj srečne roke in da je v sestavku precej netočnosti, nepreciznosti in spodrseljavev, kar pa je za poklicnega raziskovalca manj dopustno, če že ne nedopustno. Tokrat se bi zadržali samo pri dveh, treh netočnih oziroma nepreciznih trditvah v tem sestavku.

Prvič, že samo ime temeniška-stiška četa, ki ga je Travnova dala prvi partizanski enoti v tem delu Dolenjske, je izrazito sporno in po mojem izbrano dokaj samovoljno in neutemeljeno. Doslej smo o tej enoti vselej govorili samo kot o stiški četi. Tudi 1941 takoj po njenem oblikovanju in v prvih dneh njenega življenja in delovanja na območju Stične in Temenice smo v okrožnem komiteju KP Grosuplje, pod katerega je takrat to območje sodilo, govorili *izključno o stiški partizanski četi*, o kakšni temeniški četi, ki da se je šele pozneje preimenovala v stiško četo, ni bilo takrat nikoli govora. Če so se takrat prvi partizani te enote med seboj označevali kot temeniška četa pač zato, ker so jim prvi dnevi partizanovanja potekali na območju Temenice, je sicer povsem možno, vendar to še ni dovolj, da bi takšno pričevanje brez vsega nekritično prevzeli in četi dali novo ime, ki ga »uradno« nikoli ni imela.

Podobno nekritičnost si je Travnova dovolila, ko v omenjenem sestavku opisuje začetke snovanja prvih oporišč in odborov Osvobodilne fronte na območju Stične in v temeniški in krški dolini, torej v bodočem stiškem okrožju, v poletnih mesecih 1941. leta in ustanovitev okrožnega odbora OF Stična.

Ko pove, da je »spomladi 1941 na območju severozahodne Dolenjske (okrožje Grosuplje) politično deloval inštruktor CK KPS in organizator narodnoosvobodilnega gibanja študent Adolf Jakhel-Dolfe Kvas* iz Polja pri Ljubljani in da »je bil junija 1941 ustanovljen ob navzočnosti Toneta Tomšiča okrožni komite KPS za grosupeljsko okrožje« (Tone Tomšič, takratni organizacijski sekretar CK KP Slovenije, ob oblikovanju okrožnega komiteja KP Grosuplje ni bil navzoč; navzoč pa je bil res čez kakšen mesec dni po oblikovanju okrožnega komiteja, ko smo v podstrešni sobi pri Rodetovih sprejemali v komunistično partijo nekatere nove člane), nadaljuje: »V Temeniški dolini in dolini Krke je bil politični organizator narodnoosvobodilnega gibanja in odborov OF Vili Šval iz Ivančne gorice... Po navdilih Borisa

Kidriča (?) je Vili Šval z drugimi organizatorji OF ustanovil že v prvih mesecih okupacije prve odbore OF v Višnji gori, Ivančni gorici, Stični in še v drugih predelih doline Krke... Na začetku julija 1941 je bilo v tem delu Dolenjske že toliko terenskih odborov OF, da so lahko ustanovili tudi okrožni odbor OF za stiško okrožje. V prvem odboru OF Stična so bili Marko (pravilno: Mirko) Pušlar s Hudega pri Ivančni gorici kot sekretar (pravilno: kot predsednik), Vili Šval kot blagajnik in Edo Turnher iz Višnje gore. Pozneje so kooptirali v odbor še člane Jožeta Kovačiča iz Stične, železničarja Jožeta Šemeta in mizarja Franca Zupančiča, ki sta bila tudi iz Stične (pravilno: Jožeta Šemeta iz Stične in železniškega delavca Franca Zupančiča iz Pristavljave vasi pri Št. Vidu pri Stični), kmečkega delavca Franca Poljanca s Krke ter uslužbenko Pepco Zajc iz Ivančne gorice, ki sta jo v odbor predlagala Adolf Jakhel in Miro Perc, komandir stiške čete«.

V teh ugotovitvah so netočnosti, ki sem se jim resnično začudil, saj sem v knjigi Cudežna pomlad, zapisu osvobodilnega boja v grosupeljskem in stiškem okrožju 1941-42, o tem tudi pisal. Vendar se sklicuje Rezka Travnova pri tem na druge vire, pa moram zategadelj o tem delno ponoviti, kar sem že napisal v svojih spominih, kakšno stvar pa povedati tokrat prvič.

Poglavitni organizator narodnoosvobodilnega gibanja, to je Osvobodilne fronte slovenskega naroda, njenih prvih zaupnikov, zametkov, jeder, odborov je bila tudi na območju severozahodne Dolenjske, to je na območju grosupeljskega okrožja, kamor je sprva sodilo tudi območje poznejšega stiškega okrožja, Komunistična partija Slovenije, to je okrožni komite KPS Grosuplje, ki mu je v prvem 1941. letu osvobodilnega boja načeloval Dolfe Jakhel. S trdim in tveganim, tako rekoč dnevnim političnim delom so člani tega okrožnega komiteja julija in avgusta 1941 spodbudili pogoje, da so v vseh okoliših, po novem rajonih grosupeljskega, stiškega in veliko-laskega območja nastala trdna in samostojna jedra političnih delavcev Osvobodilne fronte. Iz te trdne osnove sta bila potem septembra tega leta oblikovana dva okrožna odbora OF: stiški v nedeljo,

* Dolfe Jakhel ni nikoli uporabljal ilegalnega imena Kvas. Sedaj mu ga nekateri pritrikajo, ker je imel res osebno legitimacijo, ponarejeno delavsko knjižico na ime Rudolf Kvas; pod tem imenom so ga zapisali Italijani, ko so naju 29. oktobra 1941 v Grosupljem aretirali, in pod tem imenom ga je že mrtvega italijanske vojaško sodišče v Ljubljani v odsotnosti obsodilo na dosmrtno ječo.

14. septembra, na Kravjaku pri Muljavi, v nedeljo čez štirinajst dni, to je 28. septembra, pa grosupeljski v Račni.

Trditev, da je bil »v Temeniški dolini in dolini Krke politični organizator narodnoosvobodilnega boja in odborov OF Vili Šval iz Ivančne gorice« potemtakem ne drži, kot tudi ne drži podatek, da so že v začetku julija ustanovili okrožni odbor OF za stiško okrožje.

Vili Šval, pravnik iz Ivančne gorice, do zloma Jugoslavije notarski pripravnik v Logatcu, in Mirko Pušlar s Hudega pri Ivančni gorici, do nemške okupacije meščanskošolski učitelj na Jesenicah, ki sta v prvem okrožnem odboru OF Stična zasedla vodilni mesti, Pušlar kot predsednik, Šval kot blagajnik, sta sodila v krog pripadnikov demokratičnega, tako imenovanega levega krila Sokolov, ki je bilo, kot je znano, 27. aprila 1941 med ustanovnimi skupinami Osvobodilne fronte.

Razumljivo je, da so vsi ustanovitelji Osvobodilne fronte takoj začeli vabiti in organizirati v to slovensko množično organizacijo vse svoje pristaše, še celo tiste, ki so obetali, da bi mogli takoj postati njeni organizatorji in pospeševalci na svojem območju. Tako je Jože Rus, poglaviti predsednik Sokola v vodstvu Osvobodilne fronte, pa nekdanji sodnik okrajnega sodišča v Višnji gori pohitel, da »realizira« nekdanje zveze in znanstva med somišljeniki tudi na Dolenjskem. Tako je znan sestanek na Polževem na eno prvih junijskih nedelj 1941 — verjetno 1. ali 8. junija — na katerega so prišli iz Ljubljane Jože Rus in ing. Ludvik Fedran v imenu Sokola in Boris Ziherl v imenu Komunistične partije, s terena pa so se zbrali Mirko Pušlar in Vili Šval iz Ivančne gorice, Edo Turner, učitelj iz Višnje gore, delavec Franc Zupančič iz St. Vida pri Stični in morda še kdo. Odtlej je bil seveda tudi Vili Šval eden od organizatorjev narodnoosvobodilnega gibanja v tem delu Dolenjske, ni pa bil, kot izzveni v prispevku Travnovce, prvi in poglaviti politični organizator Osvobodilne fronte in odborov OF na tem območju.

Okrožni komite KP Grosuplje se je zelo hitro povezal z aktivisti Osvobodilne fronte, ki so bili pritegnjeni v njen krog po kakšni drugi in ne po partijski »liniji«, kot je bilo to z Vilijem Švalom in še nekaterimi na stiškem območju. Tako je bila sproti zagotovljena enotnost prizadevanj za izpeljavo programa in dnevnih nalog osvobodilnega boja.

Tu sem namerno uporabil besedo »boj« in ne »fronte« ali »gibanja«, zakaj prav geslo in neposredna dnevna politična akcija za izpeljavo takojšnje oborožene vstaje proti okupatorju, je bila v prvih mesecih snovanja in organiziranja narodnoosvobodilnega gibanja tisti pre-

izkusni kamen, na katerem so se ostro lomila kopja tistih aktivistov in pristašev Osvobodilne fronte, ki so bili bojno razpoloženi tako dolgo, dokler so mogli, to izkazovati le z besedami, ko pa je šlo zares, pa je njihova vnema hitro kopnela in so si izmišljali vrsto bolj ali manj »utemeljenih« razlogov za odložitev oboroženega spopada ali vsaj za njegovo omejitve v neke »sprejemljive okvirje«.

To je, seveda gledano z neprizadetimi očmi kronista-zgodovinarja, človeško povsem razumljivo. Niso vsi ljudje enako pogumni, ne kaže od vseh pričakovati, da bodo v tako izjemnih, zapletenih in nevarnih okoliščinah, kakršne so bile 1941. leta, takoj nared.

Takrat pa seveda za takšna vse razumevajoča človeška čustva in merila ni bilo časa. Takrat je bila možna samo ta odločitev: si za boj z okupatorjem s tem, da si pripravljen vsak trenutek, če ti bo tako ukazano, sam prijeti za puško, ali nisi. Če nisi, pa si sicer iskreno za stvar Osvobodilne fronte, se bomo pač pogovarjali s teboj, da te prepričamo, toda ne dolgo in tudi ne z neskončno mero potrpežljivosti. Kakor je kristalno čista zamisel osvobodilnega boja, tako mora biti hitra in čista tvoja odločitev. Dvoumljenja, slepomišenja, mešetarjenja tu ne more biti!

Moralo je biti konec avgusta ali v prvih dneh septembra 1941. leta, ko sva šla z Dolfom Jakhlom na prvi pogovor z Vilijem Švalom in Mirkom Pušlarjem na Pušlarjevem domu na Hudem. Prvi stiški in šentviški partijski aktivisti in hkrati aktivisti OF, s katerimi smo se v prvih mesecih snovanja Osvobodilne fronte praviloma sestajali vsako nedeljo, zlasti Jože Kovačič, Pepe Piškur, Franc Zupančič in še nekateri, so nam namreč poročali, da Vili Šval in Mirko Pušlar nekoliko »zavirata« in »svarita« pred pretirano zagnanostjo v oboroženo vstajo, ki smo jo tako zaverovano in strastno utemeljevali na vsakem sestanku.

Pogovor v Pušlarjevem sadovnjaku je trajal celo popoldne in je bil z vsako uro vse bolj napet in razvnet. Nismo prišli čisto skupaj. Jakhla je predvsem vznemiril stoični mir, s katerim je Vili Šval zavračal njegove utemeljitve po nujnosti takojšnjega oboroženega boja, ki se mora dnevno stopnjevati in se spreminjati v resnični spopad ljudstva z okupatorjem. Navsezadnje se Dolfe ni mogel več obvladati — sicer je bil zelo vnetljiv in nervozen — pa je planil in začel prav kričati na oba, češ da sta oportunisti in saboterja...

To seveda ni bilo prav in se jima je brž opravičil, ko se je pomiril. Razšli smo se kot sobojevniki, ki pa vendarle še niso našli povsem skupnega jezika. Na seji okrožnega komiteja smo ugotov-

čili, da bomo morali vplivna »zaveznika« v Stični še potrpežljivo prepričevati o pravilnosti začrtane poti.

Pa sta nas vseeno po svoje »preliscičila«!

Drugo nedeljo po tem razgovoru — kot je ugotovljeno, je bilo to v nedeljo, 14. septembra 1941 — je bil predvsem na pobudo Vilija Švala in Mirka Pušlarja v kraju Jurčičevega Deseta brata pri razvalinah gradu na Kravjaku pri Muljavi sestanek poveljnih organizatorjev Osvobodilne fronte z območja Stične in Krke in ob prisotnosti predstavnika vodstva Osvobodilne fronte iz Ljubljane Jožeta Rusa so oblikovali tak okrožni odbor OF Stična: Mirko Pušlar, predsednik, člani: Jože Kosec, krojač iz Ivančne gorice, Jože Kovačič, Franc Poljanec, Vili Šval, blagajnik, Edo Turnher in Franc Zupančič. Ko je odšel oktobra 1941 Jože Kovačič v partizane v stiško četo, ga je v okrožnem odboru OF zamenjal Jože Šeme, namesto Franca Poljanca, ki je bil novembra 1941 aretiran, pa je prišel vanj Venceslav Winkler, učitelj s Krke (glej: Cudežna pomlad, str. 16).^{*} Okrožni komite v Grosupljem, ki je bil prav takrat sredi priprav za ustanovitev okrožnega odbora OF Grosuplje, ki bi bil seveda pristojen za celotno takratno grosupeljsko okrožje, torej tudi za stiško območje, je bil postavljen pred dejstvo, da so se tam pač po demokratičnem postopku odločili za »osamosvojitve«. Ni kazalo drugega kot to, da smo

grenko pililo, ki sta nam jo domiselno zvarila Šval in Pušlar, da bi se v Stični »otresli« nadležnih in prenapetih komunistov z Grosupljega, z najlepšim obrazom pogoltnili.

Pri nadaljnem sodelovanju so bile še težave, toda do kakšnih usodno ostrih nasprotovanj ni prišlo.

Na spomlad 1942, ko so se nakazovali na obzorju prvi znanilci splošne vstaje, ki so nedvoumno potrjevali pravilnost dotedanje usmeritve narodnoosvobodilnega gibanja pod vodstvom Komunistične partije, je Mirko Pušlar nenadoma umrl, Vilija Švala pa so Italijani aretirali nekaj dni zatem, ko sva se v gozdiču pri Črnelem pod Ivančno gorico dogovorila, da bo v kratkem tudi on odšel v partizane in se nam pridružil kot član okrožnega odbora OF Stična kot poklicni aktivist Osvobodilne fronte.

Po tem, kar sem povedal, se mi je torej zdelo primerno predlagati, da počastimo tridesetletnico naše vstaje tudi tako, da priporočimo vsem, ki bodo z odgovornostjo in spoštovanjem še pisali ali govorili o tistih velikih dneh, da si bodo vselej prizadevali govoriti in pisati resnico in samo resnico.

^{*} Po ponovnem preverjanju trdi Franc Zupančič, da je bil prvi okrožni odbor OF Stična 1941. leta sestavljen takole: Mirko Pušlar, predsednik, člani pa: Jože Kovačič, Franc Poljanec, Vili Šval in Franc Zupančič. Jožeta Kovačiča je po njegovem odhodu v partizane zamenjal Jože Šeme, Franca Poljanca pa za krajši čas Venceslav Winkler, nato pa Edo Turnher.

Pismo z onega sveta

Franci Lakovič

*Pismo pišem iz globeli,
kjer počivam, dragi brat,
padel sem nekoč pod streli
ko prostost sem šel iskat.*

*Zdaj so pota včasih kriva,
zanje, brat, jaz nisem pal,
vsak, ki mrtev tu počiva,
pota ta bi rad zravnal.*

Nacetu Horvatu-Imretu v spomin

Ferdo Godina

Šele tedaj, kadar za zmeraj odidejo naši prijatelji, se prav zavemo, da bo treba oditi tudi nam. Ta čas prihaja. Prijetno jesensko sonce je varljivo. Za njim nastopi v nočeh mraz, ki neizprosno pokončuje, čemur sonce še daje upanje in kar še kliče k življenju. Zdi se mi, da je tako tudi z nami, ki smo prišli na vrsto, da odidemo.

Naše generacije odhajajo pravzaprav že petindvajset let. Toda mi se tega dobro zavemo šele takrat, ko se poslavljamo od najdražjih prijateljev. Takrat se resno vprašamo: »Kdo bo sedaj na vrsti?«

Našim generacijam usoda ni bila naklonjena. Naložila nam je najstrašnejše trpljenje, fronto na vsakem koraku naše zemlje. Fronto proti nemški, italijanski in madžarski soldateski. To našo zemljo so potem naše generacije morale posejati z grobovi in napolniti taborišča smrti na Madžarskem, v Italiji, posebno pa v Nemčiji.

Zdaj, ko smo položili v grob našega dragega Naceta Horvata-Imreta, velikega junaka, moramo vse to povedati. Moramo povedati zato, ker je grenko pot slovenskega ljudstva skozi fronte in taborišča tudi on prehodil. Prehodil jo je s čistim srcem, z velikimi ideali v lepše življenje; prehodil je to pot brez sence preračunanosti za svoje osebne koristi in kar še moramo posebej poudariti, prehodil jo je z izrednim pogumom.

Prekmurje je slovenskemu in jugoslovanskemu boju dalo dva velika junaka. Prvi je Stefan Kovač, drugi je Nace Horvat-Imre. Čeprav nista vedela med vojno

drug za drugega, ju je vendar nekaj družilo. Oba sta bila neizmerno pogumna in vešča vsak na svojem področju. Kovač na političnem polju, Nace pa kot izvrsten vojaški poveljnik. Kakor je znal Kovač genialno združevati vse, kar se je v Prekmurju in v Slovenskih goricah upiralo okupatorju, tako je znal Nace Horvat voditi enote, ki so mu bile zaupane, in to na Notranjskem, na Rogu, na Dolenjskem in končno kot sloviti komandant bataljona v Tomšičevi brigadi, kot sloviti komandant bataljona v štirinajsti diviziji na Štajerskem, kjer mu bo zgodovina gotovo dala mesto, ki ga je Imre zaslužil.

Opozoril sem na Imretovo junaštvo in njegovo vlogo v naši narodnoosvobodilni vojni v knjigi »Spomini na partizanska leta«. Vendar je bilo vse tisto premalo. Najbrž nisem storil prav, da nisem njegov lik in njegov pomen za NOB temeljito obdelal, kajti kot vojaška osebnost je bil Nace izjemen.

Živo se spominjam, kako sem se ob neki priložnosti mudil v njegovi enoti in je okrog nas stiskala obroč italijanska vojska. Z velikim zaupanjem smo zrlí v Imreta, ki je z izredno vojaško veščino razmeščal čete, prebil obroč in s svojim znanim nemirom skrbel, da ne bi izgubljal svojih fantov. Mnogo ljudi je med vojno z zaupanjem polagalo Nacetu v roke svojo usodo. In velik je tisti, ki zna modro ravnati z življenji drugih. Tak je bil Nace. Zanimiv je bil njegov bataljon. Mogoče že kar simbol za naše vojskovanje.

Moji spomini nanj ne segajo samo v medvojni čas. Poznala sva se že v stari Jugoslaviji. Stanovali smo v isti hiši. Koliko večerov sem preživel z njim, njegovo ženo Francko in malim petletnim Petrom! Rad je prihajal med nas tudi Nacetov brat Miha, ki je bil tudi delavec in je padel leta 1942. Tedaj smo mislili, da bomo vrgli svet s tečajev. Zato smo bili pripravljene na žrtve in po letu 1941 bi žrtvovali tudi svoja življenja. V tem zanosu in entuziazmu je skušal vsak plemenititi naše skupne ideale s tem, kako naj bi bila urejena človeška družba pri nas, da bo zavladalo zadovoljstvo, sreča, pravica in resnica. Sleherni človek je takrat skušal doprinesiti k tem idealom svoj dragoceni prispevek.

In tako je bilo 1941. vsem nam v hiši, kjer smo stanovali, jasno, da je to novo življeje pred nami. Le mali Peter ni mogel razumeti, zakaj je neko noč izginil stric Miha in ga ni več nazaj, in zakaj je izginil njegov oče in ga tudi ni več nazaj.

Ko sem se v prvih dneh ob koncu vojne 1945 vrnil v Ljubljano, sem našel Francko in Petra objokana. Slišala sta, da je Nace umrl v nemškem taborišču.

A Nace se je vrnil. Preživel je potem vsa leta v nekakem zatišju, in tako rekoč pozabljen, kakor da je njegov čas napočil leta 1941 in se končal leta 1945. V tistih štirih letih je Nace napravil svoj življenjski vzpon.

A Ljubljana mu je po vojni postala pretesna. Vleklo ga je domov med njive in siromašne hoste, kjer se vrstijo pomladi in poletja, kamor pride jesen s svojim soncem. Nazadnje je prišla ta jesen, toda z varljivim soncem. Mraz je uničil življenje Nacetu, ki je v vojni vihri tolikokrat gledal smrti v oči in ki je videl umirati toliko ljudi. Težko je šel, kajti rad bi živel, rad bi ostal med svojimi dragimi, ki jih je tako iskreno in toplo ljubil.

Naceta smo pokopali. Spomin nanj pa bo ostal in generacije, ki bodo prišle za nami, bodo vedele pripovedovati, da se je v Rakičanu rodil junaški partizanski komandant in dober človek. Zato slava njegovemu spominu!

O humanizmu in človeški pameti

Vtisi

Vladimir Ognjev*

Zapisi

Želel sem napisati povest z dolgim naslovom, čeprav je sama povest kratka. Kratka, kakršna je tudi naša krhka pamet.

Neke lepe jeseni sem bil v Jugoslaviji. Zbiral sem snov za knjigo o poeziji slovenskih držav in se udeležil vsakoletnega tradicionalnega srečanja.

Tema mednarodne diskusije se je glasila HUMANIZEM — AGONIJA ALI RENESANSA?

Priznam, da me je že sama tema presenetila. O kakšni agoniji humanizma bi naj govorili pisatelji... ljudje, poklicani živeti in pisati prav zaradi tega, da bi ljubezen do človeka, zaupanje v njegove sile in razum nikdar ne ugasnile. O čem bi mogli razpravljati... grobarji in porodničarji?

Sicer pa, sem si rekel, saj bomo videli! Navsezadnje so tudi mlinski kamni izdelani iz iste snovi kot nagrobne plošče. Poslušajmo.

Pa že prvi dan se mi je zdelo, da sem zašel na kongres psihiatrov in ne pisateljev: o človeku so govorili kot o bolniku, o nepolnovrednem subjektu s prirojenimi lastnostmi do rušenja in zla. Istega mnenja, žal, so bili mnogi. Iz besed intelektualcev iz Italije in Jugoslavije sem razbral še nekaj: humanizem naj bi bil le lepa bajka, nekakšna religija za ateiste, tolažljive sanje, iluzije, nekaj kar vodi do samoprevare. Nekdo je govoril o minuli vojni, o fašizmu, o smrtnih celicah, kjer so uničevali ljudi s smrtnimi plini. In vse bolj in bolj je bilo razumeti, da ni fašizem (ta izprična tvorba na telesu človeštva) kriv, da je zemlja nosila Hitlerja in njegove množične izrodke, pač pa sama človeška narava. Ves razgovor se je sčasoma zastrl z nekakšno surovo, zlovesčo meglo, v kateri se je vse cepilo, kjer so se obrisi izgubljali...

Takrat sem se domislil njene slike. Deklica z lepimi potezami in velikimi, temnimi očmi. Ime ji je bilo Franja. Pravili so mi, da je odšla v partizane kot študentka medicine, da bi pomagala ranjenim. Ko je

prvič morala žagati nogo živemu človeku, je jokala. Tistega zvoka ni mogla nikdar pozabiti: zvoka žage in zvoka kosti, ki se pod njo vdaja.

Pa še nekoga sem se domislil — Metoda. Danes priletnega belolasca s tresočimi rokami. Pravil mi je, kako so Nemci privezali njegovo ženo prav tukaj, vidite? K temu drogu so jo privezali in naperili puške v njeno lice. Žena pa me je gledala. Z očmi mi je dopovedovala, naj vzdržim, naj ne izdam skritih partizanov.

Ah, kaj! Pa tudi njegove roke takrat še niso drhtele. Niso drhtele, ko je ponoči prenašal težka nosila strmo v hrib. Ves čas ob ledenomrzli vodi. Od skale do skale. Kolikokrat mu je drselo pod nogami, da je komaj lovil ravnotežje. Ah, kako je bila voda ledena, še zdaj ga strese! Ko sem se vračal, pripoveduje dalje, sem si dolgo izpiral kri z rok, da me ne bi izdala.

Od žene? vprašam in se zgrozim.

Ne, se nasmehne Metod, moja žena je v kuhinji. Tista je, ki nam je pravkar postregla z vinom. Od ranjencev sem bil krvav. Vso noč sem jih nosil v bolnišnico. Drugega za drugim. Ves čas do gležnjev in čez v vodi.

Da?

Seveda, saj bi sicer Nemci po sledi spustili pse-gonjače. No, ženo pa so le preplašili in odšli. Nobenih dokazov niso imeli, sumili pa so.

Zakaj ranjence...

Ranjence sem skrival tukaj v Logu. Tukaj je bila javka. Potem pa smo jih nosili v Franjo. Včasih so mi pomagali kmetje, včasih žena.

Kam ste jih nosili? V Franjo?

Da. Bolnišnica nosi ime zdravnice Franje Bojčeve. Pozneje Bojč-Bidovec, ko se je omožila s partizanom. Prav tule v tej sobi, prav za to mizo je bila svatba. Skrivaj, seveda. Tudi prepevali smo, čeprav polglasno. Kako sem naletel na to čudovito zgodbo? Takole.

Najprej smo se napotili iz Ljubljane do Cerknega. Ves čas v strmih serpentinah vse do prevala, kjer smo se za hip ustavili.

* Avtor tega sestavka je sovjetski pisatelj, ki je bil nedavno na obisku v Sloveniji.

Daleč spodaj, v globoki dolini, se je belilo mesto Cerkno.

Navzdol je šlo hitreje.

Serpentine nas same porivajo navzdol, nakar krenemo v desno in že smo na cesti, ki vodi proti Logu. Tu živi Metod. Zdaj vem že precej več o njem. Vem tudi, da je spremljal doktorja Volčjaka iz 9. partizanske brigade prav do sem. Prav do ozkega kanjona, na dnu katerega teče potok. Zgoraj, visoko nad nami, se modri krpa neba.

Tu jih nihče ne bo staknil, je zagotavljal Metod.

Doktor se je zaskrbljeno oziral na vse strani. Z desne in z leve so štrlele previsne stene, potok se je divje zaganjal navzdol, mestoma že kar v besnečih slapovih.

Saj jih moramo zavarovati, je trmasto vztrajal Metod. V stenah bomo izklesali votline, jame, saj bo šlo! Ponoči bomo prinašali zdravila in hrano. Sam bom.

Leta 1943., po kapitulaciji Italije, so v Cerknem organizirali Ljudski komite. Metoda so kmetje imeli radi. Bil je pravičen in mnogo je vedel. Poprej je želel študirati medicino v Bologni, kamor so hodili primorski Slovenci pod Italijo. A že po letu dni se je moral vrniti domov, da bi očetu pomagal gospodariti. Ostal je v Logu.

Oziram se naokrog: pristava ob robu gozda, hiša ob vodi, v rebri čebeljak. Nekje v bližini žubori potok. Mirno in lepo.

Tudi danes tako.

Gremo?

Rinemo v strmino in s podplati mešamo velo listje. Skale so mokre, drsi. Visoko nad nami se stikajo krošnje dreves. Ob poti stara kolnica, senik, kjer so ležali ranjenci, javka, brv čez potok in ruševine starega mlina. Med vojno se je steza ustavila tu, ob mlinu. Od tu dalje je bilo treba broditi ob potoku navzgor. Res? Z roko otipam vodo, ki je ledena. Trudim se vzdržati kar se da dolgo z roko do zapestja v vodi. Sramujem se, da bi roko izvlekel. Zakaj Metod je brodil po vodi jeseni in pozimi.

Ko je nekoč žena nosila zdravila, ji je spodrsnilo, se spominja Metod, malo da je nisem udaril! Razumete? Zdravila! Še pomisliti nismo smeli, da bi se zmočila!

Pa zdravje?

Metod ima strahoten revmatizem. Mučne bolečine ga prebujaajo sredi noči...

Spet sedim v dvorani, kjer pisatelji razpravljajo o humanizmu. Nekdo govori o Kristusu, religiji. Čeprav je šel Kristus po vodi, kakor po suhem. Metod pa je trpel, ko je do kolen brodil po vodi... Kristus je razdelil hlebce kruha in nasitil lačne. Koliko bolj se je izmučil Metod, ko je dan za dnem prenašal hrano ranjencem! Noč za nočjo je stopal v strmino in brodil potok. On, Metod, stari domačin, prostovoljni Sizif, ki je spet in spet iz dneva v dan načenjal isto težaško delo. Oh, ne, saj njegovo delo

je bilo povsem drugačno, imelo je svoj določen smisel: življenje je reševal!

Nobene hvale, prosim! Metod ni iskal nobenega priznanja. Njega je silila zavest, srce ga je gnalo, da je pomagal. On *ni mogel drugače*.

In kaj sploh je humanizem, če ne prav: čustvo, ki živi v nas samih? Čustvo dobrega, prizadetosti, sočutja do soljudi? Kdo trdi, da je to čustvo v nas zamrlo? Saj humanizem — to je ptič Feniks!

PTIČ FENIKS — je bil tudi naslov mojega referata na beograjskem srečanju pisateljev. Med drugim sem tudi rekel, da krize v življenju poedincev, družb in narodov niso nič novega. Od nekdaj že jih poznamo. Tudi danes. Čeprav danes ne preživljamo krize humanizma, pač pa krize **ABSTRAKTHIH FORMUL**. Kdaj že so se rojevale pesimistične teorije! Odkar stoji svet! Od pamtikeva že je nekje nekdo... in vendar: uspelo nam je ohraniti zaupanje v človeka in v njegova upanja. To ni nič novega.

Če danes to zaupanje kdo pokopava, so to naduti intelektualci, ki so si enotni, da je humanizem prevara človeštva, da je zamisel, ki človeka razorožuje, ki ga odvrča od realnega življenja. Nas je pa tudi nekaj, ki mislimo povsem drugače.

V Ljubljani sem srečal zdravnico Darinko, zdravnico barake bolnice Pavla. Pravila mi je, da sta bila v sestavi partizanske brigade dva ruska bataljona. To so bili vojaki, ki so jih Nemci zajeli in so pozneje pribežali v Jugoslavijo iz nemških taborišč.

V idrijskih gozdovih v partizanski bolnišnici se je zdravil tak mlad, pribegli ruski ujetnik. Vasja je bil komaj sedemnajst let star. Nihče ni vedel, kako se je znašel med njimi. Vsi so mu pravili »sin polka«.

Neke noči, ko je Darinka nadzorovala barako, je slišala, kako se Vasja zaman trudi, da bi v vzglavju udušil bridko ihtenje. Stopila je k njemu. Pokazalo se je, da ima Vasja rojstni dan...

Ah, nič, je odvrnil, spomnil sem se, kako daleč sem zdoma... mama mi je navadno na ta dan spekla pirožki...

Darinka je brez besed zavila nekaj suhih hrušk v polo papirja in ovoječek zavezala z lično pentljo iz bolniške gaze. Zunaj, pred barako je nabrala nekaj zakasnelih cvetic in jih zataknila v pentljo...

Vse najboljše, Vasja!

Vasja še besede ni spravil iz sebe od prijetnega presenečenja. Nu, što vji...?

Nazadnje se je oklenil Darinkine desnice in bled od razburjenja, s priprtimi očmi od pritažene strasti, izdavič. Nikdar in nikoli ti tega ne pozabim! Povrnem ti blago misel, povrnem! Brž ko se vrnem na fronto ubijem fašista — ubijem, vzamem mu zapestno uro in ti jo prinesem. Obljubim.

Mogli bi se zgroziti ob pomisli, da komaj dorastel otrok obljublja nekaj tako trdosrčnega, kajne? A življenje je tudi tako. Prav posebno v vojnem času...

Zakaj humanizem ne pozna samo idilične situacije. Vasja bo ubil človeka, da bi se oddolžil Darinki. Vasja nima druge možnosti, da bi ji pokazal svojo hvaležnost za prejeta dobroto. In dobroto vračamo z dobroto — to je zakonitost humanizma. To je tudi poglavitno, to je vse.

Humanizem ni samo lepota duše ali sentimentalni izliv. Ni samo slovesna ljubezen do sočloveka. Humanizem je tudi borba, žal, ne vselej taka, kakršno bi si želeli. In vendar. Humanizem nam omogoča, da v najbolj črni noči ne izgubimo upanja, da vztrajamo v dobrem ne glede na dejstva, ne da bi si prikrivali resnice, ne da bi odvracali oči od gnojnih tvorov na telesu sočloveštva.

Zdravnico Darinko sem srečal slučajno. Kakor v detektivkah. So pač stvari, ki se včasih človeku primerijo...

Noč. Idrija. Prepozen sem bil, da bi si ogledal Muzej, ki je bil zaprt. Razočaran sem se odpravil nazaj v Ljubljano praznih rok. Nedaleč od mojega avtomobila je stala gruča Italijanov. Očitno so se nad nečim razburjali, kot je bilo razumeti iz živahnega gestikuliranja, tako podobno pravim Italijanom. Mož, žena in dvoje otrok je postajalo ob malem fiatu in še vedno živahno razgovarjalo. Razumel sem, da so prišli v Idrijo z istim namenom kot jaz. Hoteli so si ogledati Muzej. Slišal sem tudi ime zdravnice Darinke. Kazalo je, da jo je hotel Italijan obiskati. Z nasmehom in kretnjami sem se skušal z Italijanom sporazumeti. Tudi sam sem hotel v Muzej. Tudi mene zanima zdravnica Darinka. Oh, oh, se je razveselil Italijan. Io, partigiano! je veselo vzkliknil in brž zavihal hlačnico in mi kazal brazgotino na goleni. Ko je drugič imenoval zdravnico Darinko, se je oglasila moja spremljevalka, ki je že sedela pri volanu. Če želite, je rekla in vtaknila glavo iz okenčka, vas popeljem k Darinki, dobro jo poznam! Mogli bi pa tudi poiskati najprej ravnatelja Muzeja tovariša Jurija, se strinjate?

Napotili smo se torej k Muzeju.

Noč je bila tiha, mirna. Pod luninim svitom smo se napotili v strmi breg. Na vrhu uličice je brlela svetilka.

Muzej. Na dolgem lesenem hodniku smo postali. Vztrajno žvižganje je le nekoga priklicalo iz teme. Deček, še vedno v temi, je rekel odločno, da gre po očeta. Počakajte.

Ravnatelj Muzeja, bivši partizan Jurij, nas je rade volje popeljal po dolgem hodniku, poznavajoč s svežnjem ključev. Odklepa. Vstopimo.

Šele ko prižge luč opazimo, da smo v veliki, hladni dvorani. Vsepovsod eksponati:

maketa Slovenskega Primorja, geografske karte, različno orožje in risbe partizanskih umetnikov.

Hej, se zdrcne nenadoma ravnatelj Jurij, ki je že nekaj časa nepremično motril Italijana, hej, da niste slučajno Mentasti???

Italijan začudeno pritrjuje.

Jurij plane nad Italijana in ga radostno objema. Smeje se njegovemu začudenemu pogledu.

Vse kaže, da je Italijan Mentasti italijanski partizan-umetnik, za katerega so menili, da ga ni več med živimi, ker se po vojni ni več oglasil.

Maketo bolnišnice Pavla so izdelali samo po risbah Mentastija, zakaj bolnica je bila povsem porušena med nemškimi bombardiranjem.

Tako.

Dolgo in živahno smo se pogovarjali in se izgubljali v spomine. Drug drugega smo prekinjali, prehitovali... Jurij in Mentasti sta imela mnogo skupnih spominov, mnogo skupnih prijateljev. Takrat sem ponovno slišal povest o Rusih...

... ne, ne, je kričal Jurij, *morate* se zglasiti še pri zdravnici Darinki, *morate*! V brigadi sta bila dva ruska bataljona. Nekdo od ruskih je Darinki podaril rusko žličko, zapomnite si to, vprašajte jo, saj se bo spomnila!

Pozneje smo si ogledali risbe umetnikov-partizanov. Tihó smo stopali po dvorani.

Vito Globočnik: Jama v kateri ljudje čakajo na smrt. Nadnjo noge Nemcev. Skornji, ki prerastejo v simbol.

France Mihelič: Lobanja konja z velikanskimi očesnimi duplinami.

Nikolaj Pirnat: Slika imenovana »V mladosti«. Drobná deklica, ki pada k mlademu partizanu z brzostrelko vred. Kakšna risba! Skrivljen portret — simbol krhkosti. In cvetlice. Cvetlice upanja.

Naenkrat zaslišimo za seboj metalni tresk in tra-ta-ta-ta brzostrelke. Ozremo se. Jurijev sin in mali Italijanček ležita za vojnimi eksponati in ciljata drug v drugega izza brzostrelk.

Neugodno nam je.

Saj nič ni, igrata se, se v zadregi zasmeje Jurij.

K zdravnici Darinki prispemo šele okrog polnoči. Pogovarjamo se. Med pogovorom si je Darinka nekajkrat, skrivaj, obrisala oči. Obisk jo je presenetil in ganil. Da. Leta nikogar ne pomladijo, a kakšna radost uživeti se ponovno v mlada leta. Trenutno govorimo, utapljamó se v lepoto tistih časov. In že držim v rokah rusko žličko. Darinka se trudi, a nič več se ne spominja tistega ruskega vojaka. Ni bil edini, veste, izreče kot v opravičilo. Da nimam še kaj iz tistih časov? reče in brska po predalu. Ah, saj res! In mi moli beležnico. Lično, ročno vezano v rdečo padalsko svilo.

Počasi obračab liste. Tu so zabeležene slovenske pesmi, ki so jih tedaj prepevali. SVOBODA JE ZLATA, SVOBODA JE VSE, ZANJO SE BORIMO, ZANJO VSAK NAJ UMRE!

Razumljivo tudi brez prevoda.

Pa stihl slovenskih pesnikov: ŽUPANČIČA, KAJUHA, KLOPČIČA, BORA, UDOVIČA. Pa ruske pesmi. Koliko jih je! Tu je znana KATJUŠA po besedilu Mihaila Isakovskega, pa spet ruske narodne.

In tule — stihl nepoznanega ruskega partizana. Res so napisani naivno, mestoma nespretno, ne vedno povsem pravilno — a kakšna duševna sila je v njih, kakšna vera v domovino, v zmago nad fašizmom! In podpis: v zahvalo in spomin mladi zdravnici Darinki od ranjenega ruskega partizana: ZELENSKI DIMITRIJ KIRILOVIČ. V trajen spomin.

V snegu kot v postelji v tujem kraju spim, mi smreke šepetajo, sladko spavaj, sin! (Bajuški-baju).

Kako to, da se je domislil stare ruske uspavanke? Pesem, ki mu jo je kdo ve kdaj pela mati... Volga. Ob okencu škriplje zibka na zanke. V peči pokajo polena in toplota materinih besed se razliva s toploto domačega ognjišča...

Če bom mile sreče, živ bom šel nazaj, v domovino svojo, v svoj domači kraj!

Ne vem, ali se je Zelenski vrnil domov. Dolej nisem še mogel tega ugotoviti.

A Darinka bi želela obiskati Rusijo. Prav srečna bi bila, pravi, tako sem vzljubila vaše ljudi. Bili so pravi junaki. Spominjam se, da se je nekdo prostovoljno vrgel pred brzostrelko, da bi se ostali prebili skozi sovražnikov obroč. Bil je visok fant, najmanj dva metra visok... Kako smo mu že pravili, kako? Darinka se trudi, a ne spominja se več.

Razumljivo. Pozabiti je svojsko človeškemu spominu, spominu enega samega človeka. Posebej še, če se ta človek vojuje, če je ranjen, če ga življenje ne péstuje. Taka reč je razumljiva. Na kar mislim je oni drugi spomin — spomin pokolenja...

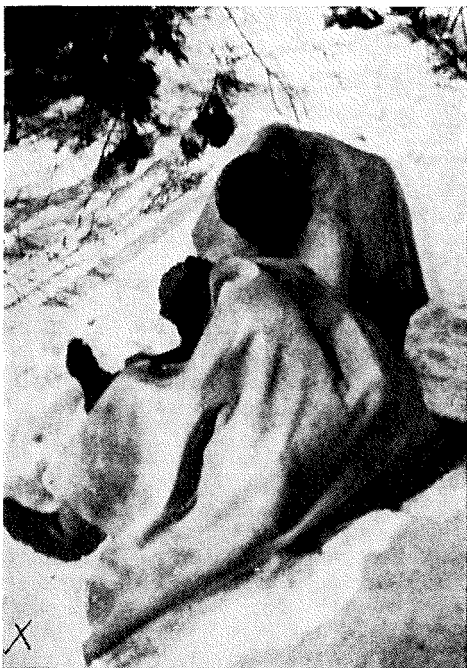
Neki pisatelj mi je pripovedoval zgodbo, ki me je globoko prizadela in razžalostila.

Umetnik starejše generacije, ki je bil sam partizan, je na ulici srečal znanca in na vprašanje, kako je mogel dovoliti, da njegov lastni sin, mlad pesnik, piše pesmi v katerih se norčuje iz partizanstva, je znanec samo skomignil z rameni in trudno odgovoril: kaj pa moremo dandanes sploh storiti?

Hlače bi mu slekel in ga naklestil!

Sovjetski filmski režiser Grigorij Čuhraj je režiral umetniški film SPOMIN. Prepoval je mnoge evropske dežele in intervjuval ljudi: Kaj veste o Stalingradu? Kaj mislite o fašizmu?

Dobival je najbolj različne odgovore. Na žalost je mnogo mladih ljudi samo zmignilo

Na smrt utrujenim in lačnim je tudi v snegu prijeten počitek...

z rameni bodisi ravnodušno ali ironično, češ, le komu naj danes vse to še kaj pomeni?

V revijah in časopisih mladih Ljubljancov je mnogo seksa, pobalinstva, mode, senzacije in anarhije. Mnogo fraz, a silno malo duše in srca. Malo je zares globokega in vrednega.

Ob takih pojavih bi se bilo treba pogovoriti, diskutirati, pa tudi kričati na ves glas! Marsikateremu bi bilo treba sleči hlače in mu jih pošteno naštet po nagi! kot mi je pravil moj znanec, slovenski pisatelj. In če tako govorim tudi mislim, da bi bilo naivno pričakovati, da bi mogli mlade ljudi, ki so se odtrgali od naših izkušenj prepričati le z besedo, pa če še tako vehementno! Res je, da so vsakomur potrebne izkušnje, a bog ne daj, da bi bile njihove izkušnje tako krvave, kot so bile naše!

Skepsa in cinizem sta najbolj razjedajoča elementa današnjega »modernega« pogleda na svet. Mlad pesnik je napisal:

Don Kihot je šel v nebesa in razbil leteče krožnike. Sančo Pansa lovi muhe.

Poezija se imenuje KOZMIČNI DON KIHOT.

Razumem, kaj je rodilo te stihe. Svet, prepoln ostrih, kričavih protislovij. Človeštvo, ki rine z enim bokom k zvezdam, medtem ko tiči z drugim še vedno v kameni dobi.

Nekdo rine v kozmos, drugi lovi muhe in si jih celo tlačil v usta.

A kaj nam pove taka ugotovitev? Ali je taka »plitva filozofija o globokoumnih vprašanjih« (kot se je izrazil Majakovski!), ki ne upošteva napredka človeštva v celem, sposobna vzbuditi v avtorju vsaj, če že nič drugega, čustvo spoštovanja do samega sebe?

Na simpoziju v Beogradu je pameten pisatelj, pravzaprav klasik, trdil, da ima humanizem toliko podob, kolikor etap prehodi zgodovina kulture. In to je, seveda, res. Vendar pa so podobe kaj različne. Zakaj so tudi krinke, ki sličejo obrazu, a zavoljo tega še ne postanejo človeški obraz!

Mladi, zelo nadarjeni poet in kipar mi je pokazal svoj »shaw«, Goli, živi modeli. Moški in ženska v jogi poziciji, zelo blizu intimnega akta.

Vprašal sem ga, kaj je hotel s tem izraziti.

Lepo plastiko človeških teles, mi je odvrnil. Kratko razmislil in še dodal: plastika, ki jo preveva misel.

Ne vem, sem ga zavrnil, jogijec, ki vztraja v svojih pozicijah se povsem podreja duhu.

Vi vidite pokvarjenost tam, kjer jaz vidim osvoboditev telesa... tako nekako me je prepričeval mladi genij. In da umetnost je sploh intuitivna in da ni nujno, da karkoli izrazi ali pomeni. Obžalujem ga!

Zakaj vselej sem ogorčen, če na razstavi zagledam rogoznicu z luknjami namesto slike, ali gole mlade ljudi, povezane s tra-

kovi surovega testa... pojavna oblika sodobne skulpture!

Sicer pa razumem za kaj gre. Ne za slikarstvo ali kiparstvo in ne za kulturo, za človeka gre. Naj bo pameten in ustvarjalen ali pa poneumljen in beden, tak, ki leze nazaj k opičjemu izvoru. In tudi razumem, da je podobno bolno in blazno pačenje kulture nekomu potrebno. Vsem, ki želijo odvrniti človeka od resnično človeške poti.

Nehote se vračam k spominom. K tistim, ki ljudi mojega pokolenja prijetno grejejo... ali pa tudi žgo. Zakaj videl in nagledal sem se smrti.

Jam prepolnih komaj dobro ohlajenih trupel. Bolj grozljivih in pošastnih od zloglasnih taboriščnih peči.

In vendar. Vkljub vsemu še danes srečujem ljudi. Franje, Darinke, Vittorie Mentastije, Jurije, Metode in njim podobne, ki prenašajo štafeto plemenitosti. Ki so živi primer resničnega humanizma.

Človek mora spoštovati človeka v sebi.

Življenje se, seveda, razvija, menjava podobo, sili nas, da gledamo v svet vse bolj trezno, nemara bo religijo zamenjalo znanje, ki bo vse bolj in bolj terjalo svoj prav. Kriteriji humanizma pa se ne spreminjajo. Če jih bomo ohranili človeštvu, bomo tudi ohranili kulturo, ohranili bomo sebe kot človeški rod.

... da ne bi pisatelj tega mogel razumeti...?

Poslovenila Nada Kraigher

Avtor »Zimske podobe« je Jože Kerenčič, organizator osvobodilnega gibanja v Slovenskih goricah. Nemci so ga ustrelili 27. decembra 1941 v Mariboru

Zimska podoba (odlomek)

Jože Kerenčič

Kadarkoli je bil poleti Kromarjev študent doma, se je potikal med polji in sanjaril. Na Dravo, ki je tekla doli v ravneh, se je hodil kopat, prihajal je k fari med učitelje, mnoge ure pa je preedel pri knjigi. Pozimi je ostajal doma. Snega ni ljubil, zakaj bil je izmed onih, ki so jim dobri zimski čevlji daljni sen in je želel le tople obleke in perila. Drugače pa se ni mnogo izpremenilo. Vse je bilo kakor poleti, le precej oguljena zimska suknja ga ni mogla greti. Tako je občutil mraz.

Pozimi so pri Kromarjevih zmrzovali. Ko se je burja lovila okoli oglov, je udirala skozi sleherno špranjo v hram, in to ni bilo težko. V oknih je bilo že mnogo šip počenih, druge je nadomestila lepenska. Skozi kuhinjo se je večno sprehaljal mrzel slap od okna v shrambo in na podstrežje, ali pa se je vrtinčil skozi oba dimnika.

Primanjkovalo je drv, ne le pri Kromarjevih, tudi drugod; marsikje so zmr-

zovali. Šum je tam okoli mnogo, cele planjave so jih. Najlepše so na grofijah, ormoški in dornavski, pri kloštru, in največja, ki na vzohu lega na ravan, Želena, je državna last.

Kromarjevi so kurili v kuhinji ves dan, zvečer pa malo v zadnji sobi. Ko so legali, so občutili dim in smrad, potem so se nanju navadili. V študentovi sobi niso kurili. Vsi domači so se gnetli podnevi v kuhinji. Bilo je zatohlo. Oče in brat sta zdaj pletla košare, zdaj delala zobce za zobače, ostali so opravljali, se hodili iz mrzlega gret, se razgovarjali in tudi preekali.

Študent, ki se je vrnil utrujen, z željami, da bi se doma sprostil in se spočil, ni nameraval študirati. V tej okolici bi tudi ne mogel. Pač pa se je čisto nagonsko predal nežnosti in obzirnosti domačih. Zjutraj je dolgo polegal. V postelji je bilo prijetno toplo, mati je bila vsa raznežena in mu je nosila v posteljo zajtrk kakor bolniku.

Neko jutro se je z odporom zavedel svojega poležkavanja. Očital mu ni nihče, prišlo je nenadno. Vznejevoljil se je na vse, ves dan je bil nemiren. Dopusča, da mu strežejo. Celu ugaja mu. Polega. Ze peti dan je doma. Nič še ni storil. Mislil bi kdo — domači tako mislijo —, da mnogo razmišlja, ko zjutraj polega. Vse je laž. Že dolgo ne zmore pametne in resne misli. Ni se znašel, odkar se je vrnil iz zapora. Kadar se poglobi za hip vase, se počuti trudnega v miselnih kompleksih, ki jim ne najde pravega izraza.

Polaščal se ga je nemir, ki mu ni našel opore ne v sebi ne pri domačih. Zato se je popoldne namenil k fari. Malo je kramljal z župnikom, dolgo se je razgovarjal z učiteljem o samih nebistvenih rečeh. Ko se je v temi vračal, je čutil isti nemir in tesnobo, vedel je, da je ta dan prav tako izgubljen kakor vsi ostali.

Doma so imeli temo. Starih dveh še ni bilo iz goric, kamor sta odšla po obedu. Študent je občutil mokroto v čevljih, a jima je vendar šel nasproti. Pot vodi onstran ceste v grapo, nato po rebri na greben, koder žde viničarije, potem v globoko dolino, kjer se steka ob treh gruntih s cesto.

Hodil je počasi. Zrak je bil svež, mrzel, pa poln zatišja pred novim snegom, ki bo padal na zmrznjeno. Hodil je stari- ma naproti in je razmišljal o ljudeh, o zemlji in o hišah, mimo katerih je hodil. Viničarije po grebenih so nizke, slamnate, vase pogreznjene, pri večini je mnogo otrok doma. Zdaj, ko je zima, ni dela. Nekateri možje drvarijo, hodijo sekati v grofovsko in popovsko za šibje in što-re, drugod se gnetejo doma. Včasih so koline. Tedaj je praznik. Mnogokje gladujejo. Iz hiš se kadi ves dan, mraza ne preženo ne štore ne šibje. Ko se zgosti mrak, se hiše pogreznejo v temo. Petroleja ni, trske se preveč kade, ljudje poklekajo in molijo rožni venec ali pa legajo in se polglasno razgovarjajo, prepri- rajo, otroci jočejo. Govore o svetu, mislijo na zadnjo vojno, na fronte, kamor se vrača marsikak grenak spomin. Zelo drago so plačali ti ljudje, ki žive, kakor so živeli dedi in pradedi, da so zvedeli za Galicijo in Karpate, Sočo in Tirole. Marsikod so možje pustili svojo kri, oni

pa, ki so se vrnil, so prinesli nazaj mnogo spoznanja o življenju v daljnih ravninah in gorah. Zdaj pač mislijo na vse to. Žene slej ko prej ne vedo mnogo ne o Karpatih in Galiciji, še manj o ruskih nižinah.

Ze nekaj let je od tega. Nič ni pozabljeno. Mnogi gledajo jasneje na vse to. Strahoma in polni groze mislijo na novo vojno, ki se bo nekje začela. Tako nekako so morda pred sto leti in še prej pod grofi ždeli v kočah, ko so bili po teh bregovih raztreseni bogataški hrami in kleti, koder so se dogajala grozodejstva, o katerih še danes mnogo govore. Takih grozodejstev danes ni več, drugače pa teče življenje kakor prej. Ljudje delajo slej ko prej isto, le svet je od tistih dob hudo porasel. Takrat se je raztezal od grofije do grofije, danes sega do Karpatov in čez v ruske nižine, sega nekam v Azijo in Ameriko. Ljudje prisluškujejo, se razgovarjajo, drhte, upajo, obupujejo, rastejo. Vsakdo ima še posebne skrbi. Alatiči ne, teh ni več. Koliba se podira, ves skrušen zeva izpod vrte strehe okenjak. Zadnji Alatič je nekje v tovarni. Nikoli ne pride v ta kraj. Pri Bolfenku je kup otrok. Lani je najstarejša umrla za jetiko. Dorasla je bila, letos bi se možila. Z njim bi poiskala viničarijo. Vzelo jo je, rešena je, tako ne bo otrok ne lakote. Vogrinec je sam. Hči služi nekje na jugu. Vedno dalje gre. Pred leti so govorili, da se bo tam omožila. Vrnila se je rodit otroka, moža ni prignala. Po dveh mesecih je otrok umrl. Stari in hči sta jokala, potem si je oddahnila in šla nazaj v svet. Daleč je. Včasih pošlje staremu kak drobiž...

Študent je prisluhnil pesmi, ki je zadonela po dolini. Predramljen iz razmišljanja je čul osamljen piskavi glas. Zdrznil se je. Bil je oče. V sinu je zaplala kri.

Stoodstotni vojni invalid Janez Kromar, bivši domobranec kraljevsko-cesarskega graškega regimenta, ranjen pri Gorlicu devetnajstpetnajstega leta spomladi, ko je Rus pod Brusilovim pritiskom na Karpate; Janez Kromar, žrtev za čast in slavo slaboumnega apostolskega cesarja itd., ki hodi zdaj že leta s cevko pod pazduho, skozi katero mu odteka

gnoj iz pljuč, je pel po bivši kraljevsko-cesarski cesti »von Polstrau bis Luttenberg«, ko se je vračal iz goric.

Študent je obstal. Starega je že slišal prepevati, včasih na štedilniku v kuhinji, često pa se je posiljeval v postelji, raztrgano, kričavo, ko je v gnijočih pljučih in pod pazduho sikalo. Kričanje starega je bilo polno groze. Študent je drhtel, domači so bili brezbrizni, celo zabavali so se, le mati je starega zdoبرا in shuda mirila, vendar s prikritim zanosom nad njegovo žilavostjo.

Tokrat je hripavo petje zadonelo mestoma čisto in se jasno prelivalo po dolini in po rebreh.

Ho-la-dri-hooj-la-la, ho-la-dri-hooj-la-la, ho-la-dri-hooj-la-la, ho-la-dri-hooj-la-la!

Pel je oče, ki životari mnogo let napol mrtvec. Nobenega besedila. Pel je poln nevidne sile. Skozi katakombe v pljučih je piskalo, zdaj se je hreščeče, zdaj izčiščeno in jasno razlegalo po dolini. Bila je lepa valujoča melodija, in če je bil kdo zunaj, se je čudil žilavosti starega Kromarja, prav kakor se je sin, ki se je potepal po svetu in si umišljjal, da svet pozna. Hahljaje se, poln nejasnih silnih vtisov je stopil starima naproti.

Držala sta se okoli ledovja. Mati je v levici nosila cekar s steklenicami, oče je stiskal desnico v žepu dolge zimske suknje, ki mu jo je bil pred leti prepustil študent. V njej je bil videti še bolj usahel in povešenih pleč. Noge so se mu opletale, a vselej, kadar so mu hotele klecniti, se je stari v pravem hipu oprl ob mater, da se je vzdržal pokonci. Ko se jima je bližal študent, sta utihnili in zlezla k jarku, da ju ne bi spoznal. Tedaj, ko je sin obstal pred njima, se je stara ustrašila, vzdrhtela, potem se začudila, nazadnje je spoznala sina in se mu smehljaje oglasila. — »Naproti sem prišel,« je dejal.

Nekaj hipov so molčali, potem se je stari razvezal jezika.

»Pojeva z atekom. Mislila sem, kdo je. Nate ne bi mislila. Ali si ga čul? Daleč ga morajo slišati. Tak je, pa spravi

vse to iz sebe. Primi ateka. Dobro se oprimi, atek, da ne padeš.«

Hiteli so in so hropeli mimo treh gruntov, njenega doma in dveh sosedov. Vanč živi. Vinca je vzela jetika, zdaj go-spodari Roza z otroci.

»Kakor hrast sem,« je hropel stari. »Kakor naša tepka, ki jo strela prečesne, pa se ne posuši. Če bi imel deset sinov, bi še bil pred vsemi, tako zapojem,« se je trgalo iz starega. Med besedami je lovil sapo. »Postojta! Ne morem dalje.«

Z roko si je segel nekam pod pazduho, nabiral je sape, potem se je nagnil naprej in se čisto naslonil na ženo in sina. Zopet so hiteli dalje.

»Močnejši od sinov sem. Sinovi boste pokveke,« je stari šepetal.

Študenta so prevzeli vtisi. Mislil je, a nič domislil. Čutil je, da sta z njim dva človeka, ki sta jima duši na stežaj odprti in vsaka izgovorjena beseda je senca globokihkušenj. V temi je čutil mater, vso razživel, tožno veselo, kako ji lica žare in sanjave oči blodijo po temi, kako ji raste iz spomina vse življenje.

»Zapojva še, atek!« je silila. »Vsi zapojmo, da bo čula Margeta (žena brata Vinca, ki doma gospodari). Tisto: ‚Že čriček prepeva...‘«

Stari je nabiral sapo, lice se mu je napelo, oči je venomer odpiral in zapiral, včasih je klecnil. Potem je zapel. Telo se je streslo. Večkrat se je pesem pretrgala, stari je nabral sapo, potem je zadonel čist in jasen glas. Iz dna je vrela žalost, kakor jo je občutil študent, ki ni pel in se je nervozno prestopal. Obnašanje starega ga je zgrabilo. Občutil je nekaj silnega, nejasnega.

»Ne morem več,« je zahlipal stari in hrope zakašljajal. »Ne morem, pljuča ne vzdrže.«

»Oddahni si,« je rekla stara. — »Oče, ne mučite se,« je dodal študent.

Molčali so, le starega je posiljeval kašel, vse tri je zajela tesnoba. Tik pod grebenom so obstali. Doli na gruntih se je oglasil pes. Morda je lajal že prej, toda stara ga je šele zdaj začula.

Nekaj misli o »ZEMLJI«

Stane Kumar

Likovna

umetnost

Revolucije pri nas še ni bilo, ko so se pridružili delavskemu gibanju najmočnejši duhovi, ljudje krepkih značajev in bistrega razuma, dosledni in pogumni. Med njimi so opravljali kulturni delavci eno najbitnejših nalog revolucionarjev.

Brez dvoma ni bilo med likovniki po svetu tako organizirane vzajemnosti z delavsko-kmečkim legalnim in ilegalnim gibanjem, kot so bile umetniške skupine ZEMLJA (Zagreb), ŽIVOT (Beograd), MLADI (Sarajevo) in GRUDA (Ljubljana) v stari Jugoslaviji. Začetek in jedro upora proti materialnemu in duhovnemu monopolu ozkega kroga vladajočih mogotcev in za zrušitev meščanskega socialnega reda je bilo na likovnem področju vsekakor hrvatsko umetniško društvo ZEMLJA. Ustanovili so jo leta 1929. pod vodstvom slikarja Krsta Hegeđušića in arhitekta Draga Iblerja. Izdelali so delovni program, ki je zajemal vse širše dimenzije. Družili so se z napredno inteligenco in delavstvom, hodili s skicirkami v predmestja in vasi. Predavali so po Hrvatskem, v Bosni, Sloveniji, Srbiji in Makedoniji, tod tudi razstavljali in pokazali svoja dela tudi v inozemstvu. V svojih delih so odkrivali bedo in krivico, nasilje in zaostalost ter vzgajali med delavci in kmeti talentirane samouke. Med zemljaši so sodelovali tudi arhitekti, fotografi in otroci. Odraz družbenega stanja se je kazal v taki ostrini na razstavah doma in v zamejstvu (Pariz, Sofija, Praga), da je policija 6. aprila 1935 zapečatala razstavo v Umetniškem paviljonu v Zagrebu in prepovedala delovanje ZEMLJI (ust. 1934), in sarajevski MLADI (ust. 1936) so imeli zaradi terorja zelo okrnjeno delovanje. Tudi zemljaši so razstavljali posamično ali v krogu Društva hrvatskih slikarjev ter priobčevali svoja dela v levičarskih revirjih, časopisih ter koledarjih. Hlebin-

ska šola, ki jo je ustanovil Krsto Hegeđušić 1931, je delovala do vojne.

Tri leta po razpustitvi ZEMLJE (1938) so ustanovili mladi slovenski slikarji pod mentorstvom K. Hegeđušića GRUDO. Tudi ta je vzgajala samouke med delavci in kmeti in delovala ves čas vojne (ateleji, zapori, internacije).

Po letu 1945 je nastopil dolg molk okoli teh skupin do 30-letnice GRUDE, ko so po večletnem iskanju in zbiranju odprli decembra 1968 razstavo v Umetnostni galeriji v Mariboru in leto kasneje v Mestni galeriji v Ljubljani, Kranju, Zagorju ob Savi ter na Vrhniki. Osiješka razstava angažirane umetnosti med obema vojnama 1967, beograjska z isto temo 1969 (slovenjegraška je diskriminatorsko izločila vse grudaše), pet razstav GRUDE v Sloveniji in razstava v Firencah 1970 so dale pobudo, da se je šest mladih ljudi lotilo težavnega iskanja del zemljašev. Zbrali so presenetljivo veliko del in dokumentov ter v okviru Zagrebskega salona odprli 7. maja lani razstavo v istem Umetniškem paviljonu, kjer so jo policisti zapečatali pred 36 leti. K razjasnitvi iz zamegljenosti je pripomogla tudi letos izišla knjiga Stanke Lasića: »Sukob na književnoj ljevici 1928—1952« (Liber-Zagreb). Kmalu zatem je ista založba izdala ponatis knjige Krste Hegeđušića: »Podravskega motiva« s predgovorom Miroslava Krleže iz leta 1933. Od tedaj pa do današnjih dni je lebdel sum in pozaba ali celo prezir nad tedanjimi likovnimi avantgardnimi skupinami. Čas pa je pri letošnji razstavi ZEMLJE pokazal, da so šli ti umetniki pravo in pošteno pot. Prisluhnilo so rodni grudi in lastnemu trpinčenemu narodu ne da bi prezrli evropska likovna dogajanja. Skrbno so pazili na kakovost dela ter se borili proti likovni plaži in l'art pour l'artizmu.

Ocene Slavko Rupel

V pregledu knjig, ki so izšle v letu 1971, se moramo omejiti na knjige s tematiko, posvečeno narodnoosvobodilnemu boju, vojni in revoluciji. Če bi v okviru naše revije hoteli prikazati vse dogajanje na slovenskem knjižnem trgu, bi nas to zavedlo predaleč. Pa tudi pri prikazu omenjene literature že skoraj ne moremo biti popolni. Omejiti se moramo torej vsaj na poglobitve izdaje knjig, ki nas posebej zanimajo. Preden napravimo kakršnekoli zaključke, sklepe in iznesemo kake misli, naj torej pregledamo, kaj smo v preteklem letu izdali. Malo, veliko? Smo s tem zadovoljni ali ne? Torej ...

Izvirna domača dela

Čeprav ne gre za novost, moramo vsekakor na prvem mestu omeniti novo izdajo Ukane Toneta Svetine, ki s svojo trilogijo dosega doslej neslutene upehe na slovenskem knjižnem trgu. Ukana postaja najbolj brano delo med našimi ljudmi, prodira je tudi na jugoslovanski trg in v svet in je zato prav, da omenjamo tudi ponatis oz. novo izdajo, čeprav gre za delo, ki ne predstavlja novost na slovenskem knjižnem trgu.

Znova smo dobili v izdaji iste založbe (Borec) tudi zbrano delo Karla Destovnika-Kajuha. Ta založba je že leta 1966 izdala prvo knjigo Kajuhovega zbranega dela. Druga knjiga takrat ni izšla, in zato se je založba odločila, da izda celotno delo, in to v eni knjigi. Knjiga prinaša študijo o pesniku in njegovem delu, pomeni pa najbrž, kljub spornim podrobnostim, dokončno utrditev Kajuhovega opusa. Kot prvo knjigo je tudi to izdajo priredil Emil Cesar. Dodamo naj še, da pomeni posebno novost knjige Kajuhova korespondenca.

Matevž Hace je lani izdal več del, eno med njimi je knjiga z naslovom Vaška kronika. V njej so zbrane črtice in portreti ljudi in kratke zgodbe. Čeprav ne gre za veliko delo, pa nas knjiga zaradi originalnosti vseeno pritegne. Omenjamo jo zato, ker pisatelj ob prikazu ljudi in njihovih usod rad obuja spomine na zadnjo vojno, na partizane in izdajalce, pa tudi čas neposredno po vojni z njegovimi tegobami in zgrešenostmi.

Zavod Borec je v okviru svoje knjižne zbirke izdal tudi zbrano delo Toneta Šifrerja pod naslovom Mladost na vasi. Šifrer je svojo literarno pot začel tik pred vojno, čeprav se je književnosti posvečal od dijaških let. Pisal je eseje, kritike, pesmi, kasneje se je vse bolj posvečal prozi in dramatiki. Seveda do svoje smrti — Nemci so ga kot aktivista ustrelili leta 1942 med talci — umetniško ni dozorel. Ves njegov opus daje vtis fragmentarnosti, neizdelanosti in iskanja, zlasti še, ker je bil Šifrer izredno kritičen do svojega dela. Vendar je izrazil marsikatero posebnost in značilnost svojega časa, marsikaj pa ima povedati tudi današnjemu človeku. Knjiga Šifrerjevega zbranega dela, s prikazom njegovega življenja, bo približala umetniško ustvarjalnost med vojno padlega aktivista in pisatelja današnjemu človeku. Pripravil jo je Jože Šifrer.

V čas vojne posega s svojim romanom Ogenj in pepel, ki sodi sicer v sklop tetralogije romanov o usodi slovenske meščanske družine, tudi pisateljica Mira Miheličeva. Roman pa (izdala ga je Državna založba Slovenije) s svojo vsebino in načinom prikazovanja dogodkov ne bo pretresel širšega kroga slovenskih bralcev.

Če smo že pri leposlovju, vsekakor ne moremo prezreti lirike. Založba Partizanska knjiga je izdala šest knjig slovenske lirike s poezijo Mateja Bora, Ivana Minattija, Petra Levca, Lojzeta Krakarja, Jožeta Šmita in Franceta Kosmača. Izdaja je pomembna, ne samo zato, ker povezuje generacijsko povezano pesnike, z izjemo Mateja Bora, temveč tudi zato, ker vsi pesniki izhajajo iz osvobodilnega boja in so temu posvečeni tudi prvi cikli knjig, ki jih imamo pred seboj.

Ob teh knjigah naj omenimo še izdajo iste založbe s samospevi enajstih slovenskih skladateljev, samospevi, ki so nastali od poletja 1943 do spomladi 1945 in so posvečeni osvobodilnemu boju. Založba jih je izdala v svoji zbirki Umetnost in revolucija.

Če kot prehod od leposlovja k dokumentarnim delom omenimo Toneta Svetine originalno knjigo O boju, porazih in zmagi, knjigo o razmišljanjih, nastalih ob pisanju Ukane, smo s tem verjetno omenili pretežni del domačih izvirnih leposlovnih del.

Med dokumentarnimi deli pa moramo na prvem mestu omeniti spomine Mihe Ma-

rinka (Mladina knjiga). Čeprav ti spomini ne zajemajo vsega revolucionarnega dela Mihe Marinka in čeprav se končujejo neposredno po vojni, pomenijo vendar dragocen prispevek k spoznavanju naše revolucije, priprav nanjo in k spoznavanju enega prvih protagonistov naše socialistične revolucije. Knjiga je nedvomno ena najpomembnejših v tej zvrsti literature.

Pri zavodu Borec je izšel zbornik Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, ki pomeni spomenik udejstvovanju slovenskih žena v osvobodilnem boju. Zbornik je edinstven po svoji vsebini in obsegu.

Poleg Marinkovih spominov pa smo v preteklem letu dobili še eno odlično spominsko knjigo. Gre za avtobiografsko pričevanje partizanskega zdravnika Francija Derganca Okrvavljena roža, ki je eno najboljših spominskih pričevanj o osvobodilnem boju. Partizanska knjiga, ki je delo izdala, je s to izdajo dopolnila literaturo o partizanski saniteti, o kateri je bilo doslej še premalo napisanega. Knjiga je pomembna tudi zato, ker je avtor deloval na Primorskem ter je tako to tudi knjiga o primorskih partizanih in boju primorskega ljudstva za svobodo.

Koliko dragocenega gradiva o našem osvobodilnem boju je še skritega in neobdelanega, koliko neznanih usod je še nepojasnjenih, kaže knjiga Jožeta Vidica Beg z morišča. Knjiga s spominskimi sestavki, reportažami, opisi lastnih doživetij, je po svoji vsebini izjemno pestra, izjemna pa tudi po načinu pripovedi ter je spomenik osvobodilnega boja na Gorenjskem.

V knjižnici NOV in POS je v izdaji Partizanske knjige in založbe Obzorja izšla knjiga posvečena Šlandrovi brigadi. Napisal jo je Miroslav Stiplovšek, ki je kot zgodovinar objektivno in stvarno prikazal vso dejavnost te slovenske brigade. Kot znanstvenemu delu manjka knjigi pečat osebne prizadetosti, prinaša pa zato zgodovinsko, objektivno resnico in dokončno ugotavlja, kaj in kako je bilo. Ker pa monografija o Šlandrovi brigadi kljub znanstvenemu značaju ni suhoparno napisana, temveč so v razglabljanja zgodovinarja vpletene pripovedi neposrednih udeležencev osvobodilnega boja, je njen pomen še širši kot pa ostalih tovrstnih izdaj.

Poljudno znanstveno delo pa predstavlja publikacija zavoda Borec o sodelovanju slovenskih in hrvaških partizanov, katere avtor je Stevo Sunajko.

Partizanska knjiga in odbor škofovješkega odreda pa sta založila knjigo posvečeno škofovškemu odredu, katere avtor je Tone Lotrič. Nepričakovano obsežna študija o ustanovitvi in delovanju odreda je morda manj privlačno napisana kot knjiga o Šlandrovi brigadi, pomeni pa seveda prav isto: ohranitev revolucionarnih in borbenih tradicij slovenskih partizanskih enot.

Monografijo o razmerah na Štajerskem v prvem letu vojne predstavlja knjiga Štajerska v letu 1941 (avtor Jože Podpečan, založba Obzorja v Mariboru). Knjiga vsebuje opis zasedbe in prvih nemških ukrepov za utrditev novega reda, priprave na vstajo in delovanje prvih partizanskih enot. Starejšim bralcem bo oživel spomin na preteklost, mladim pa bo dragocen vir za spoznavanje okupatorjevega nasilja in začetka oboroženega upora proti Nemcem.

Po svojem značaju je docela drugačna knjiga Alojza Ravbarja Zakaj je padla španska republika (Borec). V svojem zgodovinskem delu daje avtor odgovor, zakaj so v španski državljanski vojni napredne sile morale propasti, daje pa nam tudi možnost razumevanja sedanjih španskih dogajanj in razmer.

V čas pred petdesetimi leti se vrača tudi knjiga o Koroškem plebiscitu, katero je v spomin na tedanje dogodke in v opomin izdala Slovenska matica. V knjigi je zbranih enajst znanstvenih razprav, ki jih dopolnjuje še seznam virov. Razprave so prispevali vidni slovenski znanstveni delavci, ki v svojih prispevkih kritično razpravljajo o takratnih dogodkih. Uredniki Janko Pleterški, Lojze Ude in Tone Zorn pa so poskrbeli tudi za zemljevide in bogato ilustrativno gradivo.

Spet po svoje je aktualna knjiga Janeza Staniča o Makedoniji in Bolgariji ter »makedonskem vprašanju«.

Morda bi omenili še knjigo Staneta Krašovca Človeštvo, kruh in lakota, ki sicer izstopa iz naše okvirne tematike, zadeva pa tudi aktualno družbeno problematiko, ki jo označuje že sam naslov.

Prevodna literatura

Med deli, prevedenimi iz tujih jezikov, naj omenimo na prvem mestu dvojico del Nobelovega nagrajenca Aleksandra Solženicina, del, od katerih vsaj eno dobro poznamo. Gre za roman Prvi krog, ki predstavlja pretresljivo sliko stalinskega taborišča in protest proti vsakemu nasilju nad človekom. Druga Solženicinova knjiga pa je ponovna izdaja novel in črtic z naslovom En dan Ivana Denisoviča. Tudi novela, ki je knjigi dala naslov, pomeni prikaz resnične sovjetske stvarnosti, zlasti stvarnosti taborišč. Sicer pa je knjiga pomembna toliko bolj, ker ima uvod izpod peresa prevajalca Franceta Klopčiča; uvod pa pomeni tehten prispevek k razumevanju tragične osebnosti pisatelja v okviru sodobne sovjetske stvarnosti.

Slovaški pisatelj Alfonz Bednař je z romanom Ure in minute (izdaja zavoda Borec, prevod Viktorja Smoleja) posegel v čas slovaškega upora zoper Nemce v letu 1944. Čeprav njegov roman ni kako posebno veliko delo, se je pisatelj, bolj kot prikazovalec zunanjih dogodkov, pokazal kot opi-

sovalec duševnih stisk in notranjih problemov svojih junakov. Prikazal jih je objektivno in stvarno in bil objektivno tako nasproti sovražnikom kot svojim ljudem.

Pri Cankarjevi založbi je izšel prevod znanega nemškega protivojnega pisatelja Hansa Helmuta Kirsta Pravica pesti. Pravica pesti se ne uvršča med Kirstova najboljša dela, je pa solidna in za bralce zanimiva stvaritev.

Mnogo več kot knjig leposlovnega značaja, je izšlo dokumentarnih del, pričevanj o zadnji vojni in revoluciji. Tako smo lani zabeležili nekaj odličnih tovrstnih izdaj. Pierre Accocé in Pierre Quet sta avtorja knjige Vojna je bila dobljena v Švici, zanimivega pričevanja o sovjetskem agentu, ki je deloval v Švici in od tam pošiljal v Sovjetsko zvezo sveže vesti naravnost iz nemškega obveščevalnega štaba.

Goli v džungli (tudi ta knjiga je izšla pri Borcu) govori o trpljenju angleških in avstralskih vojakov v zadnji vojni na malajskem polotoku in v japonskem ujetništvu. Knjiga je pretresljiv opomin ne samo vojakom in politikom, temveč vsemu svetu.

Med najboljša dela s tematiko, ki nas zanima, lahko uvrstimo knjigo irsko-ameriškega publicista Corneliusa Ryana Najdaljši dan. Ze naslov sam pove, da pripoveduje knjiga o zavezniškem izkrcavanju v Evropi leta 1944. Razen same snovi pa je knjiga nekaj posebnega zaradi izjemno plastičnega prikaza vojnih dogodkov ter se upravičeno uvršča med najbolj znana dela, ki govorijo o dogodkih druge svetovne vojne. Tudi to knjigo je slovenskim bralcem v prevodu Marka Selana posredoval založniški zavod Borec.

Pri Mladinski knjigi pa je izšlo drugo nič manj svetovno znano delo z naslovom Rdeči orkester. Gre za knjigo francoskega publicista Gillesa Perraulta, ki pripoveduje, kaj vse se je med zadnjo vojno dogajalo v dveh obveščevalnih centrih, v nemškem in sovjetskem. Delo nam predstavi vrsto ljudi, ki so med vojno delali za sovjetsko obveščevalno službo v Nemčiji, v Belgiji, na Nizozemskem, v Franciji ter so za zmago zaveznikov žrtvovali tudi svoja življenja.

O zadnji vojni govori tudi knjiga italijanskega avtorja Roberta Battaglie Odporniško gibanje v Italiji. To je knjiga, edina te vrste v slovenskem prevodu, ki pripoveduje o odporniškem gibanju v sosednji državi in je med vrsto del na to temo najboljša stvaritev, kar jih imajo Italijani.

Na docela drugo področje posega delo (zbirka Pričevanja pri Mladinski knjigi) generala Vo Nguyen Giapa, vietnamskega zmagovalca nad Francozi. Knjiga z naslovom Ljudska vojna, ljudska armada je prišla k nam z zamudo, pomeni pa doktrino ljudskega vojskovanja.

V knjigi iste zbirke Vsa resnica pa francoski politik Roger Garaudy razkriva bistvo

svojeja spora z vodstvom francoske komunistične partije. Delo slovenskemu bralcu omogoča, da si ustvari svojo sodbo o nedavnih dogodkih v francoskem naprednem gibanju, pomagalo pa mu bo tudi buditi politično zavest.

Knjiga Johna Tolanda Zadnjih sto dni, ki je izšla pri založbi Obzorja, je posvečena zadnjim sto dnevom vojne v Evropi in zadnjim dnevom nacistične vladavine. Posebnost tega pričevanja v dveh delih je v tem, da predstavlja pripoved splet dokumentarnega in neposrednega pričevanja in da prinaša ponekod povsem nove osvetlitve sicer znanih dogodkov.

V današnji čas posega reportažno kritični zapis znanega beogradskega novinarja Jovana Ščekića, posvečen Kitajski.

Knjiga Klu Klux Klan znova na pohodu, delo Branka Bucala, pa sega na drugi del sveta ter slovenskim bralcem predstavlja rasistično gibanje Amerike, zloglasno organizacijo Klu Klux Klan, ki spet dviga glavo in javno posega v ameriško življenje.

Na politične razmere v predvojni Jugoslaviji pa se v veliki meri nanašajo spomini znanega kiparja Ivana Meštrovića, ki so pri Državni založbi izšli tudi v slovenskem prevodu.

Posebej bi lahko omenili vrsto knjig s področja družboslovja, ki jih naše založbe (Državna založba, Cankarjeva založba) začinjajo več ali manj sistematično dajati na slovenski knjižni trg in bogatiti to sicer še skromno zalogo literature.

Sklepne misli

Knjig z vojno, revolucionarno tematiko v letu 1971 torej ni bilo preveč. V svetu opazamo, da zanimanje za tovrstna dela upada. Pri nas smo nekoliko v zaostanku, pa ta zvrst literature še vedno najde dosti hvaležnih odjemalcev. Zlasti če gre za kvalitetne stvaritve. Tako smo, ob sorazmeroma ne prevelikem številu tovrstnih izdaj, izdali predvsem kvalitetna dela. To pa velja tako za izvirna, domača dela kot za prevode.

Na področju knjig s tematiko osvobodilnega boja lahko zabeležimo zanimivo ugotovitev, da je kljub časovni oddaljenosti med našimi ljudmi še vendar veliko neizkoriščenega gradiva, ki se nanaša na osvobodilni boj, in da bi zato bilo treba spodbuditi še mnoge udeležence tega boja, da napišejo kaj o svoji udeležbi. Knjiga zdravnika Francija Derganca je primer, kako odlično delo lahko dobimo še več kot 20 let po končani vojni.

V prevodni literaturi pa se pozna, da skušamo nadoknaditi zamudo in izdati to, kar so drugi narodi dobili že pred desetletjem. Zato pa je izbira glede na kvaliteto toliko lažja.

Na splošno lahko torej ugotovimo, da smo z lanskoletno žetvijo partizanske, vojne in revolucionarne literature lahko zadovoljni, tako po obsegu kot po kvaliteti.

Revolucija in umetnost

Franci Strle

V okviru likovne zbirke Knjižnice NOV in POS je novembra lani izšel tretji zvezek »Revolucija in umetnost«, ki prinaša izbor slovenske partizanske grafike in risbe z motivi partizanskega zdravstva in jo ureja Komisija za likovno umetnost sveta za negovanje in razvijanje tradicij NOB pri republiškem odboru ZZB NOV Slovenije. Za razliko od prejšnjih dveh, »Revolucija in umetnost« — izbor slovenske partizanske grafike in risbe, ki je izšla 1966, in »Revolucija in umetnost« — risbe iz zaporov in taborišč, izšla 1967, ki ju je založilo ČZP »Soča« Nova Gorica, je zadnji zvezek založila Partizanska knjiga. Partizanski ranjenci so bili nekakšno posebejno trpljenje v boju za svobodo, pa so motivi z ranjenci in motivi iz partizanskega zdravstva slovenske likovnike v NOB še posebej privlačili. V njih so naši umetniki iskali možnosti za poduhovljeno upodobitev revolucionarnega hotenja in veličine, ki sta v osvobodilnem boju buhnila z enkratnim plamenom iz slovenskih ljudskih množic. Tako so likovna dela s temi motivi razmeroma zelo številno zastopana, pa se je zgodilo tudi to, da je bilo objavljenih že v prvem zvezku devet grafik in risb z motivi iz partizanskega zdravstva, od katerih se tri Jakčeve v lanskem zvezku celo ponovijo, kar kaže, da urejevalci vsaj v začetku niso imeli natančnega koncepta, kaj naj obsegajo posamezni zvezki. Sodim tudi, da bi bil lanski zvezek izbora slovenske partizanske grafike in risb z motivi partizanskega zdravstva lahko znatno zajetnejši in bogatejši, saj so zlasti dela Božidarja Jakca in Franceta Miheliča vsa izredno kvalitetna. Ne glede na naštetih pomanjkljivosti omogoča novi izbor slovenske partizanske grafike

nov pogled kulturnemu občinstvu doma in v tujini v doslej manj znano področje umetniškega snovanja slovenskih likovnikov. Poleg umetniškega ima zbornik še velik dokumentarni pomen kot pričevanje o silni človečnosti naše revolucije. K temu zlasti pripomoreta uvodni označbi dr. Pavle Jerina-Lah in Aleksandra Bassina, pa tudi smiselno izbrani odlomki iz kronik partizanskih bolnic in iz spominov partizanskih zdravnikov, ki osvetljujejo nastajanje bolnic, življenje v njih, trpljenje ranjencev, požrtvovalnost zdravstvenih delavcev in grozodejstva, ki jih je zagrešil okupator, ko je odkril nekatere bolnice. Tudi te odlomke je izbrala dr. Pavla Jerina-Lah. Besedila so natisnjena v slovenščini, angleščini in ruščini, kar je lepo pomagalo »Revoluciji in umetnosti« na poti po kulturnem svetu.

V likovni zbirki »Revolucija in umetnost« — izbor slovenske partizanske grafike in risbe z motivi partizanskega zdravstva, je zastopanih 13 avtorjev. Božidar Jakac, France Mihelič, Nikolaj Pirnat, Dore Klemenčič-Maj, Drago Vidmar, Alenka Gerlovič in Čoro Škodlar so svoje grafike in risbe z motivi iz partizanskega zdravstva povečini izdelali že v času NOB, Gabrijela Sever, Franc Godec, Vlado Lamut, France Zupan in Mirko Lebez pa takoj po osvoboditvi, ko so šli slovenski likovniki organizirano slikat partizanske bolnišnice. Tako urejena likovna zbirka priča, to pa je očitno tudi iz uvoda dr. Pavle Jerina-Lah, da je pri izboru prevladal dokumentarni nagib, kar zbirki seveda ne jemlje umetniške vrednosti, ampak še povečuje njeno prepričevalnost.

prejeli smo v oceno

Tone STOJKO: *Zadnja molitev*. Zbirka Pota mladih — urejuje Ivan Potrč. Opremil Sergio Gobbo. Tehnično uredil Borut Kovše. Izdala Mladinska knjiga. Ljubljana 1971.

Mile PAVLIN: *Skrivnost Šimnove smrti*. Torzo romana. Samozaložba. Opremila Jelka Rijavec. Ljubljana 1971.

Zborovske pesmi. Glasbena zbirka Knjižnice NOV in POS. Zbral in uredil Rado Simoniti. Opombe napisal dr. Radoslav Hrovatin. Opremil Vladimir Lakovič. Izdali:

Komisija za glasbo sveta za razvijanje in negovanje revolucionarnih tradicij pri RO ZZB NOV Slovenije in Partizanska knjiga. Ljubljana 1970.

Samospevi. Glasbena zbirka Knjižnice NOV in POS. Uredil in uvod napisal Ciril Cvetko. Opremil Vladimir Lakovič. Izdali: Komisija za glasbo sveta za razvijanje in negovanje revolucionarnih tradicij pri RO ZZB NOV Slovenije in Partizanska knjiga. Ljubljana 1971.